

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest

Marko Raguž

DUBIČKI RAT BEZ CENZURE: IZMEĐU ISKUSTVA I REPREZENTACIJE

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Drago Roksandić

Komentor: doc. dr. sc. Marko Šarić

Zagreb, 2018.

Sadržaj

Uvod	3
1. Teorijski dio	6
1.1. Kako nas vidite vi, a kako se vidimo mi? – reprezentacija i iskustvo	8
1.2. Reprezentacija – Stuart Hall i žarulje Ferdinanda Saussurea	11
1.3. Iskustvo kao povijesna baza – sklizak teren ili džungla mogućnosti	15
2. Šiberov model i poimanje propagande	18
2.1. <i>Epska trilogija</i> i graničarska epika: vrijednosti	22
2.2. <i>Epska trilogija</i> i graničarska epika: prevladavajuće značajke političke situacije	23
2.3. Nosilac poruke	23
2.4. <i>Epska trilogija</i> i graničarska epika i struktura propagandne organizacije	25
2.5. <i>Epska trilogija</i> i graničarska epika i ciljne grupe	25
2.6. i 2.7. <i>Epska trilogija</i> i graničarska epika – uporaba medija i uporaba posebnih efekata za maksimizaciju efekta	26
2.8. Kontrapropaganda	28
2.9 i 2.10. Reagiranje javnosti na propagandne poruke i vrednovanje propagande u <i>Epskoj trilogiji</i> i graničarskoj epici	29
3. Epika hrvatskih zemalja u 18. stoljeću	31
4. Gregor Kapucin i <i>Epska trilogija</i>	35
5. Graničarska epika – iskaz krajiške kulture odozdo i iznutra	39
6. Luka Ilić Oriovčanin i <i>Lovorike Gradišćana</i>	46
7. Dubički rat – prodor sa sjevera: Habsburška Monarhija u ratu	48
7.1. Razlozi za rat - Habsburgovci u prodoru	49
8. Dubički rat – Mesec prot orlom dvem je se postavil,/ Da se brani vsaki orel je se stavil	60
8.1. Godina 1787.	61
8.2. Godina 1788.	63
8.3. Godina 1789.	72
8.4. Godina 1790.	77
8.5. Razgraničenje 1795. godine	83
9. Belgija – Austrijska Nizozemska	85
10. Hrvatska i Slavonija – politika i svakodnevica	89
11. Dubički rat – pogled s jugoistoka; osmanska perspektiva	98
11.1. Bosna	98
11.2. Srbija	108
11.3. Ostale balkanske države pod osmanskim vlasti – Crna Gora i Albanija	110

12. Rusija i njezina sfera utjecaja.....	113
Zaključak.....	118
Sažetak	122
Summary	123
Dodatak	124
Tijek Dubičkog rata.....	124
Slike, karte i grafike o Dubičkom ratu	127
Bibliografija.....	133
Izvori	133
Literatura	134

Uvod

U ovom radu biti će riječi o Dubičkom ratu, posljednjem ratu Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva u 18. stoljeću, koji je počeo 1788. i trajao sve do 1791., dok su njegovi završni odjeci i razgraničenja bili finalizirani tek 1795. Rat je u naslijeđu povijesti hrvatskih zemalja ostao poznat kao rat koji je utvrdio današnju jugoistočnu suhu granicu, "suhu među" između Bosne i Hercegovine i Hrvatske, te kao rat koji je vođen uzalud, jer potpisivanjem mira u Svištovu 1791., nije donio veće teritorijalne promjene, izuzev par tisuća kvadratnih kilometara teritorija. Osim toga, rat je poznat kao sukob kojim je dovršena imagološka dominacija Habsburgovaca kao spasitelja Srbije, čime je Rusija ušla u geopolitičku sliku Balkanskog poluotoka u većoj mjeri.

Ovaj rad podijeljen je u više poglavlja. Na samom se početku nalaze teoretska poglavlja u kojima se problematizira strukturalistička i historijska metoda, zatim razrada interpretacije u teoriji lingvistike te sam model propagande koji je preuzet iz knjige Ivana Šibera.

Glavna je teoretska okosnica rada sukob između iskustva i reprezentacije. S jedne je strane zastupljena upotreba ljetopisa i historiografije kao iskustva, dok je reprezentacija zastupljena kapitalnim djelom Gregura Kapucina *Nestrančno vezdašnjega tabora kazivanje* ili Epska trilogija i graničarskom epikom iz pjesama samih krajišnika o Dubičkom ratu, koja je prenošena s koljena na koljeno, koja u ovoj literarnoj jednadžbi označava iskustvo, zabilježeno i prenošeno do zapisivanja u 19. stoljeću kada se na taj korak odlučio Luka Ilić Oriovčanin.

S obzirom da se rad bavi pisanim izvorima literarnim djelima iz različitih razdoblja, pokazalo se potrebnim u radu prikazati argumente zašto je interpretacija kao historiografski, ali i književni model prikazivanja značajna, te kako je njome moguće stvarati znanstveno djelo imajući na umu uvijek da je to isključivo interpretacija, a ne povijesna zbilja u cijelosti.

Povijest je, kao znanost, svjesna da je nemoguće obuhvatiti čitave tri godine u jednom ovakvome radu, kao što sam toga vrlo dobro i sam svjestan, no nužno je pokušati prikazati barem našu interpretaciju kako bi se kao konac velike historiografske tapiserije mogla uklopiti u sliku koju pokušavamo promotriti shvaćajući povijest. Stoga je na interpretaciji u ovom

radu stavljen veći naglasak, negoli na klasičnoj foucaultovskoj teoriji historiografije. Zbog toga je ovdje, kako bi se lakše moglo interpretirati dodano i poglavlje o epskoj književnosti 18. stoljeća, ali i o načinu života, kako bi se shvatila kultura, vrijednosti kao i način izvođenja ovih pjesama. Također, valja reći kako je nemoguće u ovom radu potpuno obuhvatiti čitav lingvistički obrat i modernu teoriju koja je u povijesti historiografije i humanistike ostavila enorman utjecaj.

Druga velika cjelina ovoga rada zapravo je klasična "događajnica", alat povjesničara odnosno njegov okvir, u kojem opisujem faktografske informacije u ovom radu. Kako je opseg građe prevelik da bi se tako nešto jednostavno prikazalo, tri su glavne cjeline habsburška perspektiva pri napadu, osmanska perspektiva pri obrani uz opise unutarnjih stanja dvaju tabora, dok je treća važna cjelina ona samoga rata i njegova tijeka, koju sam pokušao opisati što objektivnije. Međutim, odmah se potrebno ograditi od potpune objektivnosti, jer će svaki čitatelj lako utvrditi kako je u ovom radu u većoj mjeri zastupljena perspektiva habsburške strane. Toj kritici moram odgovoriti na način da se pozovem na literaturu koje je jednostavno mnogo više za habsburšku stranu, negoli što je to za osmansku.

Međutim, smatram kako je ona koja je karakteristična za osmansku stranu, ili za stanje u Bosni, poput jedinica profesora Kreševljakovića i Bronze, mnogo direktnija i preciznija, te lakše shvatljiva i lagana za citiranje.

Također, faktografskom dijelu ovoga rada pripada i poglavlje o unutrašnjopolitičkome stanju Hrvatske kao zemlje krune svetog Stjepana. Smatram taj segment važnim poglavljem za povijest na lokalnoj razini, obzirom da je važno pisati o povijesti Hrvatske i iz perspektive hrvatskog povjesničara, kako bi se moglo suprotstaviti je velikim narativima kao što su kapitalna djela Ingrao-a i drugih svjetskih autora.

Ovaj je dio diplomskog rada, faktografski, nužan kako bi se sam rat bolje shvatio i kako bi se na poglavlja o književnosti moglo gledati kroz oči čovjeka 18. stoljeća koji stvara poetiku, graničarsku ili epsku kao takvu, kojom se ovaj rad bavi.

Zbog velike količine teksta, ali i zbog preglednosti, prije svake od velikih cjelina odlučio sam oblikovati kratki uvod, kako bi se moglo lakše kretati kroz tekst.

Glavna pitanja ovog diplomskog rada su slijedeća: Kako je tekao Dubički rat? Na ovo pitanje pokušat ću odgovoriti u drugom djelu ovog diplomskog rada, zbog toga što u mojem

istraživanju nisam naišao na knjigu koja bi jasno prikazala čitav tijek rata. Ovaj rad je, smatram, vrijedan jer je iz mnogo različitih izvora pokušao rekonstruirati tijek kao takav.

Iduće je pitanje, mogu li se pjesme i epski spjevovi koristiti kao izvori za historiografiju i mogu li se njima zbog različitih, osobnih ili profesionalnih provenijencija dopunjavati praznine koje postoje u klasičnim izvorima historiografije? Ovo pitanje izravno se dotiče izvora koje obrađujem, pjesama graničarske epike i Epske trilogije, te njihovih autora koji su na različite načine bili svjedoci vremena u kojem su živjeli.

Još je jedno pitanje kako su se centri vlasti i velika politika odnosili prema ratu, kakvo je bilo njihovo unutarnje stanje i što su ratovima pokušali dobiti ili zadržati? Jesu li kontinuiteti jednaki kod svih političkih centara ili ne postoje zajednički već isključivo pojedinačni kontinuiteti i diskontinuiteti?

I konačno, posljednje je pitanje koje pokušava rasvijetliti ovaj rad, kako su Hrvatska i Slavonija sudjelovale u ovom ratu i kakvo je bilo njihovo unutarnje stanje, obzirom da je na njihovom teritoriju vođen rat? Tko su ljudi koji se bore u ovim ratovima ispod fasada heroja koje im pridaju povijest i književnost? Čime se oni vode, što oni žele i zašto to žele?

Moram reći kako je odabir same teme bio uvjetovan vlastitim interesom za vojnu povijest, kao i činjenicom da o samom ratu nije mnogo pisano te sam do informacija, u prvom istraživanju mogao doći isključivo do šturih podataka.

Građa koja je govorila o Dubičkom ratu, u arhivima dostupnima za opsege ovoga rada je poprilično oskudna. Činjenica da je razdoblje kraja 18. stoljeća o kojem se u radu govori, razdoblje u kojem je nastala državna administracija u širim razmjerima, trebala je osigurati veliki korpus za istraživanje. No, pokazalo se da nije tako. Građa je, a s time sam se susreo i u gotovo svim knjigama koje sam za potrebe ovoga rada čitao, vrlo slabo istražena ili je nema, na jednaku sreću ili nesreću drugih autora.

1. Teorijski dio

Kao što je u uvodu već rečeno, ovo će se poglavlje prvenstveno bazirati na obradi drugog dijela naslova ovog diplomskog rada – dakle na reprezentaciji i na povijesnom iskustvu kao takvom. Reprezentacija će u ovom poglavlju biti prvenstveno obrađena teorijski na djelima komunikologa i teoretičara diskursa, kao i povjesničara, dok će se za potrebe rada koji se bavi segmentom iskustva kao povijesnog izvora biti upotrjebljeni klasični historiografski teorijski okviri i modeli u historiografskom poimanju znanstvenog aparata.

Također će u ovom poglavlju obrađena biti i teorija književnosti, preciznije promatrano, teorija o hrvatskoj epici u 18. stoljeću, razdoblje u koje se može datirati većina proučavanih izvora vezanih za ovaj segment rada. Iako ovaj rad ne nastaje kao dvostruki rad na kroatistici i povijesti, interdisciplinarnost je itekako potrebna kako bi historiografija dolazila do novih spoznaja. Stoga je važno na samome početku napomenuti da je ovaj rad, iako je u njega uloženo mnogo vremena i istraživanja, u nekim segmentima možda i različit od konzultirane građe ili zbog određenog razloga donosi drugačije stavove negoli što je to iskazano u literaturi koja je navedena i istraživana za potrebe ovoga rada. Radi osobnog napretka i izgradnje koja je oznaka svakog akademskog uma, ali i radi boljeg shvaćanja ovoga rada, savjetujem svima koji ovaj rad budu studioznije proučavali da se usmjere na navedene bibliografske jedinice te ih sami pročitaju te da o njima donesu vlastite sudove, kao što sam to i sam učinio.

Važno je usmjeriti pozornost i na još jednu činjenicu s obzirom na karakter djela kojima ću se u ovom djelu baviti. Naime, oba vrela, pod ovime smatram cjelinu krajiških pjesama i Epske trilogije, mogu se na izvjestan način promatrati kao propagandno djelovanje. Stoga ću se koristiti i modelima koji su obrađivani u knjizi o političkoj psihologiji Ivana Šibera, međutim, ponešto prilagođene zbog raznih tekovina 20. stoljeća o kojima Šiber govori na vlastitim primjerima. Zbog toga ću neke prilagoditi, a neke izbaciti. Još jednom, pozivam čitatelje da sami vrednuju rad nakon što prouče i ovaj dio literature.

U prvom ću dijelu obraditi pojmove reprezentacije i iskustva, kako će biti promatrani u ovome radu. Kao glavni alati, reprezentacija i iskustvo biti će obrađeni u prvom djelu kako bi u kasnijem pisanju bilo jasno na što se referiram prilikom tumačenja vlastitih misli. U

ovome će dijelu biti riječi i o Šiberovom poimanju propagande, ali i o komunikološkom i medijskom prostoru koje su ove vrste književnosti i izričaja kulture stvarale.

Drugi će dio ovog poglavlja biti upućen na književni dio i samu komparativnu književnost koja govori o žanru epike kao takve u 18. stoljetnoj hrvatskoj kulturi. Nužno je model promatrati na ovaj način zbog toga što su autori diljem tih povijesnih pokrajina, uzore uglavnom nalazili u dubrovačkim piscima, posebice Ivanu Gunduliću i njegovom, tada nedovršenom epu u stihovima, *Osmanu*¹. Osim toga, nužno je tu visoku epiku, kojoj pripada i Maljevčevo djelo, dakle djelo elitnog sloja svećenstva u 18. stoljeću, donekle odvojiti od one, nazovimo je tako, niže epike, nastale u narodu i prenošene u narodnim pjesmama, iako treba imati na umu da je to svećenstvo uglavnom proizlazilo iz tih slojeva.

Treći će dio obraditi samog Jurja Maljevca i njegovo, za ovaj rad kapitalno djelo, *Epska trilogija* koje govori o Dubičkom ratu. Na ovome mjestu biti će objedinjena sva teoretska vrednovanja dostupna u teoriji komparativne književnosti od autora iz prethodnog poglavlja, koja govori isključivo o Maljevcu, dok će najveći obol ovome poglavlju svakako dati kritika Alojza Jembriha dostupna u samom redaktiranom izdanju Maljevca.

Četvrti dio poglavlja bavit će se graničarskom epikom. Prvenstveno će u njemu biti definirana sama podvrsta epike i njezini modeli i teorije, dok će u nastavku ovog odlomka biti analizirana građa koja je dostupna za ovaj diplomski rad. Najvećim će djelom to biti građa prikupljena radom Luke Ilića Oriovčanina, ali i drugih autora, koja govori o Dubičkom ratu iz perspektive narodne, graničarske svijesti koja je taj izraz vlastitog poimanja svakodnevice iznjedrila kao jedinstveni kulturni izričaj, specifičan za prostore sa jedne i druge strane granice tj. krajine. Graničarska je epika fenomen kruga Vojne krajine, njegov jedinstven odraz koji je ostavio u hrvatskoj i srpskoj književnosti 18. stoljeća, a koji je u kasnijem razdoblju romantizma urodio plodom pri formiranju narodne svijesti.

---

¹ Prema Dunja Fališevac. *Stari hrvatski pisci i njihove poetike*. (Zagreb: SNL, 1989.), 282-283.

1.1. Kako nas vidite vi, a kako se vidimo mi? – reprezentacija i iskustvo

Niti jedan pothvat nije moguće izvršiti bez alata ili nekog pomagala, pa tako nije moguće niti napisati kvalitetnu analizu bez odgovarajućih teoretskih alata. Obzirom da je sami naslov ovog diplomskog rada već po sebi usmjeren na teorijske pojmove reprezentacije i iskustva, kao izvora za proučavanje, odnosno alata kojima ću se služiti, nužno je ove koncepte pobliže objasniti kako bi sam istraživački dio bio što lakše dohvatljiv. U ovome radu baviti ću se dakle reprezentacijom i iskustvom na književnim djelima koja ću koristiti kao izvore za historijsku analizu.

Reprezentacija sama biti će promatrana kao sredstvo kojim ću pokušati raščlaniti strukturiraniji dio ovog diplomskog rada, *Epsku trilogiju* Gregura Kapucina, veliki kajkavski spjev u tri knjige. Reprezentacija će na ovaj dio prvenstveno u većoj mjeri biti usmjerena zato što sam Kapucin nije, barem koliko je poznato, sudjelovao u ratu, niti je bojišnicu vidio. Valja doduše reći, da je kao stanovnik Zagreba, grada u kojem se nalazilo sjedište generalkomande, Kapucin zasigurno bio pod velikim utjecajem onoga što su vojnici i vojno vodstvo prenosili, dio njihovih strahova, nadanja, glasila i svakodnevice. Pa ipak, nepoljuljane vjere u istinu i očito iskrenih namjera, Kapucin započinje pisati svoje djelo po predlošku bečkih dvorskih novina, koristeći se njihovim konceptima, uplićući vlastite diskurse koje je stvarao i u kojima je stvarao u svoje djelo.

Što se tiče graničarske epike, njena je reprezentativnost ponešto drugačija, jer u samom žanru postoje određena pravila. Upravo se zbog toga žanr graničarske epike može znanstveno koristiti, jer se promatrajući uzorke može doći do novih spoznaja. Međutim, osobna involviranost njezinih autora svakako je ponajbolji argument za njezino korištenje.

Veliki problem reprezentacije kao koncepta u analizi ovog diplomskog rada je njezino uklapanje i ukalupljivanje u moderne tekovine 20. stoljeća, uglavnom u medijske sfere, te počesto čiste tipove modela masovnih medija koji se proučavaju u komunikologiji koja se reprezentacijom, tj. *frameing*-om kao takvim i bavi, potencijalno će iskriviti i prilagoditi iste kako bi u okvirima ovoga rada bilo jasno kako se orijentirati. Konkretno, smatram da su reprezentacijski modeli krajnje usmjereni na moderna sredstva komunikacije, koja su u predmodernom ranome novom vijeku još itekako nepoznata, stoga im se u ovom radu pokušava prilagoditi na specifičan način.

Kao što će i na kasnijim primjerima postati jasno, prilagodbe modela 20. i 21. stoljeća, nužne su kako bi se nešto iz prošlosti, tj. 1780-ih i 90-ih, moglo pojmiti umom današnjice. Komunikacija tada, nije niti približno ista kao komunikacija danas, no o tome ne treba puno govoriti. Zato je nužno doći i do druge povijesne alatke, iskustva, koje je u dosadašnjoj historiografiji u velikoj mjeri bilo zastupljeno, i ne samo to, već bi se ljudsko iskustvo u cijelosti moglo nazvati poviješću.

Iskustvo je kao povijesni izvor dakako mnogo više istraživano i na njemu je bazirana čitava povijest ljudskog roda. Vlastito proživljeno iskustvo može biti, a često i jest, motivator za povijesnu rad i historiografsku djelatnost. Možemo govoriti o historiografima davnine, o kroničarima ili piscima srednjovjekovnih knjiga anala, pa sve do današnjih povjesničara koji se bave raznim temama, rudareći tako duboko u kaskadu kulture, iskustva, psihologije, sociologije i koječeg drugog, pokušavajući odgovoriti na mnoga pitanja nastala iz brojnih promjena paradigmi i diskursa te nemogućnosti potpunog poimanja uma i kolektivne svijesti predaka i pravilnog razumijevanja istih već u trajanje vlastitih života.

Iskustvo će u ovom radu biti promatrano kroz prizmu klasične historiografije i klasičnih izvora, poput ljetopisa, jer upravo takvi izvori nude autentično i originalno viđenje i tumačenje opisane bliske prošlosti, gotovo sadašnjosti autora, koju autori donose.

Smatram stoga da je potrebno danas, možda i više nego prije, imajući na umu nekadašnje mnogo plice, ali šire obrazovanje, razmišljati u ne-klasičnim okvirima naših historiografskih prethodnika i koristeći široku plejadu mogućnosti i znanosti koje nam se nude. Interdisciplinarnost se, gotovo kao bumerang, vratila na poziciju dominantne paradigme, jer je gotovo nemoguće promišljati o ičemu sa samo jednog gledišta i isključivo jednog pravca. Gotovo je moguće novu humanistiku nazvati trigonometrijom društva, jer je za potpuno shvaćanje nužno imati zamišljena uporišta u više različitih znanosti.

Kako bi to Peter Burke sažeo: „U svakom slučaju, misliti o istraživanju jednog subjekta samo jednom metodom također osiromašuje kulturalnu povijest. Razni problemi zahtijevaju različite metode odgovora.“². Lako dostupno znanje, korišteno i u ovom radu, dovodi nas do krajnje osjetljiva izbora.

---

² Peter Burke. *Što je kulturna povijest?*. Prijevod s engleskog Zdravko Židovec. (Zagreb: Izdanja Antibarbarus d.o.o., 2006.), 125.

No, vratimo se teoriji. Jasno je da znanje i pravu istinu, nikada nećemo moći pojmiti u potpunosti, jer to ne možemo učiniti u svojem životu, a kamoli u historiografskom primjeru koji čak niti ne pripada našem razdoblju i čije nam je varijable stvarnosti teško shvatiti kao takve. Gotovo luda hrabrost mladića koji pred zidine opkoljenog grada dolazi kao izaslanik svog oca, čini nam se danas ludom, kada ga je svaki strijelac mogao bez problema ubiti jednim hicem, što bi vjerojatno današnji vojnici zbog drugačije prakse ratovanja vjerojatno i učinili, no ona je za osmansku posadu Drežnika kada je pred zidine njihova grada dojahao mladi zastavnik Peharović bila povijesna datost i iskaz opjevana hrabrosti. Današnjem su umu neki takvi i slični primjeri gotovo nepojmljivi ili samo iskazi nekih viših vrlina koje danas snivaju pod baldahinom paučine.

Pa ipak, ne vrijedi povijest i historiografiju kao poznavanje starine dizati ni na pijedestal nedodirljivosti ili u njoj tragati za nekim davnim primjerima koje treba slijediti, jer vrline duha mladića, drežničku posadu nisu spriječile da zapucaju na Peharovića koji je srećom prošao neozlijeđen, pokazujući tako novi sustav vrijednosti u ratu.

Ovaj rad vjerojatno neće biti revolucionaran, niti će na bilo koji način uzvisiti ili, nadam se u nešto manjoj mjeri, uniziti historiografiju, ali jasno je da se on nastavlja na dugu tradiciju istraživača moderne historiografije koji pokušavaju klupko prošlosti otpetljati pomno razmatrajući dostupne izvore.

Kulturna historija, kao pravac u modernoj historiografiji, svakako je uzor ovoga rada u teoretskom smislu, te će se neke njezine dosege pokušati koristiti u ovom radu.

1.2. Reprezentacija – Stuart Hall i žarulje Ferdinanda Saussurea

Reprezentacija kojom se u ovom radu bavimo, izrazito je kompleksan pojam. Ona je prvenstveno pojam nastao od latinskog *repraesentare* što znači iznijeti na oči, pokazati, dok joj značenja idu od predstavnništva, preko pojmova vezanih za predstavljanje i prikazivanje, zatim do držanja i osobne reprezentacije pa sve do predstave³. Od ovih uobičajenih značenja pojma reprezentacije, možda je najbliže onome koje pokušavamo u ovome radu shvatiti, ovo posljednje – reprezentacije kao predstavljanja stvarnosti, prezentacije. No, ti su pojmovi predaleki onom komunikološkom i imagološkom pojmu reprezentacije.

Pojednostavimo li do krajnjih granica, pojam reprezentacije koji nam najviše odgovara jest „Ukratko, reprezentacija je proizvodnja značenja kroz jezik.“⁴. Hall kompleksno razrađuje reprezentaciju kao pojam pišući o njenoj dvojnosti u kulturi. Prvi sustav reprezentacije, kaže Hall, je sustav koji daje značenje svijetu kroz konstrukciju povezivanja ljudi, objekata, događaja i apstraktnih ideja u sustav osobnih konceptualnih mapa. Drugi sustav reprezentacije je sustav koji ovisi o konstrukciji naših konceptualnih mapa kao pojedinaca, sa onim znakovima, idejama i konceptima koji su učvršćeni u postojećim jezicima i koji nose značenje. Proces djelovanja između ta dva sustava tvori reprezentaciju samu, tvrdi Hall⁵.

Uzmimo za primjer Dubički rat. Za razumijevanje ovog koncepta, nužno je poznavati prvenstveno njegove tvorbenne dijelove – Dubički i rat. Dubički je pridjev vezan uz grad Dubicu, mjesto na rijeci, dom i zavičaj ljudi toga kraja, nakupinu više stambenih objekata omeđenu nekim granicama i veću od manjeg pojma sela, konačno ključnu točku oko koje je u cijeloj povijesti i sukobu između Osmanlija i Habsburga prolijeva krv. Rat je s druge strane, mnogo teži koncept koji označava sukob, borbu, smrt, ubijanje i uništavanje ljudskih života, a koje ima neki cilj. No, spojimo li ta dva koncepta nećemo dobiti samo npr. prikaz ubijanja stanovništva Dubice, nego čitav rat koji je bjesnio u razdoblju od tri godine na prostoru od izvora Une do grada Oršave u Rumunjskoj.

Izmaknemo li se iz perspektive hrvatskog jezika i zamislimo li jezike kao pojedince, hrvatski i njemački jezik možda će pojmovima i konceptima koje koriste za Dubički rat možda i shvatiti isti događaj u nekom trenutku protekle prošlosti, ali će npr. engleski jezik

---

³ Prema Bratoljub Klaić. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990.

⁴ Stuart Hall. *Representation Cultural Representations and Signifying Practices*. (SAGE Publications: London, 2003.), 16. - To put it briefly, representation is the production of meaning through language.

⁵ Prema Hall 2003., 19.

prazno piljiti s nerazumijevanjem, dok mu se ne objasni da je pojam Dubičkog rata povezan sa posljednjim austro-osmanskim sukobom u 18. stoljeću, kako je ovaj sukob poznat u svjetskoj historiografiji. Pridodamo li ovdje neki drugi jezik, primjerice mandarinski, prvenstveno će vremenski period zahtijevati objašnjenje, a tek potom drugi koncepti. Jasno je, dakle, da je kako bi se išta apstraktno moglo shvatiti, nužno razmišljati u konceptima i u većim poljima apstrakcije.

No, takva ideja, zapravo je samo prvi korak. Kako bismo stvarno razumjeli ono o čemu se radi potrebno je u jednadžbu uvesti pojam diskursa, možda jedan od najtežih pojmova za objašnjenje u modernoj povijesti.

Prema Foucaultovoj definiciji diskurs je „... skup izjava koje omogućuju jezik za razgovor – način reprezentacije znanja o pojedinoj temi u specifičnom povijesnom trenutku.“⁶ Diskurs je, mogli bismo reći jednostavnije, teritorij jezika, njegov omeđeni okvir u kojemu je moguće pronalaziti značenje. Npr. kada Gregur Kapucin piše svoje djelo, uvodna invokacija o nepristranosti govori o dvama orlovima i polumjesecu. Koristeći se grbovima sukobljenih država, Habsburške Monarhije i Rusije protiv Osmanskog Carstva, Kapucin nam daje prvi doticaj sa diskursom svog doba. Znak tj. grb, predstavlja čitavu zemlju. To je nešto što nam je lagano za pojmiti, budući se i današnje države sukobljavaju pod znakovima vlastite državnosti. No, što misli Kapucin, kada na istoj stranici gdje navodi mjesec, kaže: „...Turski ščit je mesec: koji se premenja,/ Vu kojem stalnosti malo je znamenja,...“⁷

Što znači rečenica o nestalnosti mjeseca? Označava li ona nestalnost Osmanlija na teritorijalnom ili duhovnom polju? Označuje li njihovo potencijalno nepredvidljivo ratovanje sa udarima i povlačenjem ili pak nešto drugo? Ovdje dolazimo do koncepta historijskog diskursa o kojem govori Hall problematizirajući Foucaulta. Jedini odgovor koji možemo sa sigurnošću ponuditi je - nijedan tj. ne možemo biti sasvim sigurni što Kapucin misli pod tim. Čini se ipak, da je onodobnom čitatelju to bilo jasno, jer Kapucinove fusnote kroz čitavo djelo donose dodatne informacije i pojašnjenja, dok ih ovdje nema. „Stvari su značile nešto i bile 'istinite', prema Foucaultu, samo u izdvojenom povijesnom kontekstu.“⁸ Stoga, „...budući da sve socijalne prakse nose značenje, a značenja oblikuju i utječu na naše akcije i ponašanje, sve

---

⁶ Hall 2003., 44. – „...a group of statements which provide a language for talking about – a way of representing the knowledge about – particular topic at a particular historical moment.“

⁷ Kapucin 2010., 9.

⁸ Hall 2003., 46. – „Things meant something and were 'true', he argued [Foucault, op.a.], only within a specific historical context.“

prakse imaju diskurzivni aspekt.“⁹. Pravo značenje je, dakle, samo privilegija suvremenika Gregura Kapucina i samog Gregura Kapucina. Time naizgled dolazimo do zida, te bi ovdje trebao stati svaki daljnji rad. Međutim, nije tako.

U daljnjem tekstu, Hall problematizira Foucaultovo tumačenje slike Las Meninas, kojoj manjka jasan centar tj. nedostaje joj apsolutna istina promatrača kao vanjskog subjekta u onome što kao slika prikazuje. Na slici je nejasno tko je subjekt, tko promatra sliku, tko promatra slikara i tko je publika. Slično je i sa djelom Gregura Kapucina, dakako, u nešto manjoj mjeri.

Foucault pokušava dokazati da je zapravo nemoguće dohvatiti potpuno istinu, tj. potpuno razumjeti ono što nam neki povijesni tekst ili slika pokušavaju reći. Ova argumentacija je čini se potpuno neoboriva. Međutim, kao što je nemoguće u potpunosti izraziti vlastite koncepte drugoj osobi koja živi u istoj kulturi, Greguru Kapucinu nemoguće je stvarno i u potpunosti izraziti značenje osobi, koja primjerice, čita djela odmah ili nakon 230 godina. Svakako, suvremenik Gregura Kapucina, mogao je bolje razumjeti sami tekst, nego što to može historiograf danas, no jezik nam kao alat služi u tome da to pokušamo.

Ovime se tehnički svrstavam na drugu stranu od one foucaultovske i više prema Saussureuu. „Ako je veza između označitelja i označenog rezultat društvene konvencije specifična svakome društvu u svakom povijesnom trenutku tada su sva značenja produkti povijesti i kulture. Značenja time nikada ne mogu biti fiksna nego su uvijek podložna promjeni, kako u različitim kulturnim kontekstima, ako i u povijesnim razdobljima. Prema tome, ne postoji jedno nepromjenjivo, univerzalno "pravo značenje". (...) Važna je činjenica da ovaj pristup jeziku oslobađa jezik fiksnih značenja i lomi svaku vezu između označitelja i označenog. Ovaj proces otvara reprezentaciju stalnoj fluidnosti značenja i konstantnoj produkciji novih značenja i novih interpretacija.“¹⁰.

Zastanimo n trenutak ovdje i poslužimo se jednim paradoksom. Ukratko, dok je Foucault okrenut ka tome kako nitko nikad neće moći shvatiti jezik nekog razdoblja i kako

---

⁹ Hall 2003., 44. – „... since all social practices entail meaning, and meanings shape and influence what we do – our conduct – all practices have a discursive aspect.“

¹⁰ Hall 2003., 32. – „If the relationship between a signifier and its signified is the result of a system of social conventions specific to each society and to specific historical moments – then all meanings are produced within history and culture. They can never be finally fixed but are always subject to change, both from one cultural context and from one period to another. There is thus no single, unchanging, universal 'true meaning'. (...) ... the important point is the way this approach to language unfixes meaning, breaking any natural and inevitable tie between signifier and signified. This opens representation to the constant 'play' or slippage of meaning, to the constant production of new meanings, new interpretations.“

smo zapravo ostavljeni na milost i nemilost uraganima interpretacije, sve to čini kao kritičar Saussurea govoreći kako je povijest skup interpretacija. Saussureu kaže kako je nužno interpretirati kako bi se u oceanu značenja mogli snaći.

Još jednom, nije moguće presjeći Gordijev čvor ove velike dvojbe u okvirima ovoga rada, već se, korištenjem osnovnih principa svakog od njih, na kratak način pokušava argumentirati zašto je u ovom radu korištena interpretacija kao alat. Interpretacija je nužna, jer ne moramo prolaziti baš svim putevima kojima su prolazili naši preci kako bi shvatili zašto su nešto činili. Povjesničar koji se bavi Dubičkim ratom, ne mora sudjelovati u njemu ili živjeti u tom periodu kako bi mogao stvoriti tekst koji govori o tom dobu, niti mora iskusiti bolesti ili glad koja je pogodila prostore hrvatskih zemalja nakon rata, ali svejedno te koncepte može interpretirati i shvatiti, koristeći se vlastitim iskustvom i tumačenjem vlastitih označitelja i iskustva.

To, naravno, može biti i pogrešno. Zbog toga i sam ovaj rad treba doživjeti kao još jednu interpretaciju odabranih izvora, literature i dodataka, koji govore o jednoj temi, Dubičkom ratu.

Za to, pokušavanje shvaćanja i davanje interpretacije, potrebno je vratiti se na izvore, na tekstove, slike, predmete kako bi mogli interpretirati, a zatim i kritički prikazati. Kao što sam rekao, ta interpretacija nikada neće biti ono što je autor zaista htio i reći, ali to općenito nije moguće niti u svakodnevici u kojoj živimo. Zato je, vjerujem, interpretacija kao alat nužna povjesničaru.

1.3. Iskustvo kao povijesna baza – sklizak teren ili džungla mogućnosti

Druga se teoretska polovica ovog diplomskog rada značajnije okreće nešto klasičnijoj sirovini historiografije, iskustvu. Iskustvo Hrvatski leksikon definira kao „... proživljenost promatrana kao proširenje ili obogaćenje spoznaje, znanja ili sposobnosti; praksa u nečemu kao primjer za pouku; ono što se u duhu stječe primjenjivanjem ljudskih sposobnosti u životnoj stvarnosti; izravno doživljavanje; psih. skup svih spoznaja zasnovanih na izravnom doživljavanju.“¹¹.

Jasno je, dakako, da se za potrebe ovog rada, pod iskustvom neće promatrati sve ono što se u definiciji može promatrati pod prikupljeno iskustvo, već dijelovi koji se odnose na proživljenost i izravno doživljavanje.

Što je dakle, to izravno doživljavanje? Smatram da bi ovo pitanje trebalo, zbog ograničenosti prostora ovog rada, trebalo ostati djelomično neodgovoreno. Izravno doživljavanje je skup svih upliva na naše osjete u datom trenutku. Uzmemo li primjer Dubičkog rata, jasno je da je izravno iskustvo privilegija, možda krajnje negativna, isključivo vojnika koji su se u tome ratu borili i bili mobilizirani.

No, postavlja se novo pitanje – je li iskustvo, primjerice, vojnika u prvim redovima proboja ili artiljerijskog časnika koji opsjeda Dubicu jednako? Ako nije, po čemu se razlikuje? Dakako, razlikuje se po položajima na kojima su bili, po stvarnostima i datostima koje su na različitim mjestima i na različitim položajima, sa različitim perspektivama doživljavali. Je li jednako iskustvo dobro umreženog i logistički podržanog njemačkog artiljerijskog časnika i hrvatskog ili srpskog graničara ustanika bez logistike koju nudi ratni stroj, a koji ratuju jedan do drugoga u primjerice naletu osmanskih vojnika? Vjerojatno ne, jer svaki od njih svoje unutarnje solilokvije kojima omeđuje i poima sebe vodi na drugačiji način, tvoreći tako zaseban diskurs kao pripadnik kulture u kojoj živi.

Promotrimo li obogaćeni ovom premisom ovaj diplomski rad, jasno je da mu zasad, manjka upravo to – izravno iskustvo. Jer Gregur Kapucin, Joso Krmpotić i svi ostali koji o Dubičkom ratu pišu, možda i jesu sudjelovali u ratu kao *feldpateri* – vojni kapelani, možda jesu čuli čak i iz prve ruke izvor u obliku svjedočanstva nekog od vojnika ili visokih časnika, no o njemu nisu razmišljali ili ga nisu upotrijebili na jednak način, čak niti kao pripadnici

---

¹¹ Hrvatski leksikon (<https://www.hrleksikon.info/definicija/iskustvo.html>).

istog sloja. Može li se onda njihovo djelo tumačiti kao izvor za iskustvo? Jedini logičan odgovor je ne.

Potrebno je posegnuti u historiografsku džunglu mogućnosti, koja u tom divljem kaosu Istine koji povjesničari pokušavaju shvatiti, ima svoju ulogu. Riječ je dakako o kulturnoj povijesti. Peter Burke u svojem kapitalnom djelu o kulturnoj povijesti progovara o problemima kulturne povijesti, koja je u temelju ovog rada. Čini se kao da su tri problema o kojima Burke govori „... posebno ozbiljna: definicija kulture, metode koje treba provoditi u NKP [novoj kulturnoj povijesti, op.a.], te opasnost fragmentacije.“¹². Uzmemo li primjer ovog rada, jasno je o čemu Burke govori.

Kultura je kaže Burke, postala pretjerano inkluzivna. Metode proučavanja također nas mogu uvući u zamku, jer iako je možda izvor nov i nekorišten na određen način, „Ideja da je kultura tekst koji su antropolozi i povjesničari kadri čitati je zavodljiva, ali je i duboko problematična.“¹³. Nemoguće je kroz džunglu mogućnosti koje nude izvori, proći bez barem kojeg ugriza kritičarskog komarca ili se izgubiti u bespućima teksta. Možda je to slučaj i sa ovim radom, jer koristi jedan neklasičan, književni izvor kao povijesni, pokušavajući u njemu pronaći nov teritorij za proučavanje.

Segment o fragmentaciji Burke doživljava polivalentno, jer se ta fragmentacija dvojako odnosi na povijest – možemo dakle zaglibiti u preveliko povezivanje tražeći sličnosti u svemu, a možemo kao prekruti strukturalisti ostati u mikrosvijetu određenog slučaja i grčevito ga se držati te se tako opet vraćamo na pristup polja i bunara. Jer, kaže Burke „... ne vjerujem da je kulturalna povijest najbolji oblik povijesti. Ona je svakako neophodni dio kolektivnog povijesnog pothvata. Poput svojih susjeda – ekonomske povijesti, političke povijesti, intelektualne povijesti, povijesti društva, itd. – ovaj pristup prošlosti predstavlja nezaobilazan doprinos našem pogledu na povijest kao cjelinu, na „totalnu povijest“...“¹⁴.

Iskustvo ili ono što se iskustvom može u tijelu ovog diplomskog rada može pronaći jest izvorno, doživljeno iskustvo kroničara koji su u Dubičkom ratu sudjelovali odnosno, koji su živjeli u tom dobu. To iskustvo, ti su ljudi pretočili u oblike koji su im bili poznati ljetopise, putopise i kronike, kako bi zapisanima ostavili njima važne informacije opisujući vlastito viđenje svijeta.

---

¹² Burke 2006, 123.

¹³ Burke 2006., 124.

¹⁴ Burke 2006.,135.

Za potrebe ovog diplomskog rada, kao klasične izvore, koristit ću kronike, ljetopise i putopise ljudi koji su živjeli u vremenu Dubičkog rata. Od *Epske trilogije* i graničarske epike, ove se jedinice razlikuju, jer ne pokušavaju u potpunosti pratiti stih ili stil, kako bi odgovarale obliku, već nastaju na tradicionalnim oblicima historiografije.

Spomenut ću još jednu činjenicu o ovom diplomskom radu. Naime, izvori korišteni u ovom radu, neće biti odvojeni na reprezentaciju i iskustvo u različitim poglavljima sa različitim zaključcima, već će se uz tradicionalnu historiografiju njima popunjavati praznine koje u njoj, zbog interpretacija i kritičkog odabira historiografa, nastaju.

2. Šiberov model i poimanje propagande

Ovaj će dio rada, kao što sam već rekao, biti usmjeren na propagandni karakter promatrane građe. Obzirom da je građa kao takva produkt ratnih vremena, usmjerit ću se na prilagođeni Šiberov model ratne propagande koji je dostupan u njegovoj knjizi o političkoj psihologiji – *Osnove političke psihologije*¹⁵.

Promotrimo li Hrvatsku i Slavoniju u 18. stoljeću, jasno je da u velikoj mjeri populacije govorimo o seoskoj populaciji, o ljudima koji uglavnom živate provode u manjem krugu svojeg i susjednih sela, te da svoj život proživljavaju na prilično malenom teritoriju. Dakako, ne može se generalizirati ova tvrdnja na cjelokupnu populaciju, jer u njoj uvijek postoje pojedinci za koje ovakva karakterizacija ne može vrijediti. No, ovdje govorimo o većini populacije, a ona je bila takva. U većini populacije, riječ je dakle o jednostavnim ljudima, čiji se životi vrte u cikličkim periodima i promjenama godišnjih doba, vezanima za zemlju i usmjerenima na iste ljude.

Vjerujem, kako je čak i u zamahu prosvjetiteljstva, to stanovništvo uglavnom bilo zatvorenije, te da je gotovo uvijek slijedilo tradicionalne vrijednosti i preporuke. Zato su usmjereni na stalne komunikatore/prenositelje poruka, koje smatraju važnima ili autoritativnim osobama po čijim se pravilima ravnaju. Stoga, kaže Šiber, kohezivnost grupe utječe na širenje prvenstveno glasina tj. „...vijesti o osobama i li događajima, nepoznatog izvora, koje mogu biti, ali najčešće nisu istinite, a veoma se brzo šire usmenim prenošenjem između pojedinaca unutar neke grupe.“¹⁶. „Sukladno tome, seoska sredina, kao zatvoreni socijalni prostor bogat neposrednim interakcijama, vrlo je podatna nekritičkom primanju informacija na osnovi interpersonalne komunikacije, posebice ako te informacije daju pojedinci koji u toj sredini uživaju ugled.“¹⁷. Od tuda proizlazi i uspjeh letaka, medija koji je u maniri današnjih internetskih *meme*-ova, slika s porukom sa stalnim značenjem, nose značenje koristeći stalne slične poruke stvarajući tako kontekst i novo polje diskursa, a koji su u Habsburškoj Monarhiji baš u vrijeme 18. stoljeća dobivali na sve većoj važnosti.

---

¹⁵ Ivan Šiber. *Osnove političke psihologije*. (Politička kultura, Zagreb: 1998.). Potpun model i njegovo široko tumačenje za 20. stoljeće, nalazi se u 7. velikom poglavlju Šiberove knjige od str. 291 do str. 348. Dakako, zbog prilagođenog modela, nije korišteno čitavo poglavlje.

¹⁶ Šiber 1998, 321.

¹⁷ Šiber 1998, 322.

Na glasinama i lecima, pričama vojnika i svećeničkim propovijedima, počivalo je javno mnijenje toga razdoblja koje je stvoreno propagandom, definiranom kod Šibera kao „... plansko i namjerno djelovanje na promjenu i kontroliranje stavova radi stvaranja predispozicija za određeni način ponašanja.“¹⁸.

Što se tiče gradske sredine, prvenstveno grada Zagreba, a za kojeg je karakteristična čitalačka publika Gregura Kapucina, on je mnogo veće mjesto sa više mogućnosti utjecaja, no ne u mjeri u kojoj bi se moglo misliti. „Bečki njemački koledar od 1788. javlja, da je grad Zagreb imao g. 1785. u svem 7000 duša u 755 numeriranih kuća, tako da u omjer dolazi nešto manje od 10 duša na jednu kuću.“¹⁹. Osim toga, grad Zagreb, bi oje sjedište čitavog zapovjedništva, pa se u njemu kolanje glasina, ali i točnih informacija nije moglo suzbiti.

Riječ je, dakle, o mnogo većoj publici negoli bi to bila u selu, ali i o većim mogućnostima informiranja, mnogim alternativnim, kao i specifičnom izrazu kojeg koristi Gregur Kapucin. Gradska publika sama je svjesna mnogih drugih mogućnosti za zabavu koja joj se nudi, pa Kapucin, kao lojalni i protumoderni informator i zabavljač mora posegnuti u drugačije, zabavne formate.

Ovdje, dakako, dolazimo do paradoksa, jer se čini kao da je Šiberov model prilagođen stvaranju novih neprijatelja, dok je osmanska prisutnost na ovom teritoriju čini se konstanta s kojom ljudi žive. No, valja imati na umu tradiciju sukoba i borbe, junačkog neprijateljstva koje je stalno prisutno u umovima ljudi, kako u gradu tako i na selu u većoj mjeri. Iako oni neprijateljstvo doživljavaju kao stalno i stvarno, ono je ponekad prekidano mirovima i nenapadanjima, pa je potrebno pri svakome novom ili novijem obnavljanju neprijateljstva dodatno "začiniti" strasti. Stoga je, već otprije motivirano stanovništvo, bilo stalnim održavanjem plamena ideje rekonkviste starog hrvatskog teritorija, kojeg su održavale crkva i država, stalno motivirano za ratovanje, dakako uz već rečene povremene prekide istoga.

Valja na ovom mjestu imati na umu kako institucije za razvoj propagande još službeno nema u državi, jer je prva takva institucija osnovana kao Kongregacija za propagiranje vjere u Katoličkoj crkvi, a u državnom formatu tek sa Napoleonovom Francuskom. Međutim, modele propagande, kao i propagande u Europi putem agenata provokatora, svakako možemo vidjeti i u razdoblju prije, imajući na umu da je primjerice Kapucinovo djelo, kako on sam

---

¹⁸ Šiber 1998, 293.

¹⁹ Gregur Kapucin. *Epska trilogija ili Nestranočstvo vezdašnjega tabora ispisavanje za leto : 1788., 1789., 1790.* Uredio Alojz Jembrih (Zagreb : Hrvatska kapucinska provincija, 2010.), 309.

kaže nastalo: „Nikaj pridal nije, ona samo piše,/ Ka v Novinah svojih Dvor nam obznaniše.“ upućujući na „Bečke osebjne Novine, Hofberich zvane, vu kojeh da vsa, koja se vu Taboru pripete, istinsko obznanjenje budu, sam Dvor je nas segurne vučinil, vu listu Tabora nazveščajučem...“²⁰. Jasno je da je djelo tehnička dvorska propaganda u širem smislu, iako treba imati na umu da je teško govoriti u suvremenim poimanjima bez cenzure i ustaljene izdavačke politike.

Šiber tvrdi da su glasine pokušaji ljudi da tumače svijet oko sebe, te da sazaju više od drugih, kako bi pravovremeno reagirali, te da su one najbrojnije upravo u ratnim prilikama²¹. Također, one su samo jedan od propagandnih alata, no u 18. stoljeću, Šiberov model i mogućnosti o kojima on piše moramo prilagoditi. Obzirom da tada još nije korištena, niti je mogla biti, većina medija i mogućnosti koje imamo danas, njegov je model potrebno prilagoditi svijetu mnogo sporijeg informiranja.

Kao što se danas pokušavamo informirati putem medija i interneta o događajima oko nas, tako su se stanovnici osamnaestostoljetne Hrvatske i Slavonije pokušavali informirati na sebi dostupne načine, posežući u okolni komunikacijski prostor te kroz letke, pjesme, spjevove epike, usmene priče i iskustva vojnika koji su se vraćali. Sve to, a i više, vjerujem da su radili i svećenici, sa još osobnijim uvidom u svijest čovjeka koji im je dolazio u obredima ispovjedi, a koji su bili u većoj mjeri vezani za istu župu, samo uz mogućnost čitanja i razvijenu pismenost, što je primjerice Kapucin koristio kako bi prenio informacije iz novina na njemačkom, u oblik prikladan uobičajenom razumijevanju i formatu sredine u kojoj je živio. No, vratimo se samom Šiberovu modelu.

„U analizi propagandne aktivnosti potrebno je prije svega uvažavati ukupne osobine danog prostora i ukupnost kulture (koja se ovdje shvaća u najširem značenju i obuhvaća i ekonomsku razvijenost i odnose, upravne strukture i politički sustav, ideologiju i mitove, kao i svakodnevne činjenice). Najšira relevantna okolina propagandnog djelovanja je društveno-povijesni kontekst. To znači da je u propagandnom djelovanju potrebno voditi računa o svemu onome što se zbivalo i što je svojom ukupnošću odredilo vrednovanja, stereotipije, predrasude, način mišljenja i razumijevanja ljudi na određenom prostoru.“²². Taj širi povijesni kontekst, jasnije ću obraditi u drugom djelu rada, u kojem je fokus prvenstveno na sam Dubički rat, kao i na prilike koje su vladale na prostoru hrvatskih zemalja.

---

²⁰ Kapucin 2010, 7.

²¹ Prema Šiber 1998, 320.

²² Šiber 1998, 305.

Sam Šiberov model elaboriran je detaljno u njegovoj knjizi, pa se ovdje on neće pretjerano tumačiti prema uputama za analizu²³. Model sam sastoji se od 10 točaka i više poddjela u kojima je moguće vrednovati i ocijeniti neku propagandnu djelatnost. On će se, ovdje koristiti prema naputcima iz knjige, dok je same naputke potrebno, radi opsega ovog rada potražiti u toj literaturi. Stoga ću svaku točku navesti, te prema uputama kratko analizirati za obje cjeline.

1. Vrijednosni sustav i propagandni ciljevi – obzirom da svako društvo promiče i traži određene mane i vrline, propaganda se mora uklopiti u taj sustav tj. diskurs. Ona mora pružiti alternativni okvir za nošenje sa postojećom stvarnosti i jasno definirati ciljeve; 2. Prevladavajuće značajke političke situacije - propaganda mora voditi računa o vremenu i raspoloženju stanovništva, odnosno o ukupnoj političkoj situaciji; 3. Nosilac propagandne poruke – vodi se mišlju „Nije važno što se govori, već tko govori.“, mnogo je važniji sam nosilac od poruke: a) Autoritet pojedinca – poznat i viđen pojedinac, s autoritetom (je li osoba činovnik ili neovisni stjecatelj autoriteta vlastitom zaslugom) te je li to racionalan, na argumentima zasnovan autoritet ili karizmatični osobni autoritet; b) Grupna pripadnost - davalac informacije mora u početku biti identificirana grupom na koju vrši utjecaj kako bi imao uspjeha, pripadnost taboru Mi; c) Atraktivnost davaoca – prepoznatljivost i sama pojava prenosioca poruke; d) Ostali elementi – poznavanje problema, vjera u vlastiti stav, verbalna izvrsnost; 4. Struktura propagandne organizacije – tko je centralni autoritet i jesu li poruke konzistentne, uvijek jednako obojene, koji su ciljevi propagande te tko su vođe i sljedbenici; 5. Ciljne grupe – na koga propaganda cilja; 6. Uporaba medija – koji se medij koristi, uz poznavanje njegovih mogućnosti i plasiranje informacija; 7. Uporaba posebnih efekata za maksimizaciju efekta – 4 važna propagandna postulata: viđenost poruke, shvaćenost poruke, pamtljivost poruke tj. je li zapamćena, djelovanje koje je prouzročila; 8. Kontrapropaganda – postoji li propagando djelovanje druge strane i je li ono jasno osporeno i neutralizirano; 9. Reagirane javnosti na propagandne poruke; 10. Efekti i vrednovanje propagande – kako mjeriti uspješnost propagande i njezin utjecaj.

Do podataka o čitanosti nije moguće doći zbog nedostatka izvora, ali je vjerujem, postojao interes uzme li se u obzir da je Kapucin iz godine u godinu pisao svoju kroniku, kao i zbog spomenutih tendencija o kojima govori Šenoa – da se saznaju novosti iz rata na domaćem jeziku.

---

²³ Prema Šiber 1998., 308-313.

Što se tiče graničarske epike, njezin doseg možemo promatrati u još manjoj mjeri, imajući na umu da je bila vezana za obiteljske ili seoske krugove, te o njoj nema podataka sve do kasnijeg razdoblja.

2.1. *Epska trilogija* i graničarska epika: vrijednosti

Obzirom na tematiku, vrednuju se ratnička hrabrost i pronicljivost, kao i sposobnost da se nadvlada neprijatelj. Hrabrost se, čini se, podrazumijeva, jer se uz brojne ukrasne epitete, poput silni, sjajni, hrabri ili uz navođenje činova vrednuje junaštvo iskazano u sukobu sa određenim protivnikom.

Općenito, ne postoji velik stupanj religioznih vrijednosti, te se uglavnom spominje kao zaziv ili usklik čuđenja i iznenađenja, a gotovo uopće nema vjerskih osjećaja, no čini se da se to podrazumijeva u ranije spomenutim neizrečenim značenjima pjesama. Obje cjeline proučavaju odnos tabora mi-oni, jasno se svrstavajući u tabor Mi, tj. Habsburgovci, na način da se uvijek koristi pridjev naši ili mi, dok se za Osmanlije koriste različiti nazivi poput neprijatelj, Turci i sl. Kao mane tabora Mi, kojih gotovo nema prikazanih u graničarskoj epici, ali postoje u *Epskoj trilogiji*, prikazuju se predugo iščekivanje i zavlacenje.

Mane o kojima se govori kod Osmanlija, svakako su nešto više prilagođene i Stojanovićevom modelu crnog obraza²⁴, jer se i u trilogiji i u graničarskoj epici, Osmanlije označavaju epitetima slabića, starica ili gubitnika. Ipak, čini se da su svi izrazi kojima su označeni Osmanlije usmjereni u većoj mjeri na određene oblike isključivo zbog rime npr. „Te Berbiru, te slavi junake,/A ne Turke, ki bježe ko bake.“²⁵. Vrijednosno se u graničarskoj epici, konstantnim pitanjem npr. „Oj Berbiru, nuz Savu limune,/ Kamo tvoji sileni junaci,/ Kam' junaci, kamo li jim slava,/ Kamo li jim od mejdana hvala?“²⁶, dok u nastavku pjesnik nabraja sve berbirske junake koji su poginuli. Poruga u formi pitanja, jedna je od oznaka stila graničarske epike, prema Maticckiju. Cijeni se hrabrost, a ne kukavičluk, sposobnost izdržati i prevladati nevolje.

---

²⁴ Trajan Stojanović. *Balkanska civilizacija*. (Beograd: Centar za geopolitiku, 1995.)

²⁵ Luka Ilić Oriovčanin. *Lovorike gradiškog narodnog graničarskog puka br. 8 opijevaju narodne pjesme*. (Zagreb: tiskom Dragutina Albrechta, 1874.), 166.

²⁶ Ilić 1874, 167.

2.2. *Epska trilogija* i graničarska epika: prevladavajuće značajke političke situacije

Naizgled, ne postoji mnogo toga o čemu bi se moglo pisati o ovom segmentu. Zajednički je svakako osjećaj priznanja Habsburške Monarhije kao legitimne vladarice i matične zemlje, no nakon toga staje svaka sličnost.

Graničarska epika se kratko dotiče jedino uključenih osoba, generala Laudona i cara Josipa II. dok je *Epska trilogija*, posebno u svojem zadnjem dijelu, pravi realnopolitički roman u kojem na više strana svađe vode poslanici Rusije, Osmanskog Carstva, Prusije i Habsburške Monarhije. Osim toga, primjerice nakon smrti Josipa II., a dolaskom Leopolda na tron, Kapucin jasno piše o npr. pomirenju sa Mađarskom i uključenjem Mađara u sada već rat na izmaku. Također, na više mjesta Kapucin dokazuje poznavanje unutarnjopolitičke situacije, makar joj se naizgled čudi u zadnjim poglavljima, te iz toga proizlazi kritika infantilnosti o kojoj progovaraju Fališevac i Dukić.

Kapucin ipak, gotovo nikad, ne propituje vjernost i pripadnost zajedničkom cilju i zajedničkoj državi. Unutarnja kritika Josipa II. i politika njegovih represivnih unificirajućih metoda ne postoji, što je zapravo i očekivano, imamo li na umu da Kapucin piše djelo o ratu, te imamo li na umu njegovu pripadnost. Osim toga, moramo imati na umu da je svako djelo, koje je u nekoj mjeri vrijedalo cara moglo biti potencijalno opasno za kapucinski red, u vrlo izazovnom vremenu za kler, pa se Kapucin vjerojatno nije želio pretjerano miješati u odnose između vladara i države. Tu je također važna činjenica o prisutnosti kapucina u postrojbama kao vojnim kapelanima, o čemu svjedoči brojna građa, koji su upravo i u toj zadaći bili prilično aktivni, pa raskol između vjernosti Bogu i caru nije bilo dobro poticati.

2.3. Nosilac poruke

Situacija je u ovom slučaju jednaka kao u ranijem poglavlju. Za Gregura Kapucina jasno je tko je i gdje je djelovao, dok je za originalne kazivače i pjesnike to nemoguće reći, bez izvora. Jedinu autoritet naizgled proizlazi iz njihovih tjelesnih nedostataka, naime nedostatka vida, invaliditetu koji je od klasične Grčke bio vezan sa kazivačima epova i epskih pjesnika. Međutim, u daljnjem će tekstu biti više riječi o izvođačima i autorima epske književnosti.

Gregur Kapucin je ipak nešto drugačiji. On je legitimitet dobio kao svećenik, dakle postoji pridani autoritet u obliku svećeničkog reda, te se usmjeravanjem na dvorske novine,

Kapucin odlučuje isključivo za racionalni, na argumentima zasnovan tekst kojeg stvara. Kreacija sama po sebi nije dovedena u pitanje, te o njegovoj karizmi možemo govoriti danas iz perspektive modernih povjesničara ili komparativnih teoretičara.

Oba pravca, tj. svi kazivači, jasno pripadaju Mi taboru, te iz vlastitih perspektiva stvaraju svojevrsnu umjetnost. Ponovno je Kapucin u većoj mjeri identificiran sa grupom, zbog svog svećeničkog položaja, kao odrednice kulture i nositelja ideje osvajanja od osmanske okupacije. Zato je skloniji izraziti čuđenje pri potezima Prusije kada se uključuje u rat na strani Osmanlija, a ne na strani prirodnog saveznika Habsburške Monarhije.

Obzirom, da su oba medija tiskani, nemoguće je išta saznati o atraktivnosti davaoca. Vjerojatno je atraktivnost pjevača tj. kazivača proizlazila iz dobrog glasa ili ritmičnog kazivanja, no to ne možemo znati. Taj segment je stoga potrebno odbaciti zbog tehničkih ograničenja.

Što se ostalih elemenata tiče, svi su pjesnici jasno uvjereni u ispravnost vlastitog stava te su čini se, najbolji pripadnici svojevrsne verbalne kreativne elite obzirom da su njihove pjesme zabilježene i izdane ili kasnije prenošene. Uklopiti događaj u stihove izrazito je težak posao za nekoga tko nije dovoljno verbalno vješt. Pjesnik mora poznavati stil i izričaj, te je sposoban izbacivati ili ubacivati slogove i računati ritmičnost koju takve radnje izazivaju, bilo kao pisac epa ili kao narodni pjesnik. Možda najbolji primjer za to su ponekad krnje formacije stihova sa manje slogova, kako bi se izvođaču ostavilo mjesta za ritmički udah ili uzlaznu intonaciju koju pruža pitanje. Treći segment, upućenost u problem, ponovo je mnogo više izražena kod Kapucina negoli kod kazivača graničarske epike. Razloga je tomu mnogo, no smatram da je to prvenstveno zbog činjenice da je Kapucin djelomično odmaknut od neposrednog iskustva, te zaista orijentiran na veće jedinice, dok su kazivači emocionalno involvirani u sukob neposredno putem vlastite geneaološke pripadnosti, kao i zbog činjenice da je Kapucin mnogo obrazovaniji te općenito sposoban usporediti i uvidjeti određene poteze koje kazivači nisu. Osim toga, Kapucinovom poznavanju svih zanimljivosti svakako doprinosi i činjenica da je bio smješten u samome centru generalkomande, gradu Zagrebu, te je vjerojatno i u tom pogledu mogao skupljati i u svoje djelo uklopiti mnogo više informacija. Barem se tako čini iz pozicije graničarske epike i u novijim pjesmama, koje su uglavnom usmjerene na individualno iskustvo običnog vojnika, gotovo pogled očima pojedinca, bez mnogo shvaćanja čitavih razmjera situacije u kojoj se nalazi.

2.4. *Epska trilogija* i graničarska epika i struktura propagandne organizacije

Ne postoje jasne propagandne organizacije u ovom razdoblju. Iako svećenik, Kapucinovo djelovanje nije okrenuto ka vjerskom ili moralnom radu, te se stoga ne može govoriti o crkvi kao centralnom autoritetu. Također, sama država također nije u ulozi autoriteta, jer se ne nudi stipendijska ili kakva druga potpora niti Kapucinu, a pogotovo kazivačima. Jedino o čemu se može raspravljati jest cenzura i je li bilo potrebno odobrenje da se Kapucinovo djelo može tiskati u Kaptolskoj tiskari Josefa Karola, no to ne pripada u ovu točku. Stoga ju je također potrebno zanemariti.

Što se konzistentnosti i ciljeva tiče, oni su uvijek jasni i nepromjenjivi. Ratno stanje sa Osmanlijama može prestati u potpunosti samo nakon njihova potpunog protjerivanja i anihilacije. Članove i sljedbenike također je nemoguće utvrditi, obzirom da su jedinice analize jasno strukturirana književna djela bez političkih afiniteta u samoj formi, dok je iz teksta vidljivo da su članovi u samom sukobu vladari, zapovjedni kadar i vojnici dok su sljedbenici cjelokupne populacije obaju strana. No, obzirom da je sljedbenik onaj koji prihvaća, a član onaj koji se bori za neku stranku, prema Šiberovu shvaćanju, čini se da je nemoguće ovaj argument u potpunosti uključiti u ukupnu argumentaciju. Svi su sljedbenici i članovi jer dok vojnici ratuju, seljaci moraju proizvoditi hranu i raditi ostala zaduženja na taj način se u vlastitim ulogama na neki način radeći za protomoderni establišment države.

2.5. *Epska trilogija* i graničarska epika i ciljne grupe

Prema Šiberovoj knjizi, tradicionalna propaganda „... koja je bila usmjerena totalitetu javnosti, masi, suvremena se nužno prilagođava specifičnim grupama.“²⁷ Kapucinova je propaganda jasno usmjerena na kajkavsko stanovništvo, koje zna čitati ili koje negdje može čuti pročitane izvještaje te je za isti zainteresirano, dakle kajkavski krug hrvatskih zemalja.

S druge strane, ciljane grupe graničarske epike usmjerene su na lokalno stanovništvo krajišnika, pripadnike vlastitih specifičnih zajednica, mjesno povezanih u iste pukovnije. Tako je zapravo za svaki od opusa vezana ciljana grupa čitavog lokalnog stanovništva., što se čini pomalo paradoksalno. No, imamo li na umu razmjere koje imaju teritoriji Habsburške Monarhije u čije su sve krajeve dolazili primjerice tiskani leci iz Beča na njemačkom²⁸, ali

---

²⁷ Šiber 1998., 312.

²⁸ O postojanju letaka govore Jembrih i Čoralić, kao i drugi autori.

koji nisu svi poznavali taj jezik sa njegovim figurama (zato su slikovni letci bili česta pojava, sic!), jasno je da su ova djela negdje između, no ipak više usmjerena na manje cjeline i na opću populaciju jedne isključive jedinice tj. pokrajine velike države. Važno je uputiti i na razliku između populacija kojima je propaganda ciljano: kajkavskom, zagrebačkom i širem stanovništvu i graničarima raznih pukovnija. Čini se da gotovo sve osim jezika na višem nivou razlikuje ove populacije.

Dok je Zagreb u to doba provincijsko središte, s karakteristikama srednjoeuropskog gradića, krajiška su sela pripadnici jedne sasvim drugačije kulture koja pripadaju onome što Trajan Stojanović naziva balkanskom kulturom. Granica između Hrvatske i Vojne krajine u to je doba jasna kako teritorijalno, tako i kulturološki. Međutim, svaki propagandni djelatnik koristi vlastite koncepcije kako bi diskurzivno smjestio svoju djelatnost.

2.6. i 2.7. *Epska trilogija* i graničarska epika – uporaba medija i uporaba posebnih efekata za maksimizaciju efekta

Na prvu se može činiti kako je medij teško detektirati u ovoj podjeli, barem gledajući suvremenim očima. Obzirom da je medij danas između ostalog definiran kao „...informativno sredstvo za prenošenje komunikacija (govor, tisak, TV i dr.).“²⁹, može se *Epsku trilogiju* posebno, ali i graničarske pjesme podvesti pod tu definiciju. *Epska trilogija* jasno ulazi u tu definiciju zbog vlastitog nastanka na temelju novina, te ona sama prenosi prevedene informacije, dok je graničarska epika prijenos informacije u specifičnom diskurzivnom modelu označenom nešto više umjetničkim, a ne toliko informativnim sadržajem. Važno je, dakle, promotriti način na koji se ti modeli medija koriste.

Kapucin koristi klasični barokni model epa³⁰ koji je pisan kajkavskim jezikom mnogo bliži stanovništvu naviklom na čitanje nešto suvremenijih dosega književnih strujanja, dok epika koristi model prisutan u štokavskom izričaju, stihovane deseterce junačkih pjesama prikladne za diskurs graničarske kulture. Svaki je autor na taj način odabrao pravi način prikaza za vlastitu ciljanu publiku. Čini se da autori potvrđuju Šiberov model, jer „Upotreba medija podrazumijeva poznavanje njegovih mogućnosti i reagiranje javnosti na određenu

---

²⁹ Hrvatski leksikon - mediji (<https://www.hrleksikon.info/definicija/medij.html>).

³⁰ O *Epskoj trilogiji* kao o baroknoj vrsti govore svi teoretičari književnosti. Vidi Đukić 2004, 193.

vrstu poruka, kombinaciju djelovanja različitih medija.“³¹. Da su autori učinili obratno i odabrali onaj drugi model, vjerojatno bi uspjeh i odraz bio mnogo manji, ako bi ga uopće i bilo.

Posebni efekti u uskom su djelovanju s ovim diskurzivnim promatranjem. Poruka tj. sadržaj, mora biti viđen, shvaćen, zapamćen i reaktivan. Koristeći pravi oblik propagande, u ovom slučaju stihovanu epiku sa različitim izvorima i uzorima, maksimizira se njezin efekt. Samo ako je ona zaista ispravno protumačena, može se djelovati odnosno očekivati reakciju. Kapucin uzima, opet ponavljam, vlastite naizgled komične koncepte kako bi komunicirao sa čitaocem, dok pjesnik graničar koristi vlastite slike u imagološkom prenošenju poruke. Ovdje je dobro mjesto za progovoriti i o konceptima koje su u hrvatskoj književnosti imali Osmanlije. „Na leksičkoj razini Malevac Turke uglavnom imenuje neutralno, dok se na narativnoj razini mogu uočiti dvije skupine zlodjela: palež, pljačka i odvođenje stoke pripisuju se obama taborima, a ubijanje ranjenih vojnika i bolesnika, te zarobljavanje žena i djece ostaju ekskluzivno turska zlodjela. (...) Tako i Malevac rabi, u njegovo vrijeme već stereotipan, motiv milosrđa prema poraženom protivniku. Poput Bošnjaka, ni Malevac ne skriva vojne uspjehe Turaka i eksplicitno im priznaje junaštvo.“³². Dukić tako navodi da je *Epska trilogija* djelo tipično za razdoblje, jer koristi prikaze Osmanlija kao ljudi, ne više poluzivotinjskih barbara, koji polako gube tlo pod nogama na prostorima južno od Save, dok se kolo sreće, kako ga naziva, koristi kao slika koja se provlači kroz čitavo djelo. Dakle, vratimo li se na prvu argumentaciju, maksimizira se efekt korištenjem uobičajenih praksi u medijskom sudjelovanju, koristeći model osmanske propasti koji je u diskursu očito prisutan.

Graničarska epika ne koristi u tolikoj mjeri, jer je općenito kraća izražajna forma, slične koncepte. Ona jasno Osmanlije prikazuje kao neprijatelje, ali nema njihove sotonizacije. Graničarske su pjesme mnogo više orijentirane na formu pohvalnica, lovorika kako ih je nazvao i Oriovčanin, samima sebi u kojima se promovira vlastita hrabrost i junaštvo, a u manjoj mjeri imamo informacije o Drugom. No, nije da se one ne mogu iščitati na tim sadržajno manjim jedinicama. Naime, u primjeru pjesme *Gradiški junaci*, tematizira se kukavičluk protivnika kao jedina mana „Oj Berbiru, na grani limuno,/Gdi je tvoja slava i hvalenje,/Gdi l' junaci koji te braniše,/I s teбом se toliko hvališe?“³³. Pjesma koja slijedi, *Ista drugačije*, govori o Osmanlijama poimence, kao o velikim junacima koji su poginuli u

---

³¹ Šiber 1998., 312.

³² Davor Dukić. *Sultanova djeca: predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*. (Zadar: Thema, 2004.), 193.

³³ Ilić 1874., 165.

borbama sa krajišnicima. Nejasno je jesu li ti epiteti podrugljivi, budući da bi se ubijajući kukavice i ljude bez časti teško moglo steći junaštvo, barem prema Stojanovićevu konceptu balkanske civilizacije. Nadmetanje sa dostojnim protivnikom mnogo je, čini se, više na umu pjesniku „Gdi je silni Mehmed Asanagić,/Od Pridora gospodar i aga?/Pogubi ga Eline majoru,/Na vrh brda na vrh Kozarice.“³⁴ ili „A gdi j' silni Efendi Staniću,/Koji biše junak med hajduci?/Pokraj Save Petagić ga sruši,/Petagiću, vesela ti majka.“³⁵. Jasno je da graničarska epika vrednuje Osmanlije kao dostojne protivnike, iako gubitnike u datom trenutku. Koristeći vlastite diskurse i slike u komunikaciji, graničarska epika propagira hrabrost i junaštvo protiv dostojnih protivnika kojima se u trenucima pobjede ruga, što ipak ne umanjuje njihovu, protivničku, sposobnost i prijašnje zasluge.

Vidljiva su dakle dva modela za maksimizaciju efekta – tradicija zalaska moći Osmanlija sa komičnim elementima potepuhovske kulture³⁶ i ostatak junačkog epa koji iz osobnog sukoba dvojice junaka polako prelazi u sve masovniji odnos u kojem hrabrost i junaštvo i dalje ostaju jasno promovirane vrijednosti. Kapucin ne nudi vrijednosti, ali nudi sadržaj, dok epika uz malo sadržaja nudi vrijednosti, pokušavajući tako utjecati na najvažniji dio svake sredine.

2.8. Kontrapropaganda

Na ovom mjestu trebalo bi kontrapropagandu na Šiberov način promotriti kao pokušaj da se djelovanjem suzbije protivničko djelovanje i širenje informacija³⁷. Teško je na taj način govoriti o medijskoj poruci u promatranim djelima. Iako je graničarska epika iskaz susretišta prisutan na obje strane granice, ona je vjerojatno bolji kontrapropagandni model, jer pokušava govoriti o svojim pripadnicima štujući njihove napore. Teško je zamisliti da izvori govore o protočnim granicama, gdje je moguće na više dana nestati u teritorij jedne ili druge strane, a da se pri tome nikada ne bi došlo u kontakt sa oblikom graničarske epike sa jedne ili druge strane. Smatram da je vlastita epika služila u tim situacijama kao referentna zona u smislu identifikacije sa cjelinom.

Epska trilogija može biti kontrapropagandna jedino na način da se njome pokušava suzbiti glasine, no o tome ne možemo govoriti, jer ne znamo je li to bilo jedno od

---

³⁴ Ibid 167.

³⁵ Ibid.

³⁶ O pokladnoj, potepuhovskoj kulturi govori Fališevac, kada Kapucina naziva infantilnim i pjesnikom smiješnog.

³⁷ Prema Šiber 1998, 312.

Kapucinovih motiva da je napiše. On, u svom tekstu barem, nije iskazao osobni motiv zašto to radi, već samo prevodi i objavljuje onako kako Hofberichte pišu³⁸.

2.9 i 2.10. Reagirane javnosti na propagandne poruke i vrednovanje propagande u Epskoj trilogiji i graničarskoj epici

Obzirom da izvori za ovo vrednovanje prema Šiberovom modelu ne postoje tj. gotovo ih je nemoguće istražiti jer bi uključivali direktnu komunikaciju sa davno mrtvima, dolazim u napast nagađati u određenoj mjeri o rezultatima propagande. Podaci o čitanosti Epske trilogije su nedostupni za određenu širu populaciju, čak i kada bi nam izvori o tiskanim i prodanim primjercima bili dostupni. Je li osoba koje je znala čitati, čitala stihove sama u sobi ili pak na glas, gdje su je mogli čuti svi prisutni na nekom otvorenom prostoru ili u gostionici? Nemamo odgovora na to pitanje. Jednako je tako sa graničarskom epikom. Iako je ona zaista bila izvođena, o tome znamo iz njezina formata usmene pjesme koja se pjevala i recitirala u svim prilikama, koliko je ona utjecala na formiranje stavova ili ličnosti pojedinca? Teško je reći, jer čak i da postoje ego dokumenti koji bi mogli potvrditi bilo što ne bi mogli biti dovoljno.

Uzmimo na primjer Mijata Stojanovića, hrvatskog etnografa i pedagoga odraslog u Vojnoj krajini u Babogredskoj satniji, čije ego dokumente u vidu autobiografije posjedujemo³⁹. Znamo da je u njegovom stvaranju prisutna jaka tradicionalna nota, jer on svoje krajiško podrijetlo ponosno tumači na prvim stranicama svoje autobiografije. On govori o pjesmama, životima i vlastitim usponima i padovima, veseljima i tragedijama predaka, ali iz perspektive 19. stoljeća i romantizma. Jesu li svi ljudi bili kao Stojanović? Jesu li njegov otac i djed, pripadnici starije generacije i sudionici Dubičkog rata, Mijatu mogli prenijeti vlastiti unutarnji rezultat graničarske epike? Odgovor je ne. Međutim, mogli su ga komunikacijom donekle prenijeti. Vjerujem da je taj utjecaj graničarske epike svakako bio velik i važan za formaciju ličnosti, zbog stalne reprodukcije, ali i zbog toga što implicitno progovara o vrijednostima koje je društvo pokušavalo usaditi i u Mijata Stojanovića, kao i u druge pripadnike njegove i prijašnjih generacija. No, to ne možemo znati sa sigurnošću.

---

³⁸ Dakako, za potrebe ovoga rada nije bilo moguće provjeravati Kapucinove bilješke te ih uspoređivati sa novinama. Također, nisam za potrebe ovog rada konzultirao niti novine *Kroatische Korrespondent*, koje su digitalizirane i dostupne putem interneta, prvenstveno zbog opsega ovoga rada. Vjerujem da bi takvo komparativno djelo svakako bilo vrijedno.

³⁹ Mijat Stojanović. *Sgode i nesgode moga života*. Priredili Dinko Župan, Stanko Andrić i Damir Matanović. (Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje ; Zagreb : Hrvatski školski muzej, 2015.)

18. stoljeće ne može se promatrati kroz prizmu modernog anketnog listića koji nam, bar se tako čini, savjetuje Šiber u istraživanju. Svijet i svakodnevica tog razdoblja nikako nisu bili slični današnjem. Što znače, primjerice, iskazi krajišnika o teškom životu i gorkim bitkama „Oj Berbiru na grani limuno“, gotovo vapaji, autoritetima koji su se vodili te ratove? Djelovanje u suprotnom pravcu od onog naređenog za krajišnike nije bila opcija, kao niti za bilo koga drugoga. Odbiti primjerice plaćanja poreza u Zagrebu, gdje je djelovao Kapucin, a kojim se djelomično financirao rat, bilo je jednako kao odbiti otići u njega, dakako, mnogo manje involvirajuće. Stanovnik hrvatskih zemalja, Slavonije i Hrvatske, 18. stoljeća bio on krajišnik ili građanin Zagreba, kao i bilo koji drugi obični pučanin podanik Habsburške Monarhije, a dolaskom Josipa II. to se naizgled proteglo i na plemiće, imao je manju vlast na svojim životom na političkom polju, nego što je to danas. Stoga ovu točku treba pažljivo promotriti pri analizi svih nedemokratskih sustava upravo iz tog razloga, te smatram da je nemoguće potpuno ocijeniti utjecaj propagande kao niti reakciju na istu. Ona je svakako bila važna, no ne može se reći je li bila dovoljna da bi sama mobilizirala, kao niti da se na istu reagira ikako osim uspješno. No, je li zaista bilo tako? Jesu li ljudi u hrvatskim zemljama zaista slijepo vjerovali svemu i slijedili sve ideje Josipa II. ili aparata koji je čini se opravdavao njegove postupke?

3. Epika hrvatskih zemalja u 18. stoljeću

„Epska, narativna djela u stihu, zadobivši – nakon antike – u razdoblju humanizma u poetološkim i književnoestetičkim koncepcijama zapadnoeuropskih književnosti vrlo visoko i važno mjesto, zaposjela su i u hrvatskoj kulturi znatan dio korpusa nacionalne literature prije preporoda, postojeći u raznolikim oblicima, s različitim sadržajima i obavljajući raznovrsne književne i izvanknjiževne funkcije. Budući da su naime, obrađivala i opjevala mahom istinite, zbiljske sadržaje, sadržaje vrlo važne za život zajednice, epska su djela – epovi, spjevovi, epilije, kraće epske pjesme i raznovrsni epski i epsko-lirski zbornici – sve do preporoda u hrvatskoj književnoj kulturi imala brojne i raznolike društvene, povijesne, političke, vjerske, moralno-poučne i didaktičke funkcije, težeći – za razliku od lirskih ili dramskih vrsta – ne samo određenim estetičkim ciljevima nego i nastojeći djelovati na život zajednice u kojoj su nastajala.“⁴⁰

Djelujući na život zajednice, u maniri kulturne historije prije kulturne historije, u obliku samo tradicijskih pjesama i prenošenja onoga što se i kako dogodilo, jasno je da su epske vrste i epika općenito, za kulturnu povijest hrvatskih zemalja, u većoj ili manjoj mjeri, temelji kasnijem razvitku narodne svijesti.

Epika kao vrsta pojavljuje se početkom ranog novog vijeka kao vrsta, a zatim se zbog tradicionalnih i tendencija zaostajanja hrvatske kulture zbog osmanskih prodora i drugih utjecaja, zadržava u kulturnom opusu gotovo do početka 20. stoljeća.

Konzultirana se komparativno književna literatura gotovo u potpunosti slaže, da je ep Ivana Gundulića, *Osman*, model po kojem nastaje većina epike 17. i 18. stoljeća. Zbog svoje elaboriranosti, razvijenosti radnje te klasičnim književnim alatima, *Osman* je jedno od najboljih ostvarenja hrvatske epike, pa je sasvim razumno da su se epičari okretali Gunduliću kao uzoru. „Suvremeni povijesni svijet viđen kao politički suvremeni svijet sukoba kršćanskih i turskih snaga, točnije povijesni svijet slavensko-turskih sukoba bila je produktivna epska tema tokom cijelog 17. i 18. stoljeća, očigledno pod utjecajem *Osmana*. (...) U svim tim djelima suvremena se povijesna tematika oblikuje pod utjecajem *Osmana*, u svim tim djelima tema slavensko-turskog sukoba strukturira se s aspekta pripovjedača čiji je ideološki horizont

---

⁴⁰ Dunja Fališevac. *Hrvatska epika do preporoda*. Priredila i predgovor napisala Dunja Fališevac. (Zagreb: Erasmus naklada 1998.), 5.

identičan ideološkom horizontu *Osmanova* pripovjedača. U svim tim djelima opjevava se suvremena politička povijest od egzistencijalne važnosti za cijelu Evropu, te brani legitimna vlast, suverenitet pojedinih zemalja, kršćanstvo, a slavenski svijet je viđen kao glavni branitelj Evrope od Turske sile⁴¹. Jednaku je stvar po uzoru na *Osmana*, ipak u nešto manjoj mjeri, učinio i Gregur Kapucin u svojem djelu, koristeći upravo vlastitu povijesnu datost kao izvor inspiracije za pisanje svojega djela.

Pogledamo li samo podneblje nastanka Kapucinova diskursa, Fališevac nas upozorava na povijesnu realnost. „Pritom je, unatoč brojnim mijenama na geopolitičkoj karti Hrvatske, kulturni život krajem 18. i u početku 19. stoljeća ostao obilježen istom onom rascjepkanošću i istim onim partikularizmom koji je nekoliko stoljeća obilježavao svekoliku književnu kulturu na hrvatskom nacionalnom i državnom prostoru.“⁴². Međutim, prožimanja, komunikacija i očiti utjecaju različitih krugova jednih na druge, prvenstveno onog dubrovačkog na sve ostale, svjedoče o postojanju zajedničke kulturne svijesti i međusobnog poznavanja sviju sudionika povijesti hrvatskih zemalja.

Kajkavska je epika općenito najslabije zastupljena u hrvatskoj književnosti. „Dominacija lirike, odsutnost junačkih sižea i još slabija zastupljenost drugih oblika usmene epike karakterizira hrvatski kajkavski književni folklor.“⁴³. Razlog tome, Dukić vidi u svojevrsnoj odmaknutosti kajkavskog govornog područja od samog stoljetnog sukoba sa Osmanlijama kao i od izoliranosti od štokavskog kulturnog nasljeđa koje promovira i reproducira građu poput imaginarnoj reprodukciji sklone krajiške epike i guslarskih pjesama o velikim ljudima starine. Kapucin je čini se, u ovome specifičan primjerak, jer jasno pripada kajkavskom kulturnom krugu, kao Slovenac iz Bele Krajine koji život provodi u Hrvatskoj. „Na samom prijelazu 18. u 19. stoljeće kajkavska književnost postaje sve raznolikija. Pored isključivo nabožnih djela, sve se češće javljaju i takva koja ili graniče sa svjetovnom književnosti ili su u potpunosti svjetovna; neka su od njih originalna. Posebnu literalnu sklonost očituje, na primjer, pater Gregur Kapucin, građanskim imenom Juraj Malevac, koji na temelju vijesti iz bečkih novina u stihovanom djelu *Nestrančno vezdašnjega tabora* ispisavanje izvještava o toku austrijsko-turskog rata u godinama 1788, 1789. i 1790.“⁴⁴.

---

⁴¹ Fališevac 1989, 282-283.

⁴² Dunja Fališevac. *Kaliopin vrt studije o hrvatskoj epici*. (Split: Književni krug, 1997.), 234.

⁴³ Davor Dukić. *Usmene epske pjesme I*. Priredio Davor Dukić. (Zagreb: Matica hrvatska, 2004.), 13.

⁴⁴ Kapucin 2010, 323.

Druga kajkavska književnost, koja se može ocijeniti epskom, pripada tematski sasvim različitim aspektima - poput prijevoda Robinsona Crusoea, pa o njoj nema smisla pretjerano govoriti u ovom radu. Ipak, tvrdi Fališevac, Kapucinova djela pokazuju jasnu naslonjenost na baroknu tradiciju, Vitezovićev opus epskih pjesama, ali i na slavonske suvremenike. Upravo se zbog toga, jedno sasvim neklasično djelo za književni krug hrvatske kajkavske književnosti, može promatrati kao propagandno, jer uzima poznatu, ali ipak neklasičnu formu koja je vezana za ideološki jasno diverzificirano razdoblje. Čini se kao da je jasno razumljivo da drugi jezični krugovi hrvatskog naglasnog sustava, epiku kao takvu bolje inkorporiraju u vlastite žanrove i u vlastiti smisao kulturne različitosti.

Istraživanje tijekom priprema za pisanje ovog rada, dovelo me do spoznaje o velikoj zastupljenosti tematike Dubičkog rata u široj književnosti, koja je ipak ponešto manje poznata i ne ulazi u perspektive srednjoškolskih udžbenika, ali se ipak u tematskim zbirkama može lako pronaći.

Dubrovački književni krug, kao čuvalac tradicije hrvatskog jezika kroz stoljeća, za vrijeme Dubičkog rata stvara pjesme poput *Uzetje Očakov* Đure Ferića, poznatog latinista, u kojem se hvali Potemkina i Katarinu II. za zauzimanje Očakova.

Dalmatinski krug, kojeg autori drže odvojenim od dubrovačkog, ne prepoznaje veći broj epske građe vezane uz sam Dubički rat, zbog izoliranosti dalmatinske uprave i viših slojeva iz mogućnosti Dubičkog rata, ali svejedno stvara veliki broj drugih oblika epike.

Slavonski štokavski krug donosi mnogo više mogućnosti za analizu. „... Joso Krmpotić, *Katarine II. i Jose II. put u Krim* (Beč 1788.); *Pjesma Crnogorcem i vojvodi Filipu od Vukasović* (Beč 1788.); *Pjesma voevodam austrijskim i rosianskim* (Beč 1789.); Antun Ivanošić, *Pjesma od junačstva viteza Peharnika* (Zagreb 1788.); *Pisma od uzetja turske Gradiške iliti Berbira grada* (Zagreb 1789.); Blaž Bošnjak *Ispisanje rata turskoga pod Josipom cesarom II.* (Osijek 1792.); Josip Stojanović, *pjesma Od slavne regimente gradiške složena u vrime rata turskoga godine 1788.* (Osijek 1792.). U tim se djelima, ili u obliku kronike, ili u obliku pohvalnice ili pak u obliku političkog manifesta, opjevava suvremena ratna zbilja, a poetološki se ona oslanjaju na raznorodne modele: na dubrovačku baroknu epiku, na Kanižlićevu varijantu baroka, na Kačićev epski ciklus, ali isto tako i na klasicističku književnost njegovanu u okružju bečkog dvora i austrijske kulture ili pak na austrijsku

trivijalno-pučku književnost stihovanih letaka, proglaša i različitih manifesta koji su kao subkulturni proizvodi kolali ulicama Beča i Austrijske Monarhije.“⁴⁵.

Vidljivo je, da je epika kao književna vrsta u cjelokupnoj hrvatskoj književnosti itekako živa, te da je posebice u razdoblju 18. stoljeća itekako zastupljena kao raširena vrsta. Zanimljiva je i činjenica, kako su gotovo svi stvaratelji spomenuti o ovom odlomku bili svećenici različitih provenijencija, pa je tako npr. Gregur Kapucin pripadnik kapucinskog reda, Joso Krmpotić *feldpater* i dvorski kapelan, Blaž Bošnjak *feldpater* i franjevac, dok je Đuro Ferić bio isusovac. Gotovo je fascinantno da su svi ovi svećenici u sličnim gundulićevskim izvorima nalazili inspiraciju za pisanje, a onda stvarali djela opisujući vlastitu realnost povijesnog trenutka u kojem su se zatekli.

---

⁴⁵ Fališevac 1997, 245.

4. Gregor Kapucin i Epska trilogija

Gregur Kapucin ili Juraj Maljevec (ili Malevac, Maljevac) bio je hrvatski kajkavski pjesnik i svećenik, slovenskog podrijetla. „Rođen je u Perudini kod Vinice u Beloj Kranjskoj (Slovenija) kao sin Janeza i Ane Maljevec 2. ožujka 1734.“⁴⁶. Maljevec je u sjemenište, zbog blizine došao u Hrvatsku, a zatim se vratio u Sloveniju, da bi 1760. godine bio zaređen za svećenika u redu kapucina, kada uzima i ime Gregur. Nejasno je, je li Kapucin boravio u Hrvatskoj prije 1780., no nakon te godine, nalazi se u Zagrebu sve do 1800., kada prelazi u Varaždin, gdje umire 29. siječnja 1812. godine⁴⁷.

Za potrebe ovog diplomskog rada, proučena je relevantna literatura o Greguru Kapucinu ili Jurju Maljevcu, koju sam mogao pronaći. Čitajući sav materijal može se vrlo lako opaziti svojevrsne nedosljednosti koje se javljaju u literaturi. Prvenstveno tu je samo ime Gregura Kapucina. Dok ga Jembrih naziva, prema njegovom vlastitom potpisu Maljevec, drugi ga autori, poput Fališevac i Dukića, nazivaju Malevac ili Malevec. Iako iz Jembrihova teksta kao da pršti gorčina o pogrešnom nazivlju ovog autora, sklon sam mu se prikloniti zbog onoga što sam Jembrih navodi kao vlastiti argument, a to je vlastiti potpis Gregura Kapucina kao Maljevec. No, kako je Gregur Kapucin mnogo više u književnosti zapamćen pod svojim redovničkim imenom, za potrebe ovog rada koristio sam taj naziv. Osim toga, primanjem novog imena pri zaređenju, Gregur je odbacio svoj stari život pa je, tehnički, ova prepirka između suvremenih teoretičara hrvatske književnosti naoko bespredmetna.

Drugi je veliki kamen spoticanja među teoretičarima, ozbiljnost Kapucinova rada. Naime, Jembrih ponovo odskače. Fališevac i Dukić, usmjeravaju se prema starijim teoretičarima, napose Vladoju Dukatu, na svojevrsnu infantilnost Kapucina kada npr. govori o figurativnom šamaranju Osmanlija ili šalama o pregovorima nakon završetka sukoba, kojima razvodnjuje vlastito nestrančno ispisavanje. No, Jembrih smatra da to nije infantilnost, već jednostavno utjecaj vremena, odnosno odrazom tekstualnih i likovnih djela austrijske provenijencije⁴⁸. Smatram ipak da u ovom slučaju istina leži negdje između. Kapucin zaista ima pomalo potepuhovski, obješenjački stil pri određenim opisima, ali svrstati čitavo djelo pod epitet infantilnog i redikuloznog krajnja je besmislica, no tome ću se još vratiti kasnije.

---

⁴⁶ Kapucin 2010., 305.

⁴⁷ Prema Kapucin 2010., 305-308.

⁴⁸ Prema Kapucin 2010., 328.

Gregur Kapucin za svog je života stvorio velik broj kajkavskih književnih djela, kapitalnih za kajkavsku književnost, koja su i vjerske i svjetovne tematike⁴⁹. Svoje djelo, *Epsku trilogiju*, pisao je kao stanovnika Zagreba.

Treba na umu imati međutim da su kapucinski samostani bili, kao i Gregurovo djelo, proizvođači, kako je Šenoa naziva, hiperlojalnosti habsburškoj Austriji. „Da je Šenoa znao, da se pod spomenutim inicijalima P. G. C., na naslovu "brošure" javlja Pater Gregur Kapucin, ne bi mu bilo čudno što je pisac "hiperlojalan austrijski", jer su upravo privolom bečkog Dvora kapucini došli u Hrvatsku (...). Osim toga, treba imati na umu da su kapucini pratili kršćansku vojsku na bojišnicama kao vojni kapelani(...) Prema tome, Gregurov stav prema kršćanskoj vojsci nije drukčiji mogao ni biti.“⁵⁰.

Gregur se stoga na pisanje baca sa velikim žarom. Već 1787., Gregur piše *Nagovaranje soldatov na vojuvanje proti Turčinu*. U tome se vidi njegovo propagandno djelovanje u službi bečkog dvora. On, prema vlastitim riječima nepristrano, koliko je to moguće, prikazuje rat koristeći se informacijama iz bečkih dvorskih novina, misleći kako širi istinu i činjenično stanje, držeći ih se kao evanđelja kako kaže Šenoa, prevodeći njemačko izdanje na hrvatski kajkavski.

Upravo u tome leži najveća vrijednost Gregura Kapucina. Jer, „I Hrvati bili su željni saznati novice poglavito s toga, je je rat plamtio na njihovoj madji te su se nadali, da će se neki dielovi stare naše kraljevine oteti iz pandža turskih. (...) U Hrvatskoj bilo je tada malo ljudi, koji su njemački umijeli i zato odluči nepoznati hrvatski novinar [Gregur Kapucin, op.a.] priobćiti svomu rodu ratne zgode hrvatskim jezikom...“⁵¹. „Zbog načina pojavljivanja u javnosti kao i zbog težnje da vjerno i istinito izvješćuje o događajima rata, djelo se smatra začetnikom hrvatskih novina, svojevrsnim godišnjakom.“⁵². Zato ovo djelo i jest zanimljivo.

Mali provincijski, hrvatski gradić Zagreb, svakako je kao što kaže Šenoa, u svijetu u kojem je informacija sve više postajala vrijedna valuta, poželio saznati novosti o ratu koji im se događa pred vratima. Osim toga, Zagreb je bio središte generalkomande pa su se u njemu mogle saznati sve informacije o ratu iz iskustva visokih časnika pa sve do običnih vojnika.

---

⁴⁹ Prema Kapucin 2010., 317.

⁵⁰ Kapucin 2010., 341.

⁵¹ Kapucin 2010, 335.

⁵² Kapucin 2010., 328.

Vratimo li se na diskursno promišljanje lako ćemo uvidjeti slijedeće. Jezik, ponekad komičan, kojim se je koristio Gregur Kapucin, bio je prvi slučaj svojevrsne autocenzure u Hrvatskoj. Zašto? Kako bi se jasno moglo poimati informacije, a kao što smo već utvrdili u poglavlju o reprezentaciji i interpretaciji, bilo je nužno ne samo govoriti ljudima hrvatskim kajkavskim jezikom, odnosno pisati, već i koristiti oblike i kontekste kojima je grad govorio. Upravo je to učinio Gregur Kapucin.

Netočno je zato, smatram, promatrati njegovo djelo, kao izrazito obrazovanog i kasnije visokopozicioniranog redovnika, koji je očito znao njemački i proučavao njemačku literaturu, kao infantilno zbog infantilnosti Kapucina samog, već zbog toga što je njegova publika, kojoj je trebalo prevođenje teksta i konteksta, kako bi djelo pojmla na infantilne načine bilo nasušno potrebno. Nije dakle infantilan Kapucin, već hrvatska publika.

Kapucin tako piše za publiku i zato je njegovo djelo jedan od prvih novinskih predložaka, jer ne samo što prevodi tekst, već prevodi njegovo istinsko značenje pišući prilagođeno. Sličnost u ranome novome vijeku možemo vidjeti u isusovačkim pokušajima tumačenja kršćanstva narodima dalekog istoka. Gregur Kapucin, čini se, stoga je izvanredno pozicioniran upravo kao propagandna lutka bečke ratne politike, u vidu legitimnog zagovaratelja na zadnje ideje o katoličkoj rekonkvisti teritorija pod okupacijom Osmanlija.

No, dolazimo ovdje do djela o Sausseru i najlomljivijoj karici ovog diplomskog rada. Naime, naše je čitanje tek treća interpretacija po redu. Prva je interpretacija prvih bečkih novinara koji informacije koje su im dostupne, upitne točnosti, ali i upitnog omjera cenzure kojoj su bili izloženi, prenose u bečke dvorske novine. Novine objavljuju podatke o mobiliziranim vojnicima, o njihovom rasporedu i slično, pa se nije teško zapitati je li postojalo špijuniranje putem novina obzirom na mogućnosti koje su se dobivanjem ovih informacija pružale kao i svijesti o pozicioniranju trupa. Na to pitanje, nažalost, nema odgovora.

Iduća je interpretacija, interpretacija Gregura Kapucina, koji pokušava pučkim jezikom objasniti ono što je sam pročitao i oblikovao u tekst, dok je naša, treća interpretacija – interpretacija Kapucinove interpretacije. Odlična je to paradoksalna teorija povijesti o kojoj progovara i Carr. „Povjesničar počinje s privremenim odabirom činjenica i njihovom privremenom interpretacijom u svjetlu obavljenog izbora – bilo da su ga obavili drugi ili on sam. Dok radi, i interpretacija, i izbor, i redoslijed činjenica doživljavaju suptilne i možda

dijelom nesvjesne promjene, uzajamnim djelovanjem jednih na druge.“⁵³. Upravo se to dogodilo Kapucinu.

Za diskurzivni okvir rimovane kronike, koju će pojmiti čitatelj suvremenik Kapucina, nije moguće samo pobrojati činjenično stanje koje se odigravalo, nužno je prilagoditi model i kritički promatrati tekst. Kapucin u tome, prema Jembrihu čini se uspijeva. „Ako slijedimo sadržaj Ispisavanja, razabire se da Gregur opisuje događaje kroničarskom preciznošću i to po godinama, a onda po bojišnicama. Možda bi se na prvi pogled moglo reći da on stihove piše mehanički, tj. kako mu dolaze "dvorski izvještaji" - *Hofberichte* iz Beča pri čemu su se potkrale neke disparatnosti u opisima. No, unatoč tome, svaki će mu priznati prirodenu vještinu u građenju stihova. Postavlja se pitanje, je li *Ispisavanje* pouzdano vrelo historiografu? Jest ukoliko su pouzdane Hofberichte. Gregur Kapucin, prije svega, želi opisati tijek ratovanja, on želi biti realist, to znači nepristran, zbog toga donosi, na više mjesta, u sva tri izdanja, niz bilježaka sa egzaktnim podacima. Kod takva opisa, malo je mjesta za kakvo lirsko poetsko izražavanje.“⁵⁴.

Čitajući ovu Jembrihovu konstrukciju, ne možemo ne povezati slične opise sa drugim dijelom kojeg se u ovom diplomskom radu proučava - graničarskom epikom. Sklonost kroničarskom i točnom prikazu bez pretjeranih lirskih ukrasa, što točnije reproduciranje tijeka i načina ratovanja u pjesmi – obilježje je graničarske epike. Od visokih baroknih epova Dubrovnika, gdje čak i Gundulić govori svojevrsnim jezikom rata, a posebice od europskih tendencija u književnosti, *Epska se trilogija* smješta u nišu između niske graničarske epike i ispod dubrovačkih književnih nastojanja i europskog baroka. Mogli bismo je nazvati karikom koja nedostaje u liku književne vrste, stupnjevanjem prema sve većoj estetizaciji književnosti za mase i prvim utjecajima građanske kulture. Upravo to *Epsku trilogiju* čini usporedivom sa graničarskom epikom. Čini se da je tako i sa drugim djelima svećenika-pjesnika koji se bave Dubičkim ratom. No, pređimo sada na graničarsku epiku.

---

⁵³ Edward Hallett Carr. *Što je povijest?*. Preveo Danijel Vojak, stručna redakтура Snježana Koren. (Zagreb: Srednja Europa 2004.), 24.

⁵⁴ Kapucin 2010., 345.

5. Graničarska epika – iskaz krajiške kulture odozdo i iznutra

Graničarska je epika, kao što joj i ime kaže, epska književnost Vojne krajine, koja je u stihovima, epskim duhom pokušavala prikazivati povijest i koja je kroničarski odraz povojačenog društva krajiških prilika. „Ciklusu graničarske epike pripada posebno mesto u istoriji narodne književnosti ne samo zato što se temama, istorijskim događajima na koje se odnosi i epskim junacima izdvaja od ostale epske narodne baštine već i zato što se, za razliku od ostalih ciklusa, odlikuje i posebnim stilskim karakteristikama, uhodanim kompozicionim šablonama opevanja masovnih bojeva, jasno naglašenim patriotizmom, osobitim stajućim mestima, izrazitom težnjom da se što vernije i do detalja opevaju historijski događaji.“⁵⁵. Graničarskoj je epici tako cilj biti što vjerniji prikaz stvarnosti. Gotovo da bi se mogla uspoređivati sa izvješćima, jer svojim ujednačenim formulama zauzima uvijek slične oblike. No, do toga ćemo se vratiti kasnije.

Odlike su graničarske epike već spomenuta tendencija vjernog prikazivanja, ali i druge jedinice i forme koje problematizira Maticki. Vidljiv je, dakako, književni um autora, koji razmišlja iz pozicije teoretičara književnosti. Međutim, njegov se rad nikako ne može zanemariti jer problematizira i povijesni, vojni sadržaj u poglavljima o opisima odlaska u rat, oružja, rasporeda vojske i samog ratnog sukoba. Na takve gradivne jedinice graničarske epike svakako treba ciljati, ulazimo li u analizu graničarske epike kao povjesničari.

Obratimo li pozornost na ovu dvojnost, koja književno epiku smješta u slavenski krug, dajući joj klasične epske priloge poput slavenske antiteze, i vrlo određenu i jasnu detaljiziranost koja se prepoznaje u prvenstveno točnom definiranju vremena, rasporeda i oružja, vidljiv je i dualni karakter cjelokupne građe koja potpada pod graničarsku epiku.

Njezino namjerno detaljiziranje svakako treba uzeti u obzir kada se proučava neka tema vezana uz Vojnu krajinu. Naravno, takve poteze treba činiti sa zdravom dozom sumnje i logike, kakvu svaki povjesničar mora imati želi li se ozbiljnije baviti povijesti. No, vratimo se na Matickog i njegovu teoriju o graničarskim pjesmama.

---

⁵⁵ Miodrag Maticki. *Srpskohrvatska graničarska epika*. (Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1974.), 22.

Zbog toga što su „... soldati pesme sastavljali još na samoj vojni, dok je rat trajao. Takve pesme lišene su svakog uopštavanja.“⁵⁶. U tome se nalazi njihova povijesna vrijednost. Osim toga, njezina je vrijednost svakako dobar pokazatelj tradicije jer „Retko se graničarske epske pesme prenose u druge krajeve. To se događa samo kada su opevani događaji od izrazitog značaja. Graničarska epika nastajala je, živela i razvijala se isključivo na terenu Vojne granice.“⁵⁷.

Zbog te izoliranosti, krajiška bi graničarska epika bila dobar izvor za povijest, jer su se pjevači i pjesnici držali ustaljenih formi, a njihova bi kulturna izoliranost, ako se može o njoj uopće govoriti u toj potpuno hibridnoj kulturi susretišta u formi granice, svakako imala utjecaj u očuvanju oblika prenošenja povijesti na ovaj način. Osim toga, pjesme jasno navode o kojim godinama pjevaju, poznaju vrlo detaljno razne vremenske tj. kroničarske podatke, a to ih čini gotovo činjenicama pretočenim u razne forme epike. Eliminiranjem umjetničkog i književnog, svakako bi se kroz svojevrsni omot forme, moglo razaznati povijesno središte i činjenice, isključivo predanim radom.

Još neke karakteristike graničarske epike mogu se prepoznati kao modernizacijski čimbenici društva, kao što je to sve veći kolektiviteta nasuprot fascinaciji pojedinačnome. Naime, krajina i krajišnici sada postaju dio šire, habsburške-carske slike te se na taj način problematizira i njihov svijet. To više nisu sukobi ranijih pjesama, koje Oriovčanin također donosi, a u kojima se spominju megdani individualaca – Marijan Terzić, Kraljević Marko i dr., nego su to opisi bitaka čitavih pukovnija povremeno obogaćene imenom kojeg od pukovnika ili drugih časnika koji su iskazali posebnu hrabrost. To, dakako ne vrijedi uvijek za sve obzirom da ponekad, pjesme donose pregled vojnika koji su poginuli upravo sa tendencijom otrgnuća junaštva od zaborava.

Osim toga, jezik same graničarske epike obiluje vojnom terminologijom, što je izravni produkt terezijanskih i jozefinskih unificirajućih težnji koje su pokušale urediti i ujednačiti vojsku kako bi je u želji apsolutne države pretvorila u jedno, kompaktno tijelo. Osim toga, graničarske su pjesme idealan pokazatelj i izvor upravo za vojno nazivlje.

„Graničarska epika deo je folklornog života užeg predela Vojne granice i ne može se promatrati kao izdvojena i usamljena pojava.“⁵⁸. Sama teorija književnosti svakako nam nije

---

⁵⁶ Matićki 1974., 29.

⁵⁷ Matićki 1974., 30-31.

⁵⁸ Matićki 1974., 29.

dovoljna za razumijevanje čitavog opusa i ciklusa graničarske epike, kao niti njezinog nastajanja. Stoga je potrebno promotriti zajednice u kojima ona nastaje i to kako fizički, tako i vrijednosno.

Vojna se krajina, pod Habsburgovcima 17. i 18. stoljeća u kojem nastaje najveći korpus građe graničarske epike, nalazi na graničnom prostoru prema Osmanskom Carstvu te se kao pojas pruža od Like sve do Bukovine. No, kako je čitava *Militargrenze* ipak bila nastanjena raznim narodima: Srbima, Hrvatima, Mađarima, Nijemcima, Židovima i drugima, graničarska je epika svakako kulturni produkt Srba i Hrvata, a koji su ipak činili najveći dio Hrvatsko-slavonske vojne krajine u njezinom tadašnjem i kasnijem obujmu.

No, nije riječ samo o habsburškom fenomenu kada govorimo o graničarskoj epici u njezinom pravom smislu, zato jer je ona karakteristična za prostor susretišta i granica. „Epske pjesme i balade su žanrovi koji su cvjetali ponajprije na granicama, između kršćana i muslimana u Španjolskoj ili Istočnoj Europi, na primjer, ili onima između Engleza i Škota. Iste priče o sukobu često su se pjevale na obim stranama granice, s istim protagonistima (Roland, Jonie Armstrong ili Kraljević Marko), čak i u slučaju kad su junaci i nitkovi zamjenjivali mjesta. Ukratko, granice su često poprište kulturnih susreta.“⁵⁹. Jasno je da se Burkeov citat može više usmjeriti na ranija razdoblja graničarske epike. Umanjeno sotoniziranje neprijatelja u kasnijim oblicima graničarske epike, može se tumačiti i kao svijest o postojanju sličnih ljudi, sa sličnim tradicijama, koji razmišljaju na slične načine, ali se nalaze pod drugim vladarem, negdje preko granice.

Ipak radije potpunijeg shvaćanja treba na umu imati još jednu činjenicu, a to su brojna doseljavanja. Krajiška struktura i forma mogla je ostati zatvorena za književni kulturni segment društva, ali za onaj demografsko-vojni o kojem je razmišljala država svakako nije bilo govora o zatvorenosti. Tako su tijekom čitave povijesti vojne krajine, bili prisutne selidbe i doseljavanja, o kojima svjedoče naponi moderne historiografije, ali i saznanja dostupna u onom dobu. Von Taube tvrdi da su od doseljavanja Črnojevića i Leopoldovih povlastica „... koje su svi njegovi nasljednici ne samo svečano potvrđivali 1706, 1713, 1715, 1743, 1763. i 1776., nego i još proširivali te povećavali, uvijek su sve više privlačili Ilire da se izvuku ispod turskog jarma i pobjegnu u Slavoniju.“⁶⁰. Situacija je bila jednaka za čitavu vojnu krajinu. Kaser, na više mjesta donosi podatke o tome kako su zanemarivane želje novih doseljenika,

---

⁵⁹ Burke 2006., 129.

⁶⁰ Friedrich Wilhelm von Taube. *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema*. (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2012.), 117.

pa su oni premješteni na ona mjesta koja su trebala biti naseljena, prema politici dvorske administracije.

Tako je stvoren korpus multietničnih graničarskih postrojbi, koje su u novom okruženju imale zajednički status graničara, pa je vjerujem graničarska epika svima, otprilike jednakih životnih prilika i neprilika, ali različitih konfesionalnih stanja, služila kao sredstvo identifikacije sa vlastitom pukovnijom ili teritorijem.

Osim što je stvoren novi krajiške nad identitet, moralo se zbog brojnih okolnosti, a prvenstveno radi što veće produkcije sposobnih vojnika, stvoriti i posebne zajednice. Dvor, koji je bio vlasnik teritorija Vojne krajine u tome je i uspio.

„Zadruga ili „Hauskommunion“, kako ju je nazivala vojnokrajiška uprava, trebala je u Vojnoj krajini dobiti posebno značenje... (...) Ono posebno što zadrugu razlikuje od obične osnovne obitelji bilo je, prvo, to što je ona nastala spajanjem ili zajedništvom barem dvaju pojedinačnih ili osnovnih obitelji. Time je zadruga mogla dostići veličinu od 40, 80 ili u rijetkim slučajevima od preko 100 članova.“⁶¹. Također, kada su u pitanju sama sela, koja su mogla biti orijentirana na zadruge, ali i nisu. Uglavnom su se ona, u svim krajinama hrvatskih zemalja, ustaljivala na otprilike između 50 i 70 kuća po selu⁶².

Uzme li se u obzir da život krajišnika bio težak i da je orijentacija uglavnom bila na agrarnu proizvodnju, te da se u tom poljoprivrednom sezonskom ciklusu kretala većina radova, a tome svjedoči i klasični primjer svetkovina koje su ostaci pretkršćanskih vjerovanja. „Đurđevdan je bio dan zabave i veselja, ali i prolećne svečanosti zahtevale su i mere predostrožnosti koje će obezbediti plodnost stoke i useva. (...) Srbi i Hrvati smatraju Đurđevdan „pastirskom slavom“ ili „stočarskim praznikom“. Na taj dan peku (...) obredni kolač za zdravlje svoje stoke, svečano pomuzu ovce i usire prvi sir te godine, odbiju od sise jagnjad rođenu tokom zime i poteraju svoja krda i stada iz nizija na zelene planinske pašnjake.“⁶³.

18. stoljeće, odnosno njegov kraj obilježen prosvjetiteljstvom, jasno označava početak kraja ovakve kulture. Prvenstveno, govorimo li o teritorijalnim procesima koji su obilježili prostorno uređenje krajiških sela, okupljanje i ušorivanje naselja te općenito povećanu ulogu

---

⁶¹ Karl Kaser. *Slobodan seljak i vojnik: [povojačenje agrarnog društva u Hrvatskoslavonskoj Vojnoj krajini (1535 - 1881.)*. (Zagreb: Naprijed, 1997.), 131.

⁶² prema Kaser 1997., 57-59.

⁶³ Stojanović 1995, 21-22.

države u nadzoru i slično. Međutim, zbog tromosti društva i važnosti tradicije za kulturu samu, njezini obredi, vrijednosti i koncepti dakako preživljavaju prosvjetiteljski duh. Život se na selu općenito manje mijenjao pa su kontinuiteti kulture mnogo lakše mogli preživljavati i biti održavani kao npr. graničarska epika. Vjerujem kako su zimi krajišnici imali nešto manje posla oko zemlje, te su mirovali u kućama kada su se morali zabavljati nekom aktivnošću, a najbolji je primjer toga upravo graničarska epika – stihovan sadržaj obogaćen radnjom i duhom kulture. Druge radovi koji su se obavljali zimi poput prela i izrade primjerice jastuka, također su sami po sebi monotoni i dosadni radovi, čije se vrijeme lako moglo ispunjavati upravo ovakvim oblicima. Teorija glazbe, općenito govori o radnim pjesmama koje su prisutne diljem svijeta, pogotovo razvijenima u repetitivnim, ritmičkim radnjama. Stoga je vjerojatno da su u takvim situacijama, po uzoru na većinu kultura, i krajišnici pjevali radeći.

Odmaknimo se časkom na širu sliku niže epske književnosti te promotrimo čitavo ozemlje hrvatskih povijesnih zemalja 18. stoljeća. Dukić, kada govori o izvedbi i funkciji usmenih epskih pjesama, uglavnom upućuje na njezinu široku rasprostranjenost i utilitarnost. Dukić kaže kako su pjevači narodnih pjesama uglavnom bile žene, jer su zbog nepismenosti bile više usmjerene na tradicionalnu ulogu čuvarica ognjišta u doslovnom i prenesenom značenju. „Ako se promatra najuži kontekst izvedbe, narodna epska pjesma uglavnom zadovoljava zabavnu funkciju. Ona je naročito istaknuta u pojavama okupljanja ljudi oko pjevača u zimskim večerima, na sijelima, sajmovima u krčmama i sl. Zabavnoj funkciji pritom ne konkurira nijedna druga funkcija; publika se jednostavno prepušta pjevačevu umijeću. U svim ostalim prigodama, narodna pjesma pored zabavne ima i svojevrsnu utilitarnu funkciju "kraćenja vremena", odnosno olakšavanja nekog drugog posla.“⁶⁴.

Također, treba se zapitati i kako su se izvodile pjesme graničarske epike. Dio je vjerojatno bio pjevan kao pjesme uz gusle, a kasnije i tambure, dok Maticki donosi i graničarski epski izvor o samim vojnicima i njihovom pjevanju, pjesama rata i o ratu - davorija na način: „Za njim vojske za deset hiljada,/ Soltanetli idu krajišnici,/ Dva pjevaju, a dva otpjevaju...“⁶⁵. Vidljivo je da su krajišnici pjevali i ove pjesme kada su išli u rat, vjerojatno kako bi se ohrabрили, ali vjerojatno i ispunili vrijeme u putovanju do ratišta⁶⁶.

---

⁶⁴ Dukić 2004., 57.

⁶⁵ Maticki 1974., 68.

⁶⁶ Kako za potrebe ovog rada nisam istraživao samu glazbu krajišnika, nemoguće je potvrditi ovu tezu. Smatram ipak da se pjesme nisu mnogo razlikovale od današnjih guslarskih pjesama ili pjesama koje pjevaju kulturno-umjetnička društva iz tih krajeva. Kuhačeva zbirka, primjerice, donosi vrlo notno jednostave pjesme koje se

Osim toga, njen junački i epski karakter, o kojem govori Maticki, Stojanović problematizira kao jedan od temelja čitave balkanske civilizacije odnose vrlina. „Dva izraza – „svetao obraz“ i „crn obraz“ – stalno se javljaju u srpskoj epskoj ili junačkoj poeziji, glavnom prenosioocu kulture hrabrosti, a označavaju lice blistave reputacije, ili pak ukaljano lice.“⁶⁷. Također, dualnosti su u primjerima časti i sramote te dobrog dijela i grijeha kako ih navodi Stojanović. Stoga su takve, duge zimske noći u kojima nije bilo poslova koje zahtijevaju agrarne djelatnosti služile za prenošenje takvih vrijednosnih oblika na mlađe naraštaje i u kojima bi im se objašnjavalo diskurs tadašnjeg svijeta u obliku vrijednosti, vrlina i mana koje treba slijediti ili izbjegavati.

Što se samog stiha tiče, graničarska epika uglavnom se oslanja na epski deseterac⁶⁸. To je, kao što je vidljivo iz primjera, ponekad omogućeno izostavljanjem pojedinih slogova, a ponekad i načinom pisanja određenog grada onako kako su to krajišnici čuli i prenosili u pjesmama.

Također, stihovi su nabijeni emocijama i patriotizmom, kako lokalnim, tako i državnim. Posebno se može iščitati, iz samog naslova Ilićeva djela, da su pjesme u *Lovorikama* usmjerene isključivo pohvalama, tj. lovorikama, gradiških vojnika. Tu se može iščitati njihova velika vezanost i identifikacija u odnosu prema samoj pukovnji, zbog ranijih posezanja za unificiranjem koja su relikvije 18. stoljeća i očito uspješnih terezijanskih i jozefinskih reformi.

Još je jedna teoretska zanimljivost činjenica kako forme koje su navedene, i koje navodi i Maticki, nisu uvijek čiste te ponekad kombiniraju više uvodnih formula, ili više općenitih, tekstualnih formula u istom stihu ili strofi. Međutim, vidljiv je vrlo očit kanon kojim se treba stvarati graničarska epika.

„... sadržaj nikad nije ideološki neutralan; štoviše, ona je [narodna epska pjesma, op.a.] svojevrsno spremište ideja i društvenih normi sredine u kojoj živi. Te ideje i norme nisu naravno u usmenoj epskoj pjesmi iskazane eksplicitno i sustavno; one nisu samo uobličene u

---

dotiču i ovog razdoblja. Jedna od njih je iz Narde, a sama pjesma se zove Uzeće Beograda i dostupna je u digitalnom obliku <http://kgzdz.b.a.rhivpro.hr/?kdoc=11012987>.

⁶⁷ Stojanović 1995., 51.

⁶⁸ Primjerice, stih „*Vojujuć za Franju Cesara?*“ ima samo devet slogova, ali je, vjerujem, manjak jednog sloga tj. upitna pauza u njemu i uzlazni ton glasa pri pitanju u govoru, upravo element pjesme koja služi kako bi ostavila otvoreno pitanje koje iz stiha proizlazi.

gnomički intonirane iskaze likova ili pripovjedača na kraju pjesme nego su utkane u pripovjedno tkivo, u logiku priče i odnosa među likovima.“⁶⁹

Također, vjerujem da su vlasti unatoč sve većoj kontroli i nadzoru svakodnevice života krajišnika, znale o čemu su pjesme i koji je njihov utjecaj pa su ih zbog pronosnja i održavanja ideje o hrabrim vojnicima ostavile bez utjecaja dvora, jer su služile i kao propagandna pjesma, odnosno medij stvoren i prihvaćen u još uvijek nepismenom društvu. Ranije postojanje Erlangenskog rukopisa, starije zbirke sa početka 18. stoljeća, svakako govori u prilog ovome, jer je prema analizi upravo tu zbirku zapisivala osoba koja nije bila izvorni govornik slavenskog jezika.

---

⁶⁹ Dukić 2004., 58.

6. Luka Ilić Oriovčanin i *Lovorike Gradišćana*

Luka Ilić Oriovčanin nije dakako njihov tvorac, već samo zapisivač. Luka Ilić Oriovčanin bio je hrvatski svećenik, pjesnik i etnolog koji se rodio u Oriovcu 1817., a umro 1878. godine u Novskoj. „Studirao bogosloviju u Zagrebu. Zaređen 1843. te bio kapelan u slavonskim župama, vojni svećenik u Italiji i Mađarskoj te župnik u Mačkovcu i Novskoj. Kao zagrebački sjemeništarc bio je član Narodnoga ilirskoga sjemenišnog društva te objavljivao prigodnice u *Danici* i *Kolu* (dio je uvršten u zbirku *Slavonske varoške pjesme*, I–IV, 1844–47), gdje je objavljivao i slavonske narodne pjesme, običaje i vjerovanja.“⁷⁰.

Pogledamo li put Luke Ilića Oriovčanina, vidljivo je da se dobro uputio u krajiški život jer je „...sedamnaest godina [bio] vojni svećenik u Veneciji, Padovi, Udinama, Pančevu, Bijeloj Crkvi, Petrovaradinu, Gunsu i Zadru, (...)“⁷¹.

Pod utjecajem Ilirskog pokreta, Ilić skuplja narodne pjesme i običaje te izdaje više knjiga etnološke ili pjesničke tematike. Pisao je i o Franji Trenku, no njegova najznačajnija knjiga svakako je zbirka *Narodni slavonski običaji* „... sabrani i popisani po Luki Iliću Oriovčaninu“ Zagreb, 1846., prvo je veće etnološko djelo na hrvatskom jeziku, a autor je začetnik hrvatske etnologije. To je djelo u kojem se sustavno, na hrvatskom jeziku, obrađuju narodni život i običaji Hrvata, odnosno jednog hrvatskog područja – Slavonije.“⁷². Obzirom da je Oriovčanin živio nakon Dubičkog rata, njegovo djelovanje i rad trebamo vrednovati na drugačiji način i sa zdravom dozom sumnje.

Dakako da su se sve graničarske pjesme zapisane u *Lovorikama*, od kojih se Dubičkog rata dotiču samo tri pjesme, od kojih dvije govore o opsadi Berbira – Turske Gradiške, a jedna o opsadi Novog, zapisane mnogo kasnije.

Obzirom da su *Lovorike* tiskane 1874. godine, što je gotovo 80 godina nakon rata samog, svjedoci rata morali bi biti osobe u dubokoj starosti. Međutim, koncept graničarske epike, kao medija pronositelja kulture koji jasno donosi čak i datume pojedinih čarki, što Oriovčanin navodi u fusnotama, jasno i predano bilježi i pamti događaje pogibije znanih

⁷⁰ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27069>

⁷¹ Luka Ilić Oriovčanin. *Izabrana djela*. (Vinkovci: Privlačica, 1994.), 165.

⁷² Luka Ilić Oriovčanin. *Narodni slavonski običaji*. (Novska: Gradsko poglavarstvo grada Novske, 1997.), 5.

junaka na pojedine datume. Također, Ilić na kraju svake pjesme ostavlja podatak o kazivaču pjesme, te su kod njega svi kazivači muškarci od čega su dvojica slijepi.

Sami stil ovih dvaju pjesama, odgovara Matickičevim komparativno književnim modelima za uvode, te sadržaj stilskih izražajnih sredstava, posebnih uvoda, tužbalica i rugalica. Na taj način, pjesme čini se potpuno slijede ustaljene forme izražaja epskih pjesama sa područja Vojne krajine.

Obzirom da se o ovim pjesmama ne može govoriti kao o izvorima na način na koji to mogu potpisani dokumenti ili *Epska trilogija*, jasno je da se ponovno moramo vratiti na interpretacijski dio ovog rada. Iako su pjesme mogle biti samo interpretacija postojećih pjesama o iskustvu koje su krajišnici proživjeli, odnosno reprezentacija, one su također mogle biti i vjerno prenesene drugoj ili trećoj generaciji, koje su njihovi djedovi ili očevi odgajali pričajući im vlastita iskustva. Dakako, ne možemo vjerovati da se u graničarske epske pjesme nije moglo intervenirati, tj. da su one bile monolitne nepromjenjive jedinice koje su bile same sebi svrhom.

Dokaz toga je pjesma o istom događaju prikazana na dijametralno suprotan način u samoj zbirci, koja koristi iste gradivne jedinice, ali zatim od njih stvara nešto sasvim drugačije. Unatoč tome, vjerujem da su pjesme ciklusa graničarske epike dobar izvor za promatranje povijesti odozdo tj. povijesti svakodnevice i osobnog viđenja ratova očima krajišnika, te ću ih stoga koristiti u ovom radu.

7. Dubički rat – prodor sa sjevera: Habsburška Monarhija u ratu

U ovom poglavlju biti će riječi o perspektivi Habsburške Monarhije u Dubičkom ratu i njezinim akcijama koje je poduzimala. Ono će prostorno biti zastupljeno u nešto većoj mjeri isključivo zbog dostupnosti literature, ali i manjkavosti osmanskih izvora koji su još uvijek nedovoljno obrađeni i prevedeni. Smatram međutim, da to neće utjecati na strukturu i da je nužno bolje prikazati habsburšku stranu imajući na umu da su izvori koje koristim također habsburške provenijencije, pa bi se veće tijelo teksta moglo koristiti kao alat za bolje tumačenje izvora.

U prvom dijelu ovog poglavlja biti će riječi o samim razlozima ratovanja promatranih iz perspektive Habsburške Monarhije koja je pripremala svoju vojsku za ratovanje, kao i o unutarnjem stanju Habsburške Monarhije na unutarpolitičkom polju. Ovdje ću govoriti o centralizaciji i politikama Josipa II. koje su nužne kako bi se shvatili ciklusi u kasnijem dijelu poglavlja. Također, ovaj dio biti će usmjeren na reformu vojske Josipa II. i na novoformirani zapovjedni lanac kojeg je jedna linijska pukovnija imala.

Drugi dio biti će usmjeren na mogućnosti rekonstrukcije rata prema glavnim opsadama i borbama. U ovom ću dijelu također promatrati vojnu stranu Austrije, na način da će opisivati sam Dubički rat u njegovim operacijama i tijek rata kao takvog. Smatram da je prvi dio svakako važan i da je u njemu potrebno objasniti zapovjedni lanac i podjele, dok je drugi dio u kojem će biti riječi o ratu nužno ostaviti odvojenog kako bi se lako moglo pregledati rekonstruirani tijek, i kako bi se moglo lako orijentirati u čitavom razdoblju. U ovom radu, zbog njegove veličine i dostupnosti literature, kao i zbog usmjerenosti na hrvatsku historiografiju i izvore koji se uglavnom bave događanjima na području hrvatskih zemalja, neću se pretjerano usmjeravati na Erdelj, Galiciju i Bukovinu osim u najvažnijim crtama i događajima koji su se zbivali na tom dijelu.

Treći dio prikazat će iskustva svakodnevice i svakodnevnog doživljaja cjeline hrvatskih zemalja 18. stoljeća, njihovog vojnog i civilnog dijela. Osim toga, u ovaj će prikaz ratnog stanja biti uključeni i drugi izvori koji govore o položajima običnih stanovnika civila i vojnika hrvatskih zemalja, vezanih za habsburšku provenijenciju i utjecaj, a djelomično ću se poslužiti i graničarskom epikom kako bih opisao to stanje. Ovdje će također biti riječi i o

ostalim reformama Josipa II. koje su više vezane uz civilni dio, a koje su važne spomenuti kako bi se shvatilo unutarnje stanje hrvatskih zemalja kao cjeline u Habsburškoj Monarhiji.

Također, u ovom će poglavlju biti riječi i o samom kraju rata i situaciji koja ga je izazvala, dakle o Francuskoj revoluciji te o Brabantskom ustanku u Belgiji, koji je u jednoj mjeri prouzročio kraj rata, kao i o pruskom utjecaju u čitavoj geopolitičkoj slagalici Trojnog saveza. Smatram kako je zbog preglednosti rada nužno o ovim događajima govoriti upravo na ovom mjestu, a ne u zasebnom poglavlju, kako bi se jasno i na jednom mjestu strukturiralo razloge prekida sukoba Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva i potpisivanja Svištovskog mira.

7.1. Razlozi za rat - Habsburgovci u prodoru

Iako danas možemo govoriti, pozivajući se na Clausewitzovo načelo, da je rat nastavak politike drugim sredstvima, Habsburgovci to nisu mogli znati, ali su se kretali upravo u smjerovima realističkih politika koje je kasnije u svojim djelima opisao Clausewitz. Zbog toga što je relativno teško reći što su Josip II. i članovi Ratnog vijeća zaista mislili, različiti povjesničari Dubički rat tumače na različite načine, koristeći se logikom i realističkim očekivanjima međunarodne politike predmodernih država. Krenimo redom i počnimo prvenstveno od teoretičara realističke škole Kennetha Waltza, koji se ne dotiče Josipa II. i Dubičkog rata posebno, već se njegove riječi itekako dobro mogu primijeniti na ratovanje.

„Pohlepa kolektivnog čovjeka mora se uzeti zdravo za gotovo u političkom poretku.“⁷³. Ovim citatom, preuzetim od Niebuhra, Waltz nam zapravo u maniri realista, prikazuje da su najniže strasti, odnosno ljudska iskvarenost o kojoj možemo na Hobbesov način raspravljati, zapravo pokretač svih akcija. Ovaj je citat odličan prikaz onoga, što drugi povjesničari, uzimamo Waltza isključivo kao političkog teoretičara, prikazuju kao razloge za ratovanje protiv Osmanlija.

Bassett navodi ambicioznost, dakle pohlepu za slavom, vladara kao glavni razlog za ovakvo djelovanje „U međuvremenu, Josipa II. obuzele su osobne ambicije o teritorijalnom

---

⁷³ Kenneth N. Waltz. *Čovjek, država i rat: teorijska analiza*. (Zagreb: Barbat: Institut za međunarodne odnose, 1998.), 29.

okrupnjavanju. Vlaška, Bosna, osvajanje Srbije sve potencijalni teritoriji koji su plesali pred ambicioznim očima vladara.“⁷⁴.

Kljajić, primjerice, navodi kako su Bosnu Habsburgovci i Josip II. razmatrali za osvajanje „... zato što je samo preko nje mogla zavladata istočnim područjima Jadranskog mora, na koje upućuje razgranata trgovina sa zemljama Sredozemlja. To je najbolje mogla postići preko Dalmacije, a do nje se najlakše dolazilo preko Bosne.“⁷⁵. Ovdje je izražena financijsko-utjecajna nota, koja opisuje fiziokratske težnje kojima se vodio Josip II. i koji je u rat ušao kako bi dobio venecijanske luke na istoku Jadrana. Paradoksalno, mirom u Campoformiju 1797., raspadom i ukidanjem Venecije, Habsburška je Monarhija dobila upravo taj teritorij, objedinivši tako hrvatske zemlje.

Treću interpretaciju nudi poznati uzor proučavanja Habsburške Monarhije, Ingraov, te navodi kako razlog leži u realističkoj politici država u tom razdoblju i nestalnost saveza pa je Josip II. „... radije je koristio ovo savezništvo da nadzire napredovanje Katarine Velike na Balkanu, kao i da ga upotrebi kao sredstvo odvratanja od naredne pruske invazije.“⁷⁶.

S ovom se interpretacijom donekle slaže i četvrti autor, Buczynski, pišući o potencijalnoj podjeli teritorija između Rusije i Habsburške Monarhije, u kojoj je Rusija trebala dobiti „... Besarabiju, Moldaviju i Vlašku, a austrijskom savezniku pripala bi Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora i Albanija.“⁷⁷.

Također, drugi teoretičari nude druge slične prijedloge. Simms primjerice podržava Ingraov razlog na sličan način, no on uviđa i još jednu stavku. „Uvidjevši prijetnju skore propasti, Osmanlije su 1787. izveli preventivni udar protiv Rusije. Rusi su međutim opet pokrenuli protunapad te su prodrli na jug duboko u carstvo. (...) Nedjelovanje je moglo dovesti do potpune apsorpcije Osmanskog Carstva, ili barem njegovih europskih dijelova, u Rusiju te je moglo učiniti Habsburšku Monarhiju ranjivom zbog djelomične opkoljenosti na

---

⁷⁴ Richard Bassett. *For God and Kaiser: the Imperial Austrian Army, 1619-1918*. (Cornwall: Yale University Press, 2015.), 176. – „Meanwhile Joseph's own ambitions for territorial aggrandisement began to seize his imagination. Wallachia, Bosnia, the recovery of Serbia: all these fruits of conquest danced before his fevered eyes.“

⁷⁵ Josip Kljajić. „Vojnokrajiški čardaci u Slavonsko-srijemskom Posavlju u 18. i 19. stoljeću.“ *Povijesni prilozi* 21 (2002): 131-158.

⁷⁶ Čarls (Charles W.) Ingraov. *Habsburška monarhija: 1618-1815*. (Novi Sad: Centar za regionalizam; Beograd: Zadruga Res Publica, 2014.), 197.

⁷⁷ Alexander Buczynski. *Gradovi Vojne krajine* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.), 68.

istoku. Zato je Josip II. ušao u rat na strani Rusije, kako bi osigurao da se plijen podijeli podjednako.⁷⁸

Zadnji ovdje spomenuti, ali ne i nevažan, je povjesničar Boro Bronza koji je iznio slijedeći zaključak o ratu. Zbog prevelikog razvitka moći i utjecaja Rusije, Josip II. je još kao suvladar razmišljao ili o preventivnom ratu protiv Rusije ili o priključivanju Rusiji u njezinom osvajačkom pohodu. Smrću svoje majke, Josip je 1780. i 1781. intenzivno pregovarao sa Katarinom II. kako bi ostvario svoje teritorijalne pretenzije, te je u svibnju 1781. potpisan sporazum o suradnji protiv Osmanlija. „Prema Josipu II., Austrija je imala pravo uzeti dijelove Male Vlaške do rijeke Olt, uključujući i pojas zemlje uzduž desne obale Dunava od Beograda do Nikopolja, kao i same gradove, kao i Vidin i Oršovu koji su trebali poslužiti kao obrambena baza za Ugarsku. Najkraća linija povučena od Beograda do Jadrana na jug, bila je prema Drimskom zaljevu te je prema toj podjeli Austrija pokazala pretenzije prema pripajanju teritorija Bosne i Hercegovine, kao najvećem teritoriju kojeg je Monarhija željela inkorporirati.“⁷⁹. Bronza, dakle, zauzima sličan stav kao i Buczynski, Ingrao i Simms, govoreći kako je Dubički rat samo djelovanje Josipa II. kako bi pratio Katarinu II. kako njezini potezi ne bi pretjerano ojačali Rusiju. U prilog ovoj tezi može se istaknuti i činjenica kako je primjerice u Frasovoj *Topografiji karlovačke vojne krajine*, Dubički rat nazvan „turski ili II. pomoćni rat“⁸⁰, pa se iz toga može pretpostaviti da je i kasnije tj. 1835., kada je izdana knjiga, Dubički rat mogao biti doživljavan kao pomoćni rat za pomoć Rusima pri osvajanju osmanskog teritorija.

Smatram da su svi ovi razlozi legitimni i da se svi moraju promotriti kao mogući, iako niti jednom ne bih dao prednost u mjeri u kojem bih to dao razlogu o kojem na drugačiji način govore zadnja četiri citirana autora. Osobne ideje o ratovanjima i velikom uzdizanju vojske, slavi na bojnom polju i reformi samo vojske, Josip II. imao je još na početku svoje vladavine kao majčin suvladar, gdje on i jest bio zadužen za vojna pitanja, no Dubički rat je čini se, zaista bio nešto više usmjeren na priključivanje Rusiji, negoli na vlastitu inicijativu.

---

⁷⁸ Brendan Simms. *Europa. Borba za nadmoć od 1453. do danas*. (Zagreb: MATE d.o.o., 2016.), 118.

⁷⁹ Boro Bronza. *The Habsburg Monarchy and the Projects for Division of the Ottoman Balkans 1771-1788. Empires and Peninsulas: Southeastern Europe Between Carlowitz and the Peace of Adrianopole, 1699-1829*, Berlin 2010, 51-62., 57. – „According to Joseph II, Austria should have the right to take part of Small Wallachia (up to the river Olt), including belt of land along the right bank of the Danube from Belgrade to Nikopol, with both cities, as well as Vidin and Orsova, serving as a defence base for Hungary. The shortest straight line had to be drawn from Belgrade to the Adriatic, in the Bay of Drin. Austria voiced its aspirations to parts of Bosnia and Herzegovina that constituted largest part of the total territory the monarchy was striving to get.“

⁸⁰ Franz de Paula Julius Fras. *Cjelovita topografija karlovačke vojne krajine*. (Gospić: Biblioteka „Ličke župe“ Gospić, 1988.), 53.

Drugi razlog dotiče se izravno politike fiziokratizma procvjetalog u doba Josipa II., jer iako fiziokratizam ne gleda na trgovinu kao na prvi produkt sjecanja kapitala, već promatra agrar kao mogućnost koja stvara, ne može odbaciti potrebu da taj kapital odbaci i vlastite proizvode ne unovči. O tome govori i Bronza: „Austrija je samo u razdoblju 1770.-1780. udvostručila obim svoje trgovine sa Turskom. U Trstu je osnovano sve više trgovačkih društava specijaliziranih za Levant. Bosna i Hercegovina su takođe igrale značajnu ulogu u trgovačkim koncepcijama Austrije. Josip II. nastojao je da se izvoz iz Bosne u što većoj mjeri usmjeri prema habsburškim jadranskim lukama Karlobagu i Senju, kako bi mletački Zadar izgubio dotadašnju prevlast.“⁸¹.

Što se zadnje četvorice autora koji govore čisto o teritoriju tiče, svakako je jasno da razlog podjele balkanskog poluotoka nije sam sebi svrha, već bi se teritorijalnim osvajanjem istok Balkana moglo dobro uklopiti u ekonomiju Habsburške Monarhije. Tako su povezani drugi i treći razlog. No, treći razlog, zapravo počiva na svojevrsnom *bandwagoning*-u, kako se on danas zove u međunarodnoj politici, kojeg je Habsburška Monarhija izvela priključivši se Rusiji u njezinim akcijama oko istočnog pitanja – širenja na prostor Osmanskog Carstva i utemeljenjem novog Bizanta pod ruskim protektoratom, o kojem ću više govoriti u poglavlju o Rusiji. Monarhija je to učinila i zato, kako je njen tadašnji saveznik, ali često i neprijatelj kroz povijest, ne bi teritorijalno okružio kada osvoji zemlje Balkana u svojem putu na jugozapad⁸². Kao i danas, *bandwagoning* uključuje gotovo parazitsku praksu u kojoj se nešto slabija država priključuje jačoj kako bi i sama postigla svoje ciljeve.

Josip II. i Katarina II. sklopili su tako savezništvo u svibnju 1781. godine, kojem je cilj bio da se u slučaju rata, osmanska vojska može razvući na prostoru od rijeke Une pa sve do Crnog mora u dužini od preko tisuću kilometara. Rusija je dakako u savezništvo ušla kao i u ratu 1736., kada se surađivalo sa Habsburškom Monarhijom, vjerujući kako će Monarhija održati svoju riječ. Katarina II. vjerojatno je smatrala kako je upravo Josip II. odličan saveznik, prvenstveno zbog njegovog položaja na jugozapadu, a zatim i zbog njegova militarističkog usmjerenja po uzoru na pruske kraljeve. Sve njegove reforme, Kantonska reorganizacija 1787., reforme vojske i u kasnije razdoblju reforme usmjerene ka javnom novačenju zbog kojih je u konačnici dolazilo i do pobuna, svjedoče o činjenici da je Josip II.

---

⁸¹ Boro Bronza. Habsburška perspektiva modernizacije prostora BiH. *Spomenica Josipa Adamčeka*, Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest, Zagreb 2009: 351-369., 358.

⁸² Simms 2016, 119.

osim sveopće modernizacije države, zaista poželio vojno urediti Monarhiju na način kako je to činio njegov sjeverni susjed, te drastično povećati efektivne vojske.

Što je dakle sve Josip II. podredio tome da Monarhiju smjesti u visoko društvo vojno uspješnih zemalja? Pogledamo li život i duh Josipa II. vidjet ćemo da se sjeme ovog, ali i svih drugih ratova koje je vodio, nalazi u samom temelju njegova obrazovanja, a time i vladarskog diskursa koji je koristio u svom radu. Iako krajnje prosvijećen i modernizacijski nastrojen, Josip II. ipak je prvenstveno pravi ideal apsolutista, promatran kroz oči političkih teoretičara renesanse.

Kao suvladar svoje majke, Marije Terezije, Josip II. bio je zadužen za vojsku i vojne poslove. Njihova se zajednička vladavina od 1740.-1790. može promatrati kao jedan od historiografskih kontinuiteta u kojemu su očituju značajke kontinuiteta sličnih načina vladanja, a u konačnici i ciljeva kojima je ta vladavina vodila, kako parafrazira Karaman⁸³. Josip II. ipak se odlučio za nešto idealističniji način vladavine kakvog je primijetio u drugim državama zanemarujući realnosti Monarhije. Sve to, temeljio je na vlastitom iskustvu jer je više puta putovao čitavom zemljom, kako bi se dobro upoznao sa svim svojim podanicima i njihovim životima. „Jedna od osobina koja je razlikovala Jozefa II od njegovih prethodnika bila je sveobuhvatnost. (...) Njegova odlučnost išla je znatno preko blede politike saglasnosti koja je do tada odlikovala odnose dinastije i ostatka vladajuće elite...“⁸⁴.

Upravo ta sveobuhvatnost, karakterizirala je želje Josipa II. za Monarhiju. „Sve unutarnje carine, osim onih između Ugarske i nasljednih (habsburških) zemalja, bile su ukinute. Neka cehovska udruženja bila su ukinuta. (...) Godine 1781. njegov Patent o vjerskoj toleranciji smanjio je ograničenja u odnosu na Židove i protestante, to je bilo osmišljeno ne samo da se učinkovitije mobiliziraju disidenti u državnoj službi nego i da se unaprijed spriječe vanjske sile, osobito Pruska i Rusija, da ih manipuliraju radi strateških prednosti. Josip je provodio liturgijsku reformu; pokušao je racionalizirati biskupijske granice, ukinuti čisto kontemplativne redove i općenito promicati djelatnije, racionalnije i manje barokno katoličanstvo... (...) Pokušao je smanjiti moć predstavničkih skupština, osobito u Ugarskoj i Austrijskoj Nizozemskoj, da bi pojačao monarhijsku vlast. Do sredine 1780-ih Josip se

---

⁸³ Igor Karaman. *Hrvatska na pragu modernizacije: (1750-1918)*. (Zagreb: Naklada Ljevak, 2000.), 61.

⁸⁴ Čarls (Charles W.) Ingraov. *Habsburška monarhija: 1618-1815*. (Novi Sad: Centar za regionalizam; Beograd: Zadruga Res Publica, 2014.), 188.

pripremao rješavati najveće od svih pitanja: kmetstvo i triangularni odnos između vladara, plemstva i seljaštva, koji je – kako je vjerovao – hitno tražio rekonfiguraciju.“⁸⁵

Promotrimo li vojni plan, krunu Josipa II. što se tiče reformi, nužno je promatrati i ranije razdoblje, jer se terezijanske reforme vojske tiču i Josipa II. Kako je bio zadužen za vojsku, Josipov se utjecaj može prepoznati i u razdoblju prije 1780. godine kada on službeno postaje samostalni vladar.

Pri svakom promatranju Habsburške Monarhije kao zemlje u današnjem opsegu te riječi, važno je razumjeti da je ona nadasve multietnična i kompleksna zemlja. Tradicije prvenstveno zakonodavnog sustava Svetog Rimskog Carstva, posebice ukazuju na razlike čak i između populacija koje govore istim jezikom na područjima austrijskih zemalja, dok se prilike hrvatskih zemalja uspoređenih s Vojnom krajinom mogu samo prikazivati kao dokaz ove teze.

Uniformiranost je, dakle, sve do pojave Marije Terezije strana svim segmentima društva Habsburške Monarhije i njezine ju razlike i različita iskustva istovremeno obogaćuju i oslabljuju. Za efikasno vladanje, potrebno je prvo unificirati zakone, a za efikasno ratovanje potrebno je bilo unificirati vojsku i njene rodove. Prve je takve korake poduzela, na nagovore svojih savjetnika, Marija Terezija.

Ona je vojsci koju je kasnije reformirao njen sin, udarila temelj. U suradnji sa barunom Liechtensteinom stvorila je topništvo „...austrijsko topništvo slovalo je među najboljima u Europi, a tu su reputaciju Habsburzi manje-više održali gotovo do 1918.“⁸⁶. Uvela je jednostavnost naredbi, novo oružje, uniforme, radila na razvitku vojnih udžbenika koji su bili strogo čuvana vojna tajna, te općenito reformirala i ujednačila vojsku. U linijske pukovnije uvela je četvrti red, koji je na svim bojištima mogao služiti kao rezerva te stvorila vojne liječnike.

Pogleda li se zrelo i objektivno, Josip II. nije stvorio ništa novo, već je uglavnom reformirao majčine poteze. Osim toga, kao što sam već kazao, od početka svoje vladavine kao majčin suradnik, Josip je bio usmjeren na vojsku, pa se dio njezinih reformi može povezati upravo sa radom Josipa II. No, dolaskom na vlast, oslobodila se reformatorska crta Josipa II. koju je njegova majka u velikoj mjeri obuzdavala.

---

⁸⁵ Simms 2016, 117.

⁸⁶ Bassett 2015, 111. – „...Austrian artillery would be established as among the finest in Europe, a reputation that would more or less endure until 1918.“

Najveća je svakako individualna reforma Josipa II. bila reorganizacija zapovjedništva, odnosno Kantonska reorganizacija iz 1787., koja je nastala po modelu pruske vojske. Iako je prvenstveno utjecala na krajiške postrojbe i bila namijenjena agrarno-ekonomskom financiranju, stvorila je jasnu krajišku zapovjednu strukturu. Osim toga „Uvijek spreman slijediti Fridrikove vojne prakse, Josip II. reorganizirao je pješništvo prema kantonima, po uzoru na Prusiju.“⁸⁷.

Vrhovno zapovjedništvo Dvorskog ratnog vijeća, bilo je jednako kao i prije: „Vijeće [se] sastojalo od predsjednika, dopredsjednika, te tri do šest dvorskih ratnih savjetnika(...), a obuhvaćalo je deset posebnih odjela (*Departmenta*), kojima je rukovodio po jedan civilni dvorski savjetnik, te više sekcija koje su pripadale u nadležnost generala.“⁸⁸.

Struktura satnija i zapovjedništva pukovnija izgledala je nešto drugačije. Novo reformirana vojska, imala je sveukupno na području kantonske uprave, dakle jednog krajiškog kantona, 311 osoba koji su bili u samom stožeru. Na čelu kantona tj. pukovnije kako je zamislio Josip II., bio je pukovnik sa svojim potpukovnikom te dva bojnika, računovođa, gruntovničar, pukovnijski liječnik te podliječnici i furiri tj. pitomci koji su se učili kako biti časnici, čiji je broj varirao. Prema popisu iz 1787. pitomaca je primjerice 10.

Satnija tj. zapovjedništvo isključivo vojnog osoblja, koja je bila podređena pukovniku te osmorici satnika. Zatim ih je slijedilo četiri satnika poručnika te po dvanaest nižih časnika (natporučnika, potporučnika, zastavnika i narednika). Također, postrojbu je činilo 48 kaplara i 96 desetnika. Običnih je vojnika bilo 1920, oštrostrijelaca 256 te artiljeraca 343. Tako je jedna pukovnija imala, u miru, 2789 vojnika i 27 članova pukovnijskog stožera. U ratu, taj je broj rastao za 5%⁸⁹.

Svi su ovi potezi, što se tiče postrojbi krajine, uvođeni zbog isključivo ekonomskih razloga. Tako je i Kantonska reorganizacija nastala kako bi se što efektivnije gospodarilo novcem koji je dostupan. Od 70-ih godina 18. stoljeća, „... svaka je krajiška obitelj srazmjerno veličini zemljišnog posjeda imala plaćati zemljarinu. Svaka je krajiška obitelj imala dodatno plaćati glavarinu za svakog odraslog muškarca.“⁹⁰ Ta davanja iznose za

---

⁸⁷ Bassett 2015, 168. – „Keen at all times to emulate Frederician military practices, Joseph had the infantry reorganised along cantonal lines as in Prussia.“

⁸⁸ Buczynski 1997, 117.

⁸⁹ prema Buczynski 1997, 271.

⁹⁰ Kaser 1997, 82.

Slavonsku krajinu „... gdje je zemljarina iznosila 24 krajcara, a glavarina 2 for.“⁹¹. Zanimljivo je primijetiti kako se za 1787. godinu iz Slavonske krajine skupilo čak 168 513 forinti poreza⁹². Taj novac pokrivao zapravo je „ Ukupan godišnji rashod kantona, koji je uključio izdatke za škole i druge troškove pukovnije iznosio je (...) 105.797 for. 35.5 kr.(...) Izdatak za plaće pripadnika redovnog stožera pukovnije i satnija iznosio je 63.047 for. na godinu.“⁹³. Ako je nerazvijena krajina, u nekim svojim dijelovima mogla podmirivati troškove zapovjedništva i vlastite troškove, koliko su to tek mogle druge pukovnije koje se financiralo iz drugih sredstava sa područja koja nisu bila na periferiji Monarhije.

Vidljivo je, dakle, da se Slavonska krajina financirala gotovo isključivo sama u razdoblju kantonske reorganizacije, te da je iz prihoda od nameta na zemlju mogla plaćati vlastite zapovjedne troškove za 311 ljudi u kantonskoj upravi. Prema izvorima koje donosi Buczynski, viši zapovjednici bili su spremni novac koji je prikupljen i označen kao višak, prebaciti drugim, nesretnijim regimentama i krajinama. Tako je npr. Karlovačka, kao gotovo u svim popisima najsiromašnija krajina, mogla dobiti pomoć od drugih jer je bila uključena u cjelinu teritorijalne jedinice. Bilo bi pogrešno promatrati svaki kanton i svaku jedinicu kao zasebnu, jer iako su granice među njima postojale, one su bile isključivo zapovjedne naravi, dok je glavni fokus dakako bio na obrani Monarhije. Osim toga, Josip II. ciljao je reformirati Kantonskom reorganizacijom Vojnu krajinu kako bi ona bila zaista što više samoodrživa, što je npr. Slavonska, pogledaju li se ove brojke, zaista i bila.

No, vratimo se sada još na vojnike. Bassett, opisujući čitavo razdoblje austrijskih prosvijećenih apsolutista, govori i jasno pokazuje kako je tekao proces uljudivanja prvenstveno vojnika putem inzistiranja na održavanju higijene, uniformi te propisivanju pravila ponašanja sa civilima, do duševne brige kapelana⁹⁴. Za vladavine Josipa II., utemeljena je akademija za vojne liječnike, što je isključivo nadogradnja terezijanskih reformi. Osim toga, dotiče se i prvih zaista modernih vojnih poteza. Po uzoru na pruske kneževе, Josip je da bi se domogao vojnika dozvolio i Židovima da se prijave u vojsku. Sve je to bio put prema općoj vojnoj obvezi. „Josip II. shvaćao je važnost "malih ljudi" i njegov aparat za regrutiranje ne samo da je regrutirao linijske vojnike već i frizere, postolare, pekare i svjećare, proširujući tako kulturološki vojsku. Autoritarna birokracija upravljala je

---

⁹¹ Buczynski 2011, 28.

⁹² prema Kaser 1997, 88.

⁹³ Buczynski 2011, 69.

⁹⁴ prema Bassett 2015, 170.

mikrokozmosom Monarhije, koji je odražavao kulturološku raznolikost iako je časnički kadar potpao pod sve veći utjecaj plemstva.“⁹⁵.

Važno je u svakom slučaju pozornost usmjeriti i na još jednu stvar, naime razlike i sličnosti carskih linijskih postrojbi i krajišnika. Kada neki od autora uopće govori o ratu i borbama, a o tome ih govori vrlo malo, gotovo se ne spominje nacionalna, a time i pukovnijska pripadnost vojnika. Glavni je razlog tome činjenica da manjka arhivske građe, koja nije sačuvana u cijelosti⁹⁶.

Čak niti spjev Gregura Kapucina, ne govori ponaosob o gubicima ili hrabrosti pukovnija. Svi su vojnici - vojnici i u opisima rata i zločina, ne može se naći nikakvo razlikovanje ili vrednovanje različitih pukovnija. Jedina relativno dobra stvar koju donosi Kapucin, jesu imena časnika koji su poginuli, pa bi se prema njima moglo konstruirati podatke o aktivnostima na terenu. No, i u ovom se slučaju javlja problem, ako imamo na umu sve posebnosti zapovjednog kadra i njegovu mobilnost.

Razlog je ovome u svim reformama obrađenim u ovom poglavlju. Naime, kao što je prepoznatljivo i u Kapucinovom djelu, a tako i u graničarskoj epici i pjesmama u zbirci *Lovorike gradiškog narodnog graničarskog puka*, vojni se kolektiv počinje doživljavati upravo tako – kao masa, a ne više kao pojedinac. Svaki je vojnik, bio on krajišnik ili linijski carski vojnik, jednako vojnik i jednako sudjeluje u ratovanju, bez razlika osim međusobnog natjecanja vojnika ili pukovnija, o kojem ima mnogo riječi u graničarskim epskim pjesmama, a takvo natjecanje postoji i danas među vojskom i njezinim rodovima. Apsolutizam je tako prodro u sve pore društva, ali je onu vojnu potpuno izmijenio. Svim vojnicima pripada svaki novi reformirani segment vojske, jedino se njihov raspored prema rodovima donekle razlikuje i mijenja tokom godina.

Razlike se ipak prepoznaju u njihovim pripadnostima pukovnijama, koje više nisu i ne mogu biti privatne, ali i u odrednicama koje vojnika određuju. „Jedan od temeljnih problema tadašnje stajaće austrijske vojske bilo je popunjavanje regularnih vojnih postrojbi. (...) Regruti su smjeli biti samo momci između 17 i 40 godina iz nasljednih zemalja za koje su bile određene kvote koje su ovisile o broju stanovnika. Nisu smjeli biti iz Ugarske ili Hrvatske,

---

⁹⁵ Basset 2015, 178. – „Joseph II understood the importance of the 'small men' and his recruiting machine not only conscripted front-line soliders but hairdressers, footmen, bakers and candlestick makers, widening the cultural make-up of the army. An authoritarian bureaucracy administered a microcosm of the Empire which reflected its social diversity, though the officer class came to be dominated increasingly by the aristocracy.“

⁹⁶ prema Buczynski 2011, 73. U ovu sam se činjenicu uvjerio i sam istražujući za ovaj rad. Dosta je građe označeno kao manje vrijedno i vremenom uništeno.

niti prisilno novačeni.“⁹⁷. Vidljivo je, dakle, da je ovo prva razlika između krajišnika i regularnih carskih vojnika.

Krajišnici su rođenjem postajali vojnici i od svoje su 16 do 60 godine morali sudjelovati u ratovima. S druge strane, austrijski vojnici morali su dobrovoljno ući u vojsku bez prisila zbog života i rođenja na određenom području, što je iz krajiške perspektive bio luksuz.

Treba svakako imati na umu da je takvo stanje bilo produkt krajiške porezne posebnosti. Naime, kako krajišnici nisu imali davanja kao drugi podanici, barem prema prvim idejama Ratnog vijeća „Od krajišnika, zadaća kojeg je bila da jedino svojim nastanjivanjem na krajini ojača krajinu i ako je potrebno odbija turske napade, postao je profesionalni vojnik, koji je – služeći u jednoj velikoj vojsci – išao u bitke po cijeloj Europi.“⁹⁸.

Sažmemo li ukratko ovo poglavlje do sada, vidljivo je da su vojnici koji su krenuli u Dubički rat, zaista bili vojna snaga predmoderne države, nazovimo je združenom šakom svih naroda Monarhije podređenoj volji Josipa II. Oni su bili ljudi različitih podrijetla i iskustva, različitih zanimanja i dobi, uklopljeni u strukture vojnih zapovjednika Monarhije.

Jednakost i uniformiranost s kojom su se suočili kao vojnici, svakako je za njih bila odlična, jer su linija i položaj jaki onoliko koliko je jaka njihova najslabija točka. Vojnik mora vjerovati i računati na to da su i njegovi suborci barem jednako sposobni kao on. Stalni treninzi i vježbe koje je vojno zapovjedništvo forsiralo, doveli su gotovo do savršenstva tj. gotovo do automatizma sve postupke punjenja oružja i kretanja na bojištu, u usponu vremena vojne discipline. Zapovjedništvo je bilo precizno i matematički strukturirano, obrazovano i, barem ono više, iskusno u zapovijedanju na terenu zbog stalnih ratova. U ratovima druge polovice 18. stoljeća, vrhovni su zapovjednici ispekli zanat te prekalili svoje vojnike, dok je Monarhija postajala velika europska sila i jedan od velikih igrača u političkoj igri Europe.

Sa takvom je, dobrim i ratovima za austrijsko i bavarsko nasljeđe prekaljenim vojnicima i njihovim treningom, reformiranim zapovjednim lancem i proširenim mogućnostima vojske Josip II. mogao mirno ući u Dubički rat sa visokim očekivanjima i nadom u velike teritorijalne dobitke. „Kad je na početku 1788. godine napokon službeno započeo posljednji Austro-Turski rat (1788.-1791.), kompletna austrijska vojska s ukupno

---

⁹⁷ Buczynski 2011, 14.

⁹⁸ Karl Kaser. *Slobodan seljak i vojnik: [povojačenje agrarnog društva u Hrvatskoslavonskoj Vojnoj krajini (1535 - 1881.)*.(Zagreb: Naprijed, 1997.), 9.

245.000 pješaka, 37.000 konjanika i 900 topova bila je raspoređena iza 1350 km dugačke neprekidne fronte koja se protezala od izvora Une do Bukovine.“⁹⁹. Što je pošlo po zlu?

---

⁹⁹ Alexander Buczynski. *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.), 70.

8. Dubički rat – Mesec prot orlom dvem je se postavil,/ Da se brani vsaki orel je se stavil

Kao što sam prikazao, vojska Habsburške Monarhije bila je, barem u teoriji, odlično trenirana, iskusna i pod zapovjedništvom iskusnih časnika. Kao takva, u rat nije mogla ući nepripremljena i naglo, jer jednako kao što je uvijek bio slučaj, vojsku treba hraniti i opskrbljivati jer je ratna hrabrost nedovoljna, ukoliko su trbusi prazni. Osim toga, teritorij čitave Monarhije trebalo je prelaziti neko vrijeme čak i u dugim marševima koji su znali trajati i po više tjedana. No krenimo redom.

Promotrimo prvo teritorij i njegova geografska obilježja. Kao stalna granica i mjesto razdvajanja za hrvatsku povijest svakako se može uzeti rijeka Sava. U tada neuređenim kanalima i rukavcima, Sava je svake godine poplavljivala okolno područje u većoj ili manjoj mjeri, dakako ovisno o količini padalina. Stoga je prostor bio pretežito močvaran, pošumljen i zapušten, pa je unatoč spretnosti krajišnika rat bio dodatno otežan takvim terenom.

Na istoku ispod Save, a posebno u Srbiji, teritorij je bio nešto bolji za linijsko ratovanje, no to je bio samo dio crte bojišnice. Rijeka Dunav koja protiče Srbijom i kod Beograda joj se pridružuje Sava, također je imala i ima svoje periode povećanog rasta vodostaja kojim je stvarala močvare. Dalje na istoku prema Vlaškoj i Transilvaniji, teren se lagano penjao prema Karpatima u kojima je bilo teško ili nemoguće ratovati imajući na umu politike razdvajanja i vlasti nad planinama, vremenske uvjete, zapuštenost šuma i raslinja, kao i mogućnosti opskrbe u teško prohodnim klancima i brdovitom području.

Svi dijelovi bojišnice bili su dakle teški sami po sebi i dodatno otežavalo ratovanje, dok su se vojnici, a posebno linijskih pukovnija, morali suočavati sa divljinom Balkanskog poluotoka. Ipak, rijeke su nudile mogućnosti opskrbe, infrastruktura u vidu cesta omogućavala je bolje logističko napredovanje za Monarhiju i opće stanje je zaista bilo nešto bolje na lijevoj obali Save i Dunava.

Građa govori i o odličnom usmjerenju dvaju vrhovnih zapovjednika na opskrbu, maršala Dauna i Lacyja, koji su predsjedavali austrijskom vojskom u razdoblju Marije Terezije i Josipa II., pa se može govoriti o relativno dobroj opskrbi. No, sve to, nije bilo dovoljno, jer vojnici su prvo morali biti mobilizirani i stići do granica kako bi rat zaista i

počeo. Iako su prvi planovi grčkog plana i rješavanja istočnog pitanja, počeli još 1782. godine, trebalo je čekati gotovo do 1787., kako bi se napravili pravi koraci koji su rezultirali ratom.

8.1. Godina 1787.

„Već na kraju ljeta 1787. postalo je sve izglednije da se novi rat s Osmanlijskim Carstvom neće još dugo moći odgoditi. Bataljuni krajiških pukovnija dobili su naređenje da održavaju četrnaestodnevne vojne vježbe, oštrostrijelci su bili opremljeni dvocijevkama, a bile su formirane i zemaljske obrambene divizije koje su odmah poslije odlaska bataljuna u hodnju trebale zaposjesti kordon.“¹⁰⁰ „U kolovozu 1787. Porta je objavila rat Rusiji. Car Josip II. namjeravao je neprijateljstva početi tek u proljeće slijedeće godine, kada bi cijela austrijska armija bila spremna. Privremeno se zadovoljio s postavljanjem kordona na granici od Jadrana do Dnjestra. 10. rujna naredio je mobilizaciju poljskih postrojbi i prebacivanje na južne granice; 245.000 vojnika i 37.000 konja.“¹⁰¹

Treba na ovom mjestu reći kako to nije bila kompletna austrijska vojska. Matanović i drugi izvori navode kako je Monarhija raspolagala većim brojem vojnika od 313 804 i to bez artiljerije, tehničkih postrojbi, bez graničara i garnizonskih pukovnija u vremenu mira, što govori da se taj broj odnosi isključivo na linijske pukovnije. Ingrao primjerice govori o efektivima veličine i do 350 000 vojnika, što je ostavljalo gotovo 100 000 vojnika za unutarnje održavanje reda. Obzirom na to da je graničara mobilizirano ukupno oko 55 500, može se govoriti o tome da je dio vojske morao biti za vrijeme rata raspoređen i drugdje, kako bi održavao mir ili jednostavno bio spreman na defenzivne operacije na uvijek nemirnim sjevernim granicama Monarhije. Prema izvoru podacima koje iznosi Kapucin, ukupna sila koja je navalila na Osmanlije uključujući i Ruse iznosi oko 600 000 vojnika, dok je Osmanlija 447 000¹⁰². Situacija i unutarnja previranja u Monarhiji, zbog kojih je vojska morala biti raspoređena i drugdje, obradit će se na kraju ovog poglavlja.

Valja imati na umu da je sam vojni pokret bio lavovski dijelom odrađen od strane stanovništva, koje je imalo obvezu podvoza ili ukonačivanja vojske, pa i drugi izvori već prije samog početka rata govore o pokretima vojske. Tako je informacija o vojnim pokretima

---

¹⁰⁰ Buczynski 2011, 70.

¹⁰¹ Rudolf Kuenzl. *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješačke pukovnije*. Prevela: Danijela Marjanić. (Bjelovar: Državni arhiv u Bjelovaru, 2008.), 41.

¹⁰² Kapucin 2010, 11.

mnogo, u primjerice kronikama šarengradskog franjevačkog samostana svetog Petra i Pavla koje donose drugi, osobniji prikaz ratnih priprema koje su započele već 1787. godine. „Dana 23. Rujna, dio husara slavne Grevijanske pukovnije, proboravivši ovdje jedan dan otputovao je u Banat.“¹⁰³. Osim toga, u listopadu su krenule pripreme u širem smislu, jer su husari samo stigli prvi. Tako je primjerice „Dana 19. [listopada] predveče ovamo su došli pukovnik s ostalim višim časnicima iz dviju vojnih četa Karlove pukovnije. Ovdje je bio stožer. (...) Pukovnijski računovođa sa svojim činovnicima i pisarima u Samostanu su zauzeli četiri sobe, što gledaju prema Groblju. Viši predstojnik uzeo je štalu za konje. Bačvarnica je iskorištena za čuvanje opreme. Ostala je vojska bila razmještena djelomice u Sotinu, Opatovcu, Mohovu, Lovasu, Novaku i Bapskoj.(...) Poslije podne doveženo je 8 topova, dvije haubice, barut, topovske i puščane kugle. Nadalje, nekoliko kola za veliki teret, pučki tarnice, kao i gotovo 200 čeških konja za prijevoz topova, a stigla su i kola sa svojim poslužiteljima i bombarderima. Svi su oni zauzeli stanove u ovom mjestu.“¹⁰⁴.

Samostan je osim toga, vojnicima pružao i prostor u kojem su se liječili pa samostanski zapisi navode dolaske pukovnijskih ranjenika. O sličnim zadaćama samostana diljem Slavonje govori i Salopek Bogavčić za primjerice Cernik i Osijek¹⁰⁵. „Dana 1. [prosina] u tri sata noću, primivši zapovijed, sva se vojska, uzevši samo oružje, a ostavivši naprtnjače u Samostanu, velikom žustrinom morala požuriti u Karlovce, kako bi ondje stigla slijedeće noći. (...) Općenito se govorilo da će biti napad na Beograd. No, kako smo doznali, gusta ga je magla spriječila.“¹⁰⁶. Dan nakon, 2. prosinca, ljetopis navodi da je Osmanlijama najavljen rat, ali da su se uskoro vojnici vratili ukonačiti i prezimiti u samostanu. Vidljivo je dakle, da su i samostani, kao velike jedinice, nazovimo ih pravnim osobama, u svakom slučaju bili pogodniji za korištenje zbog svojeg usmjerenja na služenje, ako nisu bili ukinuti od Josipa II., negoli što su to bile zgrade privatnih osoba. Stanje se smirilo do početka nove godine.

---

¹⁰³ Josip Barbarić. *Ljetopis franjevačkog samostana u Šaregradu*. (Šaregrad: Franjevački samostan, 2003.), 121.

¹⁰⁴ Ibid. 121.

¹⁰⁵ Iva Salopek Bogavčić. „Prilog istraživanju događanja na gradiškom području tijekom rata 1788.-1791.“ *Scrinia slavonica* 7 (2007): 161-201., 180.

¹⁰⁶ Ibid. 123.

8.2. Godina 1788.

Kada je počela 1788. godina, prva godina rata, nakon proslave blagdana, 15. siječnja pokrenut je novi potencijalni napad na Beograd koji opet nije realiziran zbog vremenskih prilika. No, samostanske kronike bolje opisuju jedan drugi segment ratovanja – opskrbu. „U međuvremenu su slavne županije primile kraljevski nalog, da po cijeni od šest forinti po kili, kako je nazivaju, kao ratne namirnice, a za svoje potrebe, otkupe višak pšenice od Zemaljskih gospodara, također i od župnika. Od seljaka pak, kako se već mognu pogoditi, ili po tekućoj cijeni, koja iznosi 8 forinti, ili po manjoj, te da dovezu u Petrovaradin, kamo valja dovesti i sijeno sa zobi, tako da 25. ovog mjeseca [siječnja] sve bude ondje. Njegovo Veličanstvo preuzelo je podmiriti troškove prijevoza.“¹⁰⁷. Vidljivo je dakle da je ratno vijeće svakako bilo usmjereno na dobro gospodarenje živežnim namirnicama. To u svakom slučaju ne treba čuditi, imajući na umu da sva literatura maršala Lacyja slavi zbog njegove sposobnosti organizacije, a ne zbog vojne genijalnosti.

„Cijelo područje Vojne krajine uzduž granice s Osmanlijskim Carstvom poslužilo je kao baza za pokretanje vojnih operacija protiv Turaka. Stožer glavne vojske nalazio se prvotno u Futogu, ali ubrzo nakon početka neprijateljstava bio je premješten u Zemun. Vrhovno vojno zapovjedništvo bilo je u rukama cara Josipa II., koji se 25. ožujka pridružio svojim vojnim snagama i s njima ostao sve do jeseni [točnije do 18.11.1788.]. Njegov adlatus bio je maršal Lacy. Vojnim zborom u Hrvatskoj zapovijedao je podmaršal De Vins, vojnim zborom u Slavoniji i Srijemu podmaršal Joseph Anton grof Mittrowsky, vojnim zborom u Banatu podmaršal Wartensleben, vojnim zborom u Erdelju podmaršal Dominico Santo Tomiotti grof Fabris, a vojnim zborom u Galiciji i Bukovini general konjice Friedrich Josias princ Sachsen-Coburg.“¹⁰⁸.

Dana 9. veljače 1788. počeo je Dubički rat, uručanjem službenog pisma kojeg je sultanu uručio barun Philipp von Herbert-Rathkael, habsburški veleposlanik u Istanbulu¹⁰⁹. Monarhija je do kraja, tvrdi Bronza, inzistirala na činjenici da je razlog rata *casus foederis* te da je Monarhija zapravo ona koja se brani te poštuje obrambene klauzule ugovora sa Rusijom.

---

¹⁰⁷ Ibid. 125.

¹⁰⁸ Buczynski 2011, 70.

¹⁰⁹ Bronza 2010., 62.

„Josip II. odlučio je najprije osloboditi Unu, Savu i Dunav do ušća (...) i Turcima oteti utvrđene položaje uz navedene rijeke.“¹¹⁰. Obzirom da su osmanske utvrde bile pozicionirane tako zbog sustava kapetanija, one su kao velika zborna mjesta koja su okupljala sve rodove vojske, sprječavale su značajnije prodore na jug. O kapetanijama i osmanskim sustavu obrane govorit ću kasnije u poglavlju o Osmanlijama.

„Europske armije druge polovice osamnaestog stoljeća bavile su se uglavnom pitanjima umijeća vođenja opsada, fortifikacijama, marširanjem i problemima opskrbe.“¹¹¹. Za umjetnost opsade, sve su države koristile poznati Vaubanov sustav opsade. „Prema toj strategiji, napad se odvija postupno putem sistematskog približavanja tvrđavi, kopanjem sapa i paralela. Tijekom napada, napadač bi rasporedio udare tako da bi braniocu nanosio gubitke artiljerijom iz polja, a dijelom artiljerijom s utvrde. Napadač je obično krio smjer svog napada i postupno se približavao utvrdi, najbliže 500 m od ruba glasijske, zato da ne bi bio dostupan braniočevim napadima. Unutar 24 sata morao je napadač izgraditi prvu paralelu u kojoj je postavljao baterije za gađanje, zatim je trebao napraviti izlomljene sape, a potom je na polovici puta između ruba glasijske i prve paralele u kojoj je postavljao baterije za gađanje, zatim je trebao napraviti izlomljene sape, a potom je na polovici puta između ruba glasijske i prve paralele kopao drugu paralelu. Pod zaštitom druge paralele izgrađivana je bliža treća paralela uz pomoć sapa, pod čijom su zaštitom postavljani topovi za napad na unutrašnjost tvrđave te se od tuda kretalo k skrivenom putu i probou u unutrašnjost utvrde.“¹¹². Upravo je na te elemente bio usmjeren i Dubički rat.

Na zapadnom bojištu, Monarhija je svoj prvi potez odigrala napavši 9. veljače Dubicu, osmansku utvrdu na Uni. Već istog dana, na istoku u Srijemu, mali odred Osmanlija prešao je u Mitrovicu pokušavši je spaliti, no bez uspjeha¹¹³.

„Dana 10. veljače Ogulinska je regimenta pod zapovjedništvom pukovnika Peharnika s devet kompanija i nekoliko serežana napala Drežnik – to se dogodilo nakon što je dvadesetdvogodišnji sin pukovnika Peharnika, koji je zahtijevao predaju utvrde Drežnik, bio ranjen, a trubač ubijen. (...) Utvrda je pak za tri dana kapitulacijom prešla u naše ruke.“¹¹⁴. Istog dana napadnuta je utvrda Šturlić, ali su Osmanlije odbili napad. Nakon ovog osvajanja,

---

¹¹⁰Kuenzl 200., 42.

¹¹¹ Michael Howard. *Rat u europskoj povijesti*. (Zagreb: Srednja Europa, 2002.), 83.

¹¹² Salopek Bogavčić 2007, 181.

¹¹³ Prema Barbarić 2003, 125.

¹¹⁴ Paul Kusan. *Kratka povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente*. (Zagreb: SKD Prosvjeta, 2010.), 52.

došlo je do prestanka pokreta i opsada Dubice bila je ono što je u velikoj mjeri zadržavalo daljnji napredak. Prema grafikama koje u svom radu obrađuje Salopek Bogavčić, na krajnjem istoku bojišnice, 12. veljače napadnuta je Orsova¹¹⁵, koja je zbog svojeg položaja i spoja strateški važnih rijeka bila od interesa svim stranama.

U mjesecu ožujku, kao što sam već naveo, sam car dolazi se pridružiti vojnicima, dok Habsburška Monarhija u suradnji sa Rusijom, povlači izrazito zanimljiv potez. „Tako je već u proljeće 1788. godine kapetan Filip Vukasović, rodom iz Senja, s postrojbom od 400 Hrvata upućen u Crnu Goru. Ondje je u ožujku 1788. trebao zajedno s Rusima potisnuti Osmanlije iz Crne Gore i Albanije. Već na početku 1788. godine vladika Petar I. Petrović Njegoš proglasio je samostalnost Crne Gore i uskratio sultanu obvezni harač. Iako je Vukasović računao s podrškom vladike Petra, te se ipak nije dogodilo, jer su Crnogorci kao pravoslavci bili skloniji zaštititi Rusije negoli katoličke Austrije, pa su hrvatskim postrojbama činili niz neugodnosti. Ipak, unatoč činjenici da ga je većina Crnogoraca napustila, kapetan Vukasović, osvojio je osmansku utvrdu Spuž. Štoviše, Crnogorci su čak pokušali ubiti Vukasovića želeći se osvetiti za sve poginule sunarodnjake, ali su ih u tome spriječili ruski časnici govoreći da i on radi za ruskog cara, premda ga je u Crnu Goru poslao austrijski car.“¹¹⁶. O tome progovara i Kapucin: „Zato cesar tamo pošlje oficire/Soldate, cekine i nove talire./ K Černogorcem srečno oficiri došli, /Tri v Škutari z med njih, k Baše jesu prošli./ Ove lepo Baša prime, ter obeča, /Vu tom, kak je rekel, da sfaleti neće. / Nje nazad pošalje. Ali nut na putu/ Spoznali su Baše zlu volju, i ljutu./ Ar z nevarce v jedne hiže su zaklani, / Kak od Baše ordri, bili jesu dani.“¹¹⁷.

Kapucin o osveti Austrije govori ovako: „[car Josip II. daje nalog Vukasoviću] V Orsag Baše taki nekaj vudri. Ovo/ Vukašovič čini, vre je vse gotovo./ Dva varaša požgal, porušil, porobil,/ Vse kaj nutre bilo, potukel i pobil.“¹¹⁸. U nastavku se tog manjeg poglavlja može primijetiti da i Kapucin prenosi crnogorsko nezadovoljstvo, na koje se Vukasović povlači prema Senja sa svojom vojskom.

O Crnoj Gori i njezinom unutarnjem stanju govorit ću kasnije, kao i o Albaniji, međutim treba imati na umu da je albanski paša Bušatlija vodio zanimljivu, separatističku i individualnu politiku te se pokušao odvojiti od Osmanskog Carstva, protiv kojeg je 1788. godine još ratovao, prema Bašeskijinim navodima. Ipak, u jednome trenutku kada je očito

---

¹¹⁵ Salopek Bogavčić 2007., 175.

¹¹⁶ Hrvoje Kekez. *Bitke prekretnice hrvatske povijesti*. (Zagreb: Mozaik knjiga d.o.o., 2010.), 75.

¹¹⁷ Kapucin 2010, 103.

¹¹⁸ Kapucin 2010., 105.

ocijenio potrebnim, Bušatlija se ipak odlučio ratovati protiv Austrije i njenih saveznika, međutim s polovičnom motivacijom. Ipak, njegovi su odredi bili upravo oni koji su se borili protiv Crnogoraca i Vukasovića. Nakon rata, Bušatlija je još više puta napadao Crnu Goru dok konačno nije izgubio život.

Vratimo li se na sjever, naći ćemo da je u travnju stanje oko Dubice bilo uzavrelo. General konjice Lichtenstein, preuzeo je zapovjedništvo hrvatskog armijskog zbora i počeo pripreme za opsadu Dubice, prema Vaubanovom sustavu. Nakon što je to izvršio 22. travnja otvorena je paljba na Dubicu koja je bila pod opsadom. Tri dana kasnije nakon bezuspješnih juriša na zidine, a s informacijama o dolasku osmanskih pojačanja, Lichtenstein diže opsadu i vraća se preko Une.

Istog dana, 22. travnja, izvršen je napad na Šabac, koji se odbio predati, te je osvojen tek 25. travnja na drugi juriš¹¹⁹. „Kad prek Save saši, odišli vojniki,/ Ter pod Šabac došli, kada pod samoga/ Cesara Komandum, v varaš leti vnoga/ Bomba; štuki takaj okol zide deru, / Od kojeh se hiže, i turni poderu. Odsrud Turcem sila, tak nutre kak vune/ Hiže, stanje gori, ter vulice pune/ Ranjenih i mertveh. Zato Turci dadu/ Znamenje, da našem radi se povdadu.“¹²⁰. Zanimljiv zapis donosi ljetopis Šarengradskog samostana, koji navodi da je pripadnik njihove provincije, otac Blaž, bio među prvima koji su ušli u grad popevši se na nasip što svakako svjedoči o kontinuitetu ideje oslobođenja i rekonkviste od Osmanlija¹²¹.

U svibnju i lipnju, Osmalije na zapadnom bojištu preuzimaju inicijativu napadajući austrijske položaje preko Une, te se kreću kako bi palili žetvu i otežali opskrbu¹²². Na istoku, Osmanlije napadaju Bežaniju sa 5000 vojnika, kako bi odvratili vojnike Monarhije da izgrade most preko Save te poboljšaju svoje šanse za osvajanje Beograda¹²³. Osim toga, čitav Banat je pod Osmanlijama jer su se snage kojima je zapovijedao Mitrowski slomile nakon neuspješnog napada na Smederevo. „Dok' se ova čini, Turci okol vode/ Pri Dunaju, Save gore, dole hode./ Na nas dobro paze; ako koga vide, Taki s puškah deru, kak gdo bliže ide./ Kad su naši šance pri Save delali,/ Nakriž s brega Turci, na nje su gledali./ Odkuda vu šajke vnogi se postave/ S tem hotenjem, naše da vse skup podave./ Preko dojdju; vužgu kolibe težačke/ V ogenj hite krampe, lopate , i tačke.“¹²⁴. Osmanlije haraju Banatom, u tolikoj mjeri da ga gotovo čitave

---

¹¹⁹ Barbarić 2003, 129.

¹²⁰ Kapucin 2010, 53.

¹²¹ Ibid. 131.

¹²² Kuenzl 2008, 42.

¹²³ Barbarić 2003, 131.

¹²⁴ Kapucin 2010., 47.

godine zadržavaju, jer primjerice sultan traži da mu se na kraju godienj ostavi Banat kojeg je osvojio. Zanimljivo je da u Zemun u jednom trenutku 1788. dolazi i mladi prijestolonasljednik Franjo II., čiji dnevnik također prenosi Buczynski, no čini se da je u Zemunu, kojeg je obilazio, bilo mnogo mirnije ili barem mnogo više kontrolirano negoli preko rijeke.

Dolaskom ljeta, počinje stvarna akcija i na zapadnom bojištu. Krajem srpnja započinju pripreme za opsadu Novog, dok opsada Dubice još uvijek traje. „Sredinom srpnja general konjice knez Lichtenstein morao je zbog bolesti privremeno predati zapovjedništvo podmaršalu de Vinsu. Ovome je tijekom kolovoza uspjelo ukopati se na desnoj obali Une i otvoriti paljbu na Dubicu.“¹²⁵. Literatura navodi položaje Agino brdo i Begov stan, koji se mogu vidjeti i na tadašnjim kartama Dubice, s kojih je bila odbijana inicijativa osmanskih pojačanja, kao i redovito otvarana vatra na Dubicu.

A zatim, „18. kolovoza u tabor kod Dubice stigao je Lichtensteinov nasljednik maršal Laudon, kojeg su vojnici nestrpljivo iščekivali.“¹²⁶. Gideon freiherr Laudon je kao iskusni zapovjednik bio očinska figura vojnicima i izrazito uspješan vojskovođa, a Kapucinov spjev i graničarske pjesme prepuni su sličnih navoda. Tako npr. „Bieli Labud Ludon Vitez ide:/Kog Junaci ko svog otca slide.“. I ranije spomenuta Kuhačeva pjesma, Laudonu daje pridjev oca, što govori o svojevrsnom položaju ovog generala među vojnicima svih naroda Monarhije. 23. kolovoza, počinju juriši na Dubicu i ona 26. kolovoza pada u ruke Austrijanaca. Dugu obranu Dubice i prkos njezinih branitelja Kapucin slavi kao osmansko viteštvo, no također je zgrožen pokoljem koji se je tamo odigrao. „Tak Dubica negda dojde v naše ruke,/ Kade vnogem bila smert, i teške muke. / Kada dosta kervi letos se prelilo,/ Od koje se bude, dugo govorilo./ Da bi to bil varaš jaki, kako Belgrad, / Ali pako velik kako je Carigrad./ Da bi bili totu zidi, kako v Prage, / Ali v Beču, v Rimu, pako drage/ Palače, i lepe, ter visoke hiže/ Ne bi čudo bilo, da se tog dostiže./ Al' Dubica nima nikaj takovoga, /Zato nije vredna, kvara tulikoga.“¹²⁷. Vidljivo je da se u ovom primjeru može smatrati Kapucina možda infantilnim kada ne razumije važnost same strategije, ali se s time nikako ne bih složio iz jednostavne činjenice da iz ovih riječi progovara teška gorčina koju može razumjeti samo visoko razvijena, a nikako infantilna osoba.

---

¹²⁵ Ibid. 43.

¹²⁶ Ibid. 43.

¹²⁷ Kapucin 2010, 33.

Maršal De Vins preuzima kontrolu nad tim područjem oko Kozare, a Laudon kreće prema Novome. „Sveukupno se računa da je na zapadnom bojištu bilo raspoređeno 80.000 vojnika.“¹²⁸. O brojci od 89 tisuća svjedoči i sam Laudon u svojem izvještaju u Österreichische Militärische Zeitschrift kada govori da preuzima zapovjedništvo te godine. Čini se da je većina tog vojnog korpusa zaista sudjelovala u bitkama na svom terenu tj. u blizini te da je samo manji broj bio prebacivan drugdje.

8. rujna 1788. godine, započinje opsada Novoga. Prvi juriš snaga Habsburške Monarhije je odbijen, pa je tek na drugi juriš 3. listopada, nakon gotovo mjesec dana, osvojen Novi. „Nakon pada Novog, Austrijanci su zagospodarili donjom Unom. Podmaršal Laudon krenuo je uskoro i na Berbir, kako bi onemogućio promet Savom. Ali, nastavak ratovanja spriječile su vremenske prilike. Krajem listopada Laudon je postrojbe prebacio u zimske tabore, on sam se uputio u Zemun i nakon toga u Beč.“¹²⁹.

Vidljivo je gdje su Habsburgovci htjeli doći i što su htjeli postići. Cijeli teritorijalni prsten koji su napali i gradove koje su osvojili, svjedoče o kretanju prema Banjoj Luci, njihovoj sramoti iz 1739. kada su razbijeni pod njezinim zidinama. Drežnik je vrlo blizak Bihaću, povijesno važnom gradu koji štiti zapadnu Bosnu, a na kojeg je u proljeće bezuspješno udario general Walisch, ali Novi i Berbir, tj. Bosanska Gradiška, stoje na vodenom putu u Banja Luku. Laudon je zasigurno želio osvojiti te pozicije kako bi u budućnosti olakšao opskrbu vojnicima Monarhije, a otežao je Osmanlijama. Osvajanjem ovih gradova i utvrda na Savi, Laudon si je krčio put do ušća Vrbasa u Savu – kod Davora u blizini Gradiške. Tako bi si znatno olakšao put u Bosnu, prvo u Banja Luku, a zatim i dalje na jug prema Sarajevu i potpunom uništenje osmanske Bosne i inkorporaciji same Bosne u Monarhiju, za što bi očito Banja Luka bila baza.

Na istočnom se ratištu u rujnu situacija nije razvijala najbolje po Austrijance. 24. rujna 1788., Šarengradski ljetopis donosi novost kako je „... dio Turske vojske koju je predvodio Vezir, prošla pokraj Banata i stigla gotovo do Pančeva. Stoga što joj se Car prethodno nije mogao oduprijeti, spalivši sve živežne namirnice te se zajedno sa šesnaest novopodignutih

---

¹²⁸ Damir Matanović. *Grad na granici: slobodni vojni komunitet Brod na Savi od sredine 18. do sredine 19. stoljeća*. (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008.),24.

¹²⁹ Kuenzl 2008, 43.

seoskih naselja povukao. Narod je pobjegao kamo je mogao.“¹³⁰. Listopad je na istoku još uvijek bio aktivan, međutim bez većih operacija osim čarki kod Brčkog.

18. studenog 1788. car Josip II. povukao se sa mjesta zapovjednika, dok ga je na mjestu vrhovnog zapovjednika vojske zamijenio predsjednik Dvorskog ratnog vijeća maršal Andreas Hadik von Futak. To je učinio zbog toga što se bio teško razbolio.

Naime, dužinom čitave bojišnice i dolaskom jeseni, a o tome govore svi izvori, javile su se bolesti. „Širila se također i izvanredna bolest, kao kuga, a mnogi su umrli, ne samo u Srijemu, nego u svim krajevima. Stočna kuga je također potamnila mnogu rogatu stoku. Mnoga su se stabla sasušila zbog hladnoće, posebice bademi, kruške, orasi i breskve.“¹³¹. „U međuvremenu su mnogi vojnici počeli bolovati od malarije i dizenterije.“¹³². „... močvare donjeg toka Dunava onesposobile su armiju masovnim obolevanjem od dizenterije, tifusa i malarije (...)“¹³³. Nejasno je je li kuga došla sa osmanskog područja u razdoblju kada sanitarni kordon nije mogao obavljati svoju dužnost, no postoji mogućnost da je zaista bilo tako. Ljetopis šarengradskog samostana o još jednoj epidemiji kuge govori par godina nakon rata, pa je to možda samo bilo realno stanje koje je u pravilnim periodičkim ciklusima pogađalo stanovništvo. Salopek Bogavčić jednak slučaj navodi kod Oriovčanina, koji spominje kugu par godina nakon Dubičkog rata.

Dizenterija i malarija su bolesti koje su općenito vezane za močvarna područja i lošu kvalitetu vode kojom se i prenose. Malarija se tradicionalno vezala uz komarce, a dizenterija uz nečistu vodu ili unos patogena prljavim rukama oralno u tijelo uz strašne bolove i gubljenje tekućine. Pogledamo li poplavni prostor rijeka na kojima se vodio rat, jasnije je kako su se bolesti mogle nesmetano širiti u većoj mjeri zbog nečiste vode, otvorenih rana i općenite nepažnje, dok o higijeni kraja 18. stoljeća i ratnim prilikama koje sa sobom nose vrlo malo mogućnosti za njezino prakticiranje ne treba mnogo više govoriti.

Konačno, 1788. godina završila je loše po Austrijance promotri li se omjer snaga. Osmanlije su u Bosni odlično parirali Habsburgovcima, jer su ih sa gotovo manjom vojskom i zastarjelim utverdama uspjeli zadržavati čitavu godinu bez većih pomaka u unutrašnjost Bosne. Osvojeni su gradovi na rijekama, ali je sustav kapetanija ostao gotovo netaknut te se pokazao kao odličan pandan napadu sa sjevera.

---

¹³⁰ Barbarić 2003, 135.

¹³¹ Ibid. 137.

¹³² Buczynski 2011, 71.

¹³³ Ingrao 2014, 197.

Stanje u Srbiji bilo je nešto bolje. Srbi su se u rat uključili odmah na početku i sa velikim žarom. Odredi srpskih dragovoljaca rado su se borili s Osmanlijama, zbog relativno svježih reformi Osmanlija kojima su se protivili. Gotovo 50 tisuća izbjeglica prešlo je iz Srbije u Habsburšku Monarhiju, odnosno u zemlje austrijske krune. Stoga su Srbi sami uspjeli prvo osloboditi i kontrolirati prostor tzv. Kočine krajine, a zatim uz pomoć austrijskog saveznika gotovo čitav prostor od Beograda do Prokuplja u današnjoj južnoj Srbiji, dok je osvojeni prostor na istoku doticao Vlašku, a na zapadu Zvornik.

Međutim, kako sam nešto ranije naveo, osmanska vojska očito nije nalazila većih zapreka da 24. rujna dođe do Pančeva, te da drži Beograd do 1789. Kočini frajkori, koje je Monarhija oružano i novčano poticala na unutrašnju pobunu, bili su jedan u nizu elemenata koji su Habsburgovci pokušavali izvoditi u svakom ratu, napadali su samo opskrbe linije i gradove u zaleđu Srbije, koristeći se gerilskim taktikama. Sve je to bilo pod jasnim zapovjedništvom Mihajlovića, o čemu govori i Kapucin. „Metemtoga našem je na znanje dano,/ Da je vnogo blaga, vu Belgrad poslano/ Z Carigrada s kojem Teftedar putuje,/ Z Janičari v Belgrad, na pomoć šetuje./ Naši taki pred nje idu, ter na puteh/ Poskrili se jesu, sim, i tam po kuteh./ Kad su Turci došli, v mesto dobro tesno, / Naši vudre na levo, i desno./ Malo gdo je vušel; ni mogel oditi/ Nit Teftedar; drugi vsi skoro pobiti.“¹³⁴. Zemlja je vjerojatno bila djelomično ispražnjena s obzirom na broj izbjeglica, pa je pravi otpor vjerojatno bio nemoguć u punom smislu riječi. Tek se kasnije može govoriti o većem osvajanju Srbije uz pomoć austrijskih snaga.

Na istoku, na teritoriju današnje Rumunjske čitavu godinu vlada mnogo pravocrtnije gibanje. Habsburški vojnici vođeni princem od Sachsen-Coburga gotovo čitavu godinu napreduju bez većih problema, potaknuti ruskim utjecajem i brojnošću. „Bukovina orsag poleg Poljske zemlje,/ Odkud v Moldaviju, put se ravno jemlje./ Tam general Koburg, z vojskum zapoveda,/ Loze, pute, brege, vse dobro pregleda./ Šance je napravil, loze je obsekel,/ Okolu po međe, štuke je navlekel. (...) Ovde, onde Turci sim, tam rastrešeni,/ Pobegnuli jesu, od nas prestrašeni.“ Austrijska je ideja bila osvojiti Hotin, ponovo zbog strateški važnog položaja i daljnjeg prodora prema Moldaviji i Crnome moru, kojeg su u suradnji s Rusima i osvojili. Kapucin donosi gotovo moderni prikaz ratnog stradanja stanovništva koje u Hotinu do pada grada more bolesti, žeđ, glad i stalno ratovanje. Hotin je

---

¹³⁴ Kapucin 2010, 51.

konačno predao paša Coburgu, te je grad napustilo prema podacima Kapucina gotovo 17 tisuća ljudi, kojima je omogućen povratak na teritorij Osmanskog Carstva.

Što se ruskog napredovanja tiče kroz cijelu godinu, ono je mnogo prodornije i ne nalazi na velike zapreke, jer je u ranijim ratovima sa Osmanlijama već gotovo potvrđena nadmoć ruske vojske. Sfere ruskog interesa, bile su Krim i Moldavija te gradovi na njihovom putu. Pomorske bitke o kojima govori Kapucin, uništavaju osmansko brodogradništvo, te omogućuju Rusima da pristupe gradu Očakovu, kojeg pod vodstvom Potemkina sa jurišom od 14 tisuća vojnika osvajaju nakon duge opsade i blokade na moru. Vjerojatno je taj udar najviše pogodio Osmanlije, jer se stječe dojam kako je osmanski centar kao glavnog neprijatelja doživljavao upravo Ruse zbog njihovog idejnog momenta osvajanja Istanbula i resurekcije ideja Konstantinopola i Bizanta.

Sam Očakov, i Kapucin i druga literatura karakteriziraju kao ključnu točku, jer je po njegovom padu 17. prosinca 1788. put u Carigrad otvoren za Ruse koji nezadrživo napreduju. „Moškovija ravno tako misli, veli:/ V Carigradu skoro bumo se videli/ S Turčinom. Niš drugo ne fali, neg' samo/ Dobri vetri, onda gde jesmo, vse znamo./ Po morju je odpert put na Dardanele, / Na zemlje sam Bender pači, koji cene/ Tak velike neje, kak Ocakov: dojtj/ Skoro hoče v ruke, kak Ocakov projti.“¹³⁵.

---

¹³⁵ Kapucin 2010, 127.

8.3. Godina 1789.

U prvim mjesecima 1789. godine, dok je vojska još bila u zimskim logorima izuzev stražara na kordunu, zabilježen je ponovo veći broj čarkaških prepada duž granice. Neke od njih donosi Salopek Bogavčić kao manje napade 30-ak osmanskih vojnika na primjerice poštare ili putujuće patrole koji su prelazili preko zaleđene Save. Također, obzirom da se Laudon prošle godine zaustavio kod Gradiške tj. Berbira, njezin članak koji opisuje u tančine kako je tekao Dubički rat na gradiškom području svakako je vrijedan izvor informacija.

Prvi pravi napadi i sukobi, uglavnom manjeg opsega dogodili su se u travnju, kada su se vremenske prilike smirile i dozvolile prilike za napade. Salopek Bogavčić donosi više takvih primjera duž Save, kada su i Osmanlije i Austrijanci prelazili preko rijeke i pokušavali u manjim prepadima ostvariti prevlast. Važno je reći na ovom mjestu, da napadi duž čitave krajine, traju kontinuirano. Salopek Bogavčić navodi kao su od početka rata, Gradiška i Berbir redovito razmjenjivali vatru, a zatim popravljali utvrde, ponekad gađajući stanovnike i stoku, a ponekad utvrdu samu.

Osim toga, vjerujem da su Osmanlije svakako imali na umu i novu političku situaciju u vlastitoj zemlji, jer je 24. travnja 1789. sultanom postao mladi Selim III. „Vu Bošnjie, i posvud vre su Turci kupe,/ Imaju hotenje, da na nas nahrupe./ Baše zapovedi od cara imaju,/ Pod glavno zgubljenje, da vzeti moraju/ Dubicu i Novi, vse drugo; kotare/ Na naše da vudre, ter naj čine kvare.“¹³⁶.

Jasno je da niti jedna posada nije mogla izvršiti napad na drugu stranu rijeke, pa je trebalo čekati veće odrede da se poljulja ratni *status quo*, kao što je to bio slučaj sa Laudonovim odredima od 89 tisuća ljudi koji su ravnotežu znatno poljuljali. Bilo bi također, nezrelo razmišljati da su se sukobljene strane samo gledale preko rijeke čekajući da im dođe pomoć. Mali čarkaški napadi svjedoče o tome da su pokušavale izvidjeti, spaliti namirnice ili samo izvršiti prepade, sve kako bi otežale stanje neprijateljskoj strani. Takvi postupci upravo su obilježje stalnog malog rata na krajini, kakav je to područje karakterizirao prije.

Nema u Dubičkom ratu, dakle, kao što i Howard kaže velikih linijskih bitaka, već je uglavnom tu riječ o malim udarima i velikim opsadama zbog Vaubanova sustava koji je zahtijevao enormne količine ljudstva za kopanje i kontinuiranu paljbu na zidine. Kapucin osim toga donosi i zanimljivu praksu proglašenja fetve za džihad. „Mufti po orsageh liste

---

¹³⁶ Kapucin 2010, 131.

raspošilja,/ Koji v tabor neće, v pekel ga pošilja./ Onem pako koji na kavure pojdu,/ Obeta na gost' da k Mahumuđu dođu./ Zato vse kaj more, oružje vre nosi,/ Ter za sreću prot' nama Mahumeda prosi.“¹³⁷.

Osim Bosne i Cazinske krajine, Osmanlije nakratko upadaju u Liku, no nakon manjih bitaka stalne posade i graničari Ličke pukovnije izbacuju ih sa tog prostora.

Pripreme za napad na Berbir počele su 17. lipnja, uz stalno bombardiranje kako nalaže Vaubanov sustav. Šest dana nakon, 23., prijeđena je Sava sa 21 bataljunom pješaka i 270 strijelaca¹³⁸, dok je sam Berbir nakon sve veće prevlasti austrijske vojske i bijega osmanske posade pao u ruke Monarhije 9. srpnja.

Laudonova se vojska sada našla u pobjedničkom raspoloženju, jer joj je položaj Gradiške i Berbira u blizini ušća i put u Bosnu bio otvoren. Uz više prepada i napada spaljeno je i par sela na desnoj strani Une kao što je to Dobrljin¹³⁹. Međutim, u kolovozu 1789. godine, maršal Hadik, kojem je Josip II. 1788. ostavio zapovjedništvo, razbolio se te je vrhovno zapovjedništvo ostavio upravo Laudonu. Zbog toga je Laudon morao preći u vrhovni stožer u Zemun.

Tko zna bi li se pod Laudonovim zapovjedništvom snage hrvatske generalkomande koje su se nalazile na području koje su upravo osvojile usudile krenuti Vrbasom prema unutrašnjosti, da je general zaista ostao na njihovom čelu? Uvjeran sam da bi, jer ih je ponio zanos pobjede.

Iako literatura navodi kako, „... kršćansko stanovništvo je tijekom 18. stoljeća uglavnom ostajalo lojalno osmanskoj vlasti za vrijeme neprijateljskih upada i ratova na bosanskom tlu, ne želeći iznova staviti na kocku vlastitu egzistenciju.“¹⁴⁰, vjerujem da bi da je daljnje širenje uzelo maha situacija bila drugačija. Jednako se tako može promotriti i podatke koje iznosi Bronza, a koji ukazuju na postojanje Kozarske milicije i krajiških povlastica koje bi stanovništvo dobilo. No, o mogućnostima i teorijama o drugačijim izborima nema mnogo smisla govoriti.

Kapucin stanje u Bosni, nakon osvajanja u ljetu općenito opisuje kao *status quo*: „Sada vse mirovno po vse Bošnjje stoji,/ Jel' se mi Turčina, al' on našeh boji?/ Naši v šanceh

---

¹³⁷ Kapucin 2010, 131.

¹³⁸ Salopek Bogavčić 2007, 182.

¹³⁹ Kuenzl 2008., 44.

¹⁴⁰ Čoralić 2013, 394.

leže, Turčin z gradov neće,/ Vsaka se po svoje strankah međe šeće.“¹⁴¹. Međutim, smirivanje stanja na zapadu bojišta svakako je označilo razbuktavanje pohoda drugdje, jer je glavina vojske premještena na istok u Srbiju.

„Budući da je Habsburškoj Monarhiji radi unutrašnjopolitičkog mira hitno trebala velika pobjeda, Laudon je 11. rujna prešao Savu i započeo opsadu Beograda. Nakon što je austrijska vojska najprije nakon dva i pol tjedna na juriš zauzela njegova predgrađa, prošlo je još tjedan dana do konačne kapitulacije turske posade.“¹⁴². Obranu Beograda preuzeo je Osman-paša sa 8000 vojnika i 407 topova. Sa austrijske strane, Laudon je imao 62 070 vojnika i 365 topova. U prva dva tjedna, Austrijanci su kopali rovove i polako okruživali Beograd, koristeći se pravilima Vaubanovog sustava, kako bi što efikasnije okupirali grad. Konstantna paljba, onemogućila je Osmanlije da poduzmu ozbiljnije akcije, pa je 23. rujna, Laudon završio opsadne radove, te se okrenuo napadu Beograda, konstantnim bombardiranjem, a zatim i 30. rujna izvršen prvi juriš na grad uz pomoć ljestava koje su nosili osuđenici na smrt.

Tijekom juriša, pomaknuti su položaji u veću blizinu bedema, a s njima je pomaknuta i artiljerija koja je sada mogla bolje gađati grad. 4. listopada izvršeni su zadnji pomaci prema zidovima, a 6. je paša zatražio dvotjedno primirje, računajući na pomoć iz unutrašnjosti. Laudon ga je odbio, te zatražio Osman-pašu da preda grad, što je on i učinio, te se sa oko 5000 preživjelih branitelja povukao na osmanski teritorij¹⁴³. 8. listopada 1789. zauzet je Beograd, ključ Panonije i strateško mjesto za daljnje osvajanje na jug, ali i ključ za obranu ili napad nemirne Ugarske, ukoliko bi se savezništvo sa Rusima promijenilo u neprijateljstvo. Uskoro po padu Beograda, zbog čiste veličine i važnosti Beograda, a zatim i brzine austrijske pobjede, u kratkome se roku predaju Austriji Požarevac i Smederevo, a Laudon sa vojskom odlazi pod Oršavu. „Od Šabaca Cernek vu Serviju dalje:/ Mihaljevič takaj dole niže šalje/ Po vsud svoje. Vsigder Turci se povdadu/ Ar se više branit ne mogu, nit' znadu.“¹⁴⁴. Osvojeni su prema Kapucinu: Lešnica, Krupanj i drugi gradovi i mjesta na zapadu Srbije.

Istovremeno na zapadu bojišnice, bosanski Osmanlije su se odlučile za udar u srce Vojne krajine. „Ujutro toga dana [9. 10. 1789.] neprijateljske su se postrojbe neprimjetno

---

¹⁴¹ Kapucin 2010, 143.

¹⁴² Buczynski 2011, 71.

¹⁴³ Prema Vojna enciklopedija, 565.

¹⁴⁴ Kapucin 2010, 189.

okupile kod Velike Kladuše i pod zaštitom guste magle počele napredovati prema Glini.¹⁴⁵. „Glas po međe ide, Baša iz Škutari,/ Da je došiel, na nas da skoro vudari. (...) Zapoved takajše dojde v Kostajnicu,/ Kakti tulikajše vu istu Dubicu,/ Žene s decum vsak dan naj budu gotove/ Da pobeči mogu, kada im se pove./ Dok vu strahu ovak vse trepeče, stoji/ Nut ovo Turaka na jezera! koji/ Na šance pri Priboj doteku, navale/ Od vseh stranih, tako, da se niš ne šale/ Nego kakti ljuti oroslani seku/ Jedni palisade, drugi gde se vleku/ Gore v šance. Ali Otočanci brane,/ Seku, tuku, dosta da Turak ostane,/ Drugi pak pobegnu. Ali znovič dojdu/ Drugi dan, al' ipak z svojim kvarom prejdu./ Kada, Baša vidi, da nikaj ne včini,/ Nazad malo stupi, doklam si počini./ Polovicu vojske po gradeh ostavi,/ Z drugemi se pako prot' domu otpravi.“¹⁴⁶. O ovome također govori i Bašeskija, koji osuđuje Bušatliju za kukavištvo u svojem ljetopisu.

Zima i vremenske neprilike polako su dolazili i završavali sukobe i ratovanje i za ovu godinu, međutim, ne i na rumunjskom ratištu. Još u proljeće, princ Coburg se sa Rusima zbog dobrog napredovanja odlučio nastaviti dalje u Vlašku. Ruska je vojska, zbog položaja s desne strane Dnjestra planirala zauzeti grad Bender, danas Tighinu. U isto vrijeme, Coburg planira zauzeti Foksan, što mu u konačnici i uspijeva, te je tako put u Vlašku, ali i mnogo efektivnije gospodarenje Srbijom, omogućeno Hadiku i Laudonu. 10. studenog princ Coburg-Sachsen osvojio je Bukurešt i time ostvario drugu veliku pobjedu u kratkom vremenu.

O materijalnom stanju u drugoj godini rata govore i samostanski zapisi. „Dana prvoga Studenoga kraljevskom nam je odredbom zabranjeno prositi od kuće do kuće, a Veličanstvo nam je obećalo potporu za uzdržavanje(...) Ova je godina posvuda bila plodna, ipak su stvari za ljudsku uporabu još uvijek na visokoj cijeni u odnosu na prijašnje godine.“¹⁴⁷. Zabrana prosjačenja za fratre je vjerojatno bila udarac, obzirom da su se oni izdržavali od milostinje, no vjerojatno je do odredbe došlo zato jer narod nije imao nikakvih prihoda, pa je Josip II. u vlastitoj maniri odlučio brinuti za sve podanike, međutim koristeći svoje reformirane metode.

U prosincu ove godine, vojnici su se ponovo vratili u svoje zimske logore kako bi prezimili i pričekali početak novih akcija u proljeće.

Rusko napredovanje bilo je ponovo u ovoj godini mnogo veće, obzirom da su se pozicionirali na isključivo jedan cilj, osvajanje Bendera. Osmanski pokušaji da vrate Krim i

---

¹⁴⁵ Kuenzl 2008., 44.

¹⁴⁶ Kapucin 2010, 147.

¹⁴⁷ Barbarić 2002., 137.

Očakov, napadi Tatara i pomicanje većeg broja vojnika u Bender, nisu uspjeli zaustaviti Ruse. Dogodila se ponovo gotovo jednaka situacija kao i kod Očakova. Prvenstveno, dio osmanske flote koja je krenula upomoć Benderu porazio i zarobio general Vojnović, hrvatskih korijena, da bi kasnije Rusi zauzeli grad i čitavu Besarabiju.

Kapucin ovdje jasno razmišlja u stihovima govoreći kako je sada, zbog nepostojanja velikih utvrda dublje u unutrašnjosti teritorija pod osmanskom upravom, put otvoren Rusima za napad na Istanbul. Čini se međutim, kao da su Rusi zaustavili svoje napredovanje krećući se prilično tromo zbog širine i teškoće vlastite fronte, ali i zbog zime koja je uskoro došla.

8.4. Godina 1790.

Početak nove godine, označio je kretanje prema sve većem neprijateljstvu, međutim, ne sa strane Osmanlija. Realistički nastrojen, pruski je kralj Fridrik Vilim II. poučen iskustvima iz prethodnih sukoba i nesporazuma sa Monarhijom. „Pruska je također bila ugrožena na svom zapadnom boku, gdje je Patriotska stranka – uz podršku austrijske saveznice Francuske – sve više jačala u Ujedinjenim pokrajinama. Rat na dvjema frontama izgledao je kao stvarna mogućnost. Kada su patrioti uhitili *stadhouderovu* ženu – sestru Fridrika Vilima - pruski je kralj odlučio djelovati. Napao je Nizozemsku Republiku 1787. I restaurirao kuću Oran. Godinu dana poslije zaključio je trojni savez s Nizozemskom i Velikom Britanijom. Sada kada mu je zapadni bok bio siguran, Fridrik Vilim započeo je pregovore s Poljacima, Šveđanima i Osmanlijama. U siječnju 1788. pruski glavni ministar Ewald Friedrich von Hertzberg predstavio je „veliki plan“ za teritorijalnu reorganizaciju, koji bi osigurao ujednačene dobitke za sve tri istočne sile. Habsburgovcima bi se dopustilo da svoje širenje ograniče na Balkan, ali bi bili prisiljeni vratiti Galiciju Poljskoj, koja bi zatim ustupila Danzig (Gdanjsk) i Thorn (Torunj) Pruskoj.“¹⁴⁸. To Josipu II. nikako nije bilo po volji, te je odbio podjelu.

Zbog toga su dvije godine kasnije „U siječnju 1790., dok je Francuska klizila dalje u kaos, Pruska je zaključila ofenzivni savez sa Osmanskim Carstvom, opkolivši Austriju s dvije strane.“¹⁴⁹. U takvom katastrofalnom položaju našla se Monarhija. Čuđenje o kojem piše Kapucin, u ovom slučaju čini se nema premca. „Leto je nastalo puno zmešarije,/ V nekojih orsageh ni prez puntarije./ Lahko bi nam bilo, da su Turci sami/ Al nut vre se zdižu drugi proti nami./ Prajs komu se kralju sada nekaj hoče,/ Vsakojacke s toga zhajaju teškoče./ Peče ga; da jesmo srečni prot' Turčinu/ Kakov naš prijatelj je, kaže vu činu./ Dosta dugo kuha proti nam s Poljaki/ Ali kaj? To znade vu orsagu vsaki./ Turčinu obznani vse svoje mišljenje, Kojega veseli takvo vupučenje./ Zato naglo naša vojska ide gore,/ Strošek se pripravlja, kak najbolje more./ Velika je prajska jakost, vsega ima./ Penez, i soldatov; boja dugo nima.“¹⁵⁰.

A zatim je uslijedilo još gore iznenađenje. Naime, 20. veljače 1790. umro je car Josip II. u dobi od 49 godina. Car, koji se na ratištu razbolio, vjerojatno je umro od tuberkuloze.

---

¹⁴⁸ Simms 2016, 119.

¹⁴⁹ Simms 2016, 127.

¹⁵⁰ Kapucin 2010, 207.

Dubički rat došao je u krizu. Prusi su sa svojom strukturiranom i dobro treniranom modernom vojskom bili mnogo gori neprijatelj od Osmanlija. Josip II. sklopio je sporazum sa Rusima o združenom napadu na Osmanlije, no sada je na njegovo mjesto došao drugi vladar kojemu ratovanje sa Osmanlijama nije bilo toliko važno. „Cara Josipa II. naslijedio je njegov brat Leopold (II.), veliki vojvoda od Toskane, koji je odmah počeo provoditi politiku pomirenja prema nezadovoljnim interesnim grupama unutar same Monarhije i u odnosu na njezine vanjske neprijatelje.“¹⁵¹. „Skerb sad LEOPOLDA ova je jedina,/ Da ono kaj beše stergano, zjedina./ Vugrom da pravice; Vugri pak korunu/ Njemu ponudili, ter se vsi zakunu,/ Da za njega hote dati kerv, vse svoja,/ Ako zato bude potreboča koja.“¹⁵².

Jasno je da čak ni država velika kao Habsburška Monarhija nije mogla ratovati na dva fronta u 18. stoljeću. Leopold II. bio je izrazito svjestan ove činjenice. Stoga, Leopold II. dio raspoložive vojske priprema za obrambeni rat u slučaju pruske navale. Kako sam već ranije naveo, Monarhija je raspolagala sa mnogo većim efektivima negoli što je bilo uključeno u sam Dubički rat. Stoga je i Leopold II., mogao za početak rasporediti ostatak vojske i pričuvne snage na sjeverne granice sa Prusima. „1790. Đurđevčani su imali nekoliko napornih marševa zbog prijetećeg naoružavanja Pruske, zbog čega su (...), poslani na austrijsko-prusku granicu. U brzom napredovanju, odjeli su 19. travnja stigli u Iglau. Odavde su 18. lipnja prebačeni u Nachod.“¹⁵³.

Iako su se na sjeveru počeli skupljati crni oblaci, zapovjednici na jugu pokretali su daljnje akcije, i dalje krajnje usmjereni na ratovanje sa Osmanlijama. Vidin je bio novi cilj, nakon Beograda bio je novo osmansko sjedište na Dunavu, iz kojeg je osmanski vojni vrh nadzirao borbe na centralnom ratištu. Osim toga, zbog velike blizine drugog strateški važnog grada, Oršove, za kojeg su se Habsburzi i Osmanlije borili sa promjenjivom srećom, bilo je poželjno pomaknuti granicu na Dunavu što dalje na jug i što bliže Rusima.

Iako je Oršova bila nakratko osvojena, a zatim opet izgubljena, Osmanlije su se zadržali u njoj sedam mjeseci braneći je dok vojnici Monarhije uz pomoć potresa, za kojeg su Osmanlije mislili da je djelovanje tunela za urušavanje, nisu osvojili. Austrijanci su se pomaknuli prema Vidinu i Đurđevu, no bez većih uspjeha.

---

¹⁵¹ Buczynski 2011, 72.

¹⁵² Kapucin 2010, 211.

¹⁵³ Kuenzl 2008, 44.

Od lipnja 1790. započinje dvomjesečno razdoblje neizvjesnosti o kojoj govori i Kapucin. Budući da su Prusi odlučili ući u savez za Osmanlijama, planirajući se uključiti u rat kako bi Monarhiju napali koristeći razvučenost na dvije fronte, ukoliko se ne zaustave akcije na jugu, Monarhija je mogla samo čekati napad sa sjevera, tajno radeći na širenju.

22. lipnja započeto je opkoljavanje Cetina, na krajnjem istoku bojišta, što je vjerojatno trebala biti uvertira u napad Bihaća. Cetin je nakon žestokih borbi pao u ruke Habsburgovaca 20. srpnja. No, par dana ranije, druga je velika tragedija pogodila čitav vojni lanac.

14. srpnja umro je maršal Laudon, zvijezda vodilja i perjanica austrijskog zapovjedništva koji se na svom vojnom putu više puta ovjenčao slavom, a posebno se iskazao u ovom ratu. Možemo samo zamisliti kakav je to mentalni udar bio za vojnike, a posebice krajišnike, jer je Laudon veliki dio svog života proveo u Krajini. Čovjek koji je bio očinska figura i koji je Beograd osvojio u tri tjedna, nestao je sa povijesne scene.

Kapucin mu je u Epskoj trilogiji napisao više priloga. „Kamgoder je vudril, zadobil je vsigdar,/ Neprijatelj veli: nije falil nigdar,/ Z viteštvom pomenšal jakost otomansku,/ Meseca oščerbil na sreč' austrijsku./ V jednom letu Novi, Berbir, i Belgrada/ Cesaru zadobi, ter Turce oblada./ Čudili se Turci njegve đedernosti, / Ne mogu zadosta izvisit mudrosti./ Kad je mača brusil prot' Prajsu, ođiti/ S toga sveta more, smert ga vu grob hiti.“¹⁵⁴.

Osvajanje Cetina, 20. srpnja, bila je zadnja velika akcija i opsada koju su izvršili Austrijanci u Dubičkom ratu. Samo tjedan dana kasnije 27. srpnja „... umjesto da krenu u međusobni rat zbog Josipove ekspanzije u Tursku, Austrija i Pruska nagodile su se u sporazumu iz Reichenbacha (Dzierznowa). Leopold je pristao zaustaviti operacije na Balkanu, bez očekivanih teritorijalnih dobitaka. Pruska je zauzvrat obećala podržavati habsburškog kandidata kao Josipova nasljednika carske krune. Iako su uvjeti sporazuma izgledali poprilično bezopasni, sama činjenica austro-pruskog zbližavanja činila je geopolitički potres.“¹⁵⁵.

„Dok se 1788. godine započeti rat protiv Osmanskog Carstva nije razvijao prema očekivanjima, u austrijskom je dijelu Nizozemske suprotstavljanje carevim reformama preraslo u otvorenu pobunu. Austrijska je vlast već u studenom 1789. protjerana, a pobunjenici su u dva mjeseca proglasili samostalnu belgijsku državu. Raspoloženje u

---

¹⁵⁴ Kapucin 2010, 225.

¹⁵⁵ Simms 2016, 128.

Mađarskoj ukazivalo je da i tamo prijeti ozbiljna opasnost od sličnih događaja¹⁵⁶. Hrvatski je sabor 1790. proglasio je vlastitu podložnost Ugarskom namjesničkom vijeću, te se tako svrstao uz pobunjenike protiv vlasti. Unutarnja situacija svakako nije odražavala stabilnost, a zauzeta vojska na jugu Hrvatske nije .

Međutim, vanjska je situacija bila drastično nepovoljnija. „Već 1787. godine pruske su vojne jedinice intervenirale protiv pokreta patriota u Nizozemskoj Republici, a od samog početka Prusija se našla i na strani pobunjenika u Belgiji. Ubrzo nakon smrti cara Josipa II. sklopljeni su međudržavni sporazumi Prusije s Poljskom i Turskom.“¹⁵⁷. „Na vanjsko-političkom planu car Leopold II. odlučio se za približavanje pruskom kralju Fridrihu Vilimu II. Oba su vladara već 27. srpnja 1790. potpisala reichenbašku konvenciju, suglasivši se o interesnim sferama. Austrija je obećala da će sklopiti mir s Turskom i odustati od daljnjih teritorijalnih osvajanja, a Prusija se obvezala da će odustati od podupiranja ustanka u Belgiji.“¹⁵⁸. Buczynski navodi kako je još Josip II. držao dio vojske u pripravnosti u Moravskoj kako bi blokirao eventualni napad, a marširanje đurđevačkih vojnika koje spominje Pleskalt svakako ide u prilog činjenici da se ni novi car Leopold II. nije osjećao sigurno do potpisivanja konvencije.

Kako je Leopold II. 23. rujna 1790. potpisao primirje, očekivalo bi se da će akcije u potpunosti prestati, no to nije bio slučaj. I jedna i druga strana vršile su pljačkaške pohode i prepade, no zaista nije bilo većeg osvajanja. Buczynski donosi zanimljiv primjer iz ranijih godina za ono što se smatra dopustivim i potrebnim pri odgovaranju na takve provokacije. „U slučaju upada bosanskih razbojnika, lokalni su stožerni časnici već idućeg dana trebali okupiti tri ili četiri satnije te s njima u dobro pripremljenoj akciji upasti na osmanlijski teritoriji „da bi tamo potražili zadovoljštinu i ukradenu stoku tjerati natrag ili na drukčiji način nadoknadili štetu i uhapsili krivce“. Osim što su vojnici tih satnija morali biti opremljeni s dovoljno naboja i metaka, u svakoj takvoj akciji sa sobom su trebali vući barem dva topa „da bi što jasnije najavili ulazak na tursko područje protiv bilo kakvih propalica“. Bez obzira što je bilo predviđeno da u represalijama na bosanskoj strani sudjeluje kontingent od četrstotinjak do šeststotinjak vojnika s potporom topništva, vojni krugovi u Beču ih namjerno nisu željeli označiti kao veće vojne operacije.“¹⁵⁹. Iako se ovo odnosi na razdoblje iz 1786., vjerujem

---

¹⁵⁶ Buczynski 1997, 79.

¹⁵⁷ Buczynski 1997, 79.

¹⁵⁸ Buczynski 1997, 82.

¹⁵⁹ Buczynski 2011, 55.

kako je politika osvetničkog pohoda bila gotovo jednaka u razdoblju privremenog primirja, pogotovo ako je u miru bila tako široko implicirana.

No, sve je to bilo samo privremeno stanje koje je moglo završiti tek potpisivanjem pravoga mira između sukobljenih strana.

Kapucin, u gotovo igrokaznom segmentu svoje zadnje knjige, govori o idejama osmanskog dvora koje je rat na sjeverozapadu carstva izjedao. Navodno je, prema Kapucinovim izvorima tj. *Hofberichte*, osmanska vlast mir odlučila potpisati zbog više razloga.

Prvenstveno, bila je riječ o izmorenosti stanovništva ratom na samoj granici, ali i zbog toga što je ovako velik rat onemogućavao osmansko bavljenje istokom tj. Perzijom, koji je ponovo postajao nemiran. Osim toga, Porta je pokušavala potpisati mir i zbog utjecaja Rusije, koja je čini se bila mnogo sigurnije od Austrije u vlastite mogućnosti osvajanja, ali i "pravi neprijatelj" u čitavom Dubičkom ratu.

Stoga su otpočeli pregovori u kojima su u prvome trenutku, Habsburška Monarhija i Rusija tražile sva osvojena područja i plaćanje troškova, obzirom na vlastite uspjehe. No, Osmanlije, poduprti pruskim savezništvom i zaleđem Trojnog pakta Prusije, Nizozemske i Engleske, nisu tako lako pristali na taj uvjet.

Na kraju je samo Habsburška Monarhija odlučila potpisati mir, prema kojem su joj plaćeni troškovi rata, ali je morala vratiti gotovo sav osvojeni teritorij. Jedini "plijen" kojeg je Monarhija mogla zadržati bili su teritorij suhe međe na potezu sjeverozapadne Bosne, koji čini današnju hrvatsko-bosansku granicu i Oršova koja je postala njena isturena jugoistočna točka za dalje širenje.

Rusija je ipak odlučila da će nastaviti ratovati i dalje, jer je vjerovala kako Prusija ipak nije toliko jaka da bi napala Rusiju, a osim toga je imala i veći broj vojnika, negoli što je to imala Monarhija.

Kapucin donosi informacije o tome da je u Bukureštu, u kojem su trajali pregovori, nakon odlaska ruskih predstavnika postalo nesigurno za same Osmanlije, pa je kao mjesto potpisivanja mira bio odabran dunavski grad Svištov.

Na ovome je mjestu prilično važno naglasiti, da primjerice Kapucin prilično negativno vrednuje mir i iz njegova se teksta čini kao da u njegovim ocjenama, u onome što je

Monarhija dobila i izgubila nikako nije zadovoljan, čak i kada vapi za mirom u razdoblju prije.

Čini se da bi se čitajući Kapucina i literaturu, Svištovski mir moglo nazvati i drugim sramotnim mirom. No, realnost i geopolitička situacija koju je Svištovski mir donio, stvaranje novog jakog partnerstva i mogućnost posvećivanju unutarnjim problemima u kojima je Monarhija grcala, kao i put koji je njime utaban za kasnije austrijske pretenzije na jug u Bosnu, čini se da su postali produkti Dubičkog rata koji su utjecali na čitavu povijest Balkana od 4. kolovoza 1791. kada je mir potpisan pa do danas.

8.5. Razgraničenje 1795. godine

Potpisivanjem Svištovskog mira, sukob sa Osmanlijama ipak nije doveden do kraja. Naime, ostala je još jedna važna značajka koja nije bila riješena samim mirom, a to je prostor razgraničenja između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Mir je potpisan 1791. godine, međutim, pravo je razgraničenje trebalo pričekati još čak 4 godine. Za Hrvatsku i Slavoniju, Dubički je rat označio samo manja teritorijalna uvećanja.

„Bez obzira što je turski rat 4. kolovoza 1791. godine službeno završio potpisivanjem mirovnog ugovora u Svištovu, tek je 23. prosinca 1795. godine mješovita komisija austrijskih i turskih pregovarača uspjela dovršiti razgraničenje između Habsburške monarhije i Osmanlijskog Carstva. Napetosti na granici s Bosnom u ovom razdoblju nisu popuštale. Arhivska građa spominje prepade turskih razbojnika i granične okršaje, u kojima se ništa manje nisu ogriješili sami krajišnici.“¹⁶⁰. Tako je poslijeratna agonija produžena.

U konačnici Habsburška je Monarhija dobila gradove Cetin i Drežnik, te oko 1000 kilometara četvornih prostora oko Donjeg Lapca i Srba, kojim je formirana granica prema Bosni, kakvu poznajemo i danas. Naime, osmanski su i austrijski graničari postavili granicu na tzv. suhoj međi, današnjoj granici između Bosne i Hercegovine i Hrvatske koja se nalazi na prostoru sjeverozapadne Bosne, a koja uglavnom ne prati prirodne granice poput rijeka, vrha planina i slično, već je umjetno dogovorena 1795. godine. „Hrvatska se tim mirom proširila na Dvor na Uni, Drežnik, Petrovo selo, Lapac i Srb; Turci su ponovo zaposjeli Novu Gradišku i Dubicu.“¹⁶¹.

Sav ostali osvojeni teritorij, Monarhija je morala vratiti Osmanlijama, što je u novostečenoj slobodi za Srbe, označilo daljnje nevolje i pokušaje ostvarivanja dugo željenih sloboda. Dubički je rat tako udario temelje Prvom srpskom ustanku, Balkanskim ratovima te u konačnici Prvom svjetskom ratu.

Danas možemo postaviti pitanje zašto je Monarhija, kao očiti pobjednik rata inzistirala na tako malim teritorijalnim dobitcima, no možemo shvatiti iz perspektive današnjih, a i nekadašnjih političkih koristi, zašto je potpisan mir u Svištovu, sa tako nepovoljnim uvjetima.

---

¹⁶⁰ Buczynski 1997, 277.

¹⁶¹ Nada Engelsfeld. *Povijest hrvatske države i prava: razdoblje od 18. do 20. stoljeća*. (Zagreb: Pravni fakultet, 2002), 50.

O tome nam progovara i Kapucin u vlastitom djelu, kao i surova realnost prusko-osmanskog saveza.

Riječ je, dakako, o utjecaju snažne Prusije, koja je u Monarhiji u novom vremenu u kojem je jaka struja francuskih revolucionara pokušavala poljuljati dotadašnji režim i diskurs svijeta, tražila saveznika te se morala opredijeliti za brzo i efektivno sklapanje mira, kako ne bi bila ostavljena na milost i nemilost revolucionara.

Konačno, kao svjedoci povijesti možemo različito vrednovati kako je Monarhiju takav razvoj događaj pogodio, uzmemo li u obzir mir u Camporfoniju, ali i 19. stoljeće kada je Austro-Ugarska anektirala Bosnu i Hercegovinu te u brzom potezu geopolitičkog šaha ugrabila nov teritorij zbog pokušaja održavanja ravnoteže kojem su težile zapadne sile 19. stoljeća.

No, kako ne bi otišli predaleko izvan okvira ovoga rada, valja reći kako je uz poprilično razvlačenje procedure, osmanska strana ipak bila spremna na neke ustupke, obzirom da je Monarhiji prepustila i Oršovu uz već navedene gradove.

Razočarani politikom Monarhije i u svakome slučaju ostavljeni na cjedilu povijesti, Srbi u Srbiji, u sve se većoj mjeri počinju približavati Rusiji kao zaštitnici pravoslavnih vjernika, ali i ideje srpstva slobodnog od osmanskog utjecaja, koje je čini se Monarhija napustila potpisivanjem sramotnog mira sa Osmanlijama, prepustivši im gotovo čitav osvojen teritorij.

9. Belgija – Austrijska Nizozemska

Na ovom mjestu želim reći ukratko o Belgiji tj. o Brabantskom ustanku, jer je za tijekom Dubičkog rata nužno razmotriti i konsekvence koje je takav prevrat imao na stanje i koncentriranost napada na jugu. No, kao i u svemu, potrebno se malo vratiti u prošlost.

Problemi sa Austrijskom Nizozemskom, kako se tada nazivala Belgija, počeli su još u vrijeme rata za bavarsko naslijeđe u kojem je Josip II. imao svoje želje za širenjem odnosno okrupnjivanjem i objedinjavanjem teritorija. „Prilika se ukazala smrću bavarskog kneza izbornika Maksimilijana II Jozefa 30. decembra 1777. godine, koji nije imao dece. Njegov rođak i nasljednik, elektor palatin Karl Teodor (1742-1799), nije bio voljan da preseljava svoj dvor iz Manhajma u Minhen, posebno jer ni on nije imao legitimnog muškog potomka kome bi prepustio Bavarsku. Čak i pre Maksimilijanove smrti, Karl Teodor je ponudio da razmeni svoje buduće nasljedstvo za mnogo bližu Austrijsku Nizozemsku. Habzburzi su takođe ranije razmišljali o strateškoj prednosti pripajanja Bavarske, naročito posle njenog zaposedanja od strane austrijskih trupa tokom ratova za špansko i austrijsko nasleđe. Na završetku Sedmogodišnjeg rata. Kaunic je predlagao bavarsko-belgijsku zamenu, kao način da se nadomesti neuspeh Monarhije da povрати Šlesku.“¹⁶².

Ingrao smatra kako je Josip II. pokušavao zamijeniti ove provincije kako bi povećao svoj ekonomski potencijal, jer je Austrijska Nizozemska bila u 200 godina dugoj prometno-trgovinskoj blokadi te nije mogla koristiti luku Antwerpen, koju su blokirali Nizozemci. Josip II. je zato htio uzeti nešto što bi mu moglo biti korisnije, Bavarsku, kako bi si osigurao zapadne granice i okrupnio teritorij. To se nije dogodilo. Marija Terezija potpisala je mir 1779., i okončala planove za daljnje proširenje na Bavarsku. Belgija je u tom sustavu ostala u krilu Austrije.

No, dolaskom Josipa II. i dolaskom njegovih reformi kojima je pokušao nasilno modernizirati čitavu državu javila se prva iskra nezadovoljstva. „Jozef je dovršio svoj administrativni dar u januaru 1787. godine zamenjujući istorijske provincije Nizozemske sistemom devet okruga, na čijem je čelu bio intendant, uz dalju podelu na manje jedinice vođene od kraljevskih poverenika. Također je lišio staleže i gradove njihovih širokih

---

¹⁶² Ingrao 2014, 186.

zakonodavnih ovlašćenja, primoravši ih da usvoje sve carske ukaze.“¹⁶³. Svemu ovome usprotivila se plejada predstavničkih tijela, ponekad čak i nasilno.

„U Habsburškoj Monarhiji, s druge strane, u reakciji na Josipove reforme razvijala se doista revolucionarna situacija. Do 1789. njegovi planovi za ukidanje kmetstva izazvali su masovni neposluh u Ugarskoj, dok je napad na predstavničke ustanove u habsburškoj Nizozemskoj doveo do ustanka iste godine. Ti su poremećaji bili centrifugalne tendencije, osmišljeni da opet potvrde nadmoć lokalnih elita u odnosu na središnji autoritet, odlučan iskazati veću moć u europskom državnom sustavu.“¹⁶⁴. Upravo to se i dogodilo u Belgiji, ali su klice ustanka počele rasti još 1787.

Svakako se može razmišljati o Brabantskom ustanku i kao o iskazu vlastite samodostatnosti i suvereniteta, u sve više jačajućem apsolutističkom državnom određenju jer je težnja Belgijanaca zapravo bila othrvati se carevim reformnim potezima u cjelini. Stoga smatram da se taj ustanak može gledati kao faktička pobuna protiv modernizacijskih težnji države kao takve, o čemu donekle progovara i Simms.

„Ova pobuna bila je nasilna reakcija na Josipove administrativne reforme. Kao i uvijek u slučaju Josipa II., reforme su bile opsežne. Cilj im je bio u potpunosti dekonstruirati autonomiju Austrijske Nizozemske.“¹⁶⁵. Nevolje u Belgiji imale su zanimljiv početak, jer se na udaru prvenstveno našlo sveučilište u Louvainu, koje je odbijalo Josipove obrazovne reforme, strane profesore i poučavanje drugih vjera osim katoličke što je ražestilo sve slojeve društva. Upravo je sveučilište postalo simbolom otpora i od njega je krenuo sam ustanak.

„Rezultat ovoga bio je predvidljiv: Louvain je eruptirao u pobuni. Biskupi i kler priključili su se prevratu i red je uspostavljen tek uz pomoć vojske. (...) Kada je nova klasa administrativnih službenika krenula implementirati nove zakone, suočila se sa građanskim neposluhom na kolosalnoj razini.“¹⁶⁶. „Polaznici semeništa demonstrirali su protiv uvođenja opšteg seminara vođenog od strane države. Staleži Brabanta odbijali su da plaćaju porez. Pisci

---

¹⁶³ Ingraio 2014, 194.

¹⁶⁴ Simms, 2016, 126.

¹⁶⁵ Bassett 2015, 178. – „This revolt was against a violent reaction to Joseph's administrative reforms. As always with Joseph, these were comprehensive. They aimed at the total deconstruction of the Austrian Netherlands' autonomy.“

¹⁶⁶ Bassett 2015, 178. – „The result of all this was predictable: Louvain erupted in revolt. Bishops and clergy joined in the tumult and order was restored only with the help of military. (...) As the class of new administrators began to implement the new laws they were met with civil disobedience on a colossal scale.“

pamfleta poredili su Jozefa sa sjevremenim tiranima, kao što su bili Atila i Neron...“¹⁶⁷. Čitava provincija se pobunila i umrežila protiv zajedničkog neprijatelja – cara.

Svećenici i bogati opati opskrbljivali su vojnike i pobunjenike i sami okrenuti protiv Josipa, iako su razlozi bili drugačiji. Dok je kleru smetalo Josipovo uplitanje u njihov obrazovni sustav, puku su smetali novi upravitelji i novi porezi. Te pobunjenike podupirala je Prusija, jer su bili destabilizirajući faktor, kako za državnu blagajnu tako i za državu kao takvu. Monarhija je, da bi održala red morala vojno intervenirati i na taj teritorij usmjeriti dio vojnika.

Basset spominje uspjehe pobunjenika koji su sa svega tri tisuće ljudi, oboružanih poljoprivrednim alatima porazili vojsku od 28 tisuća ljudi! Odgovor države bio je okrutan, jer su za osvetu stradavali brojni civili, kao i studenti luvainskog sveučilišta, na koje je otvorena vatra. Unatoč željeznoj šaci Monarhije, gradovi Ghent, Bruges i Bruxelles predali su se pobunjeničkim snagama.

Podrška Prusije, koju je davala belgijskim ustanicima bila je iz sebičnih razloga. „...Fridrih Vilhelm je koristio priliku da uništi svog neprijatelja Habzburga jednom i zauvijek. (...) on je poslao novac i agente provokatore (agents provocateurs) da stvore probleme u Ugarskoj i Nizozemskoj. (...) U isto vreme, belgijski izaslanici iz Liježa vratili su se u Austrijsku Nizozemsku na čelu male vojske. Do kraja 1789. godine, izbacili su sve austrijske snage iz zapadne polovine zemlje. Premda je Luksemburg ostao pod kontrolom Habzburga, ostali staleži proglasili su svoju nezavisnost kao Ujedinjene belgijske zemlje (Etats belgiques unies).“¹⁶⁸.

Pobuna je uspjela, no samo kratko. Naime, zbog Francuske revolucije i zbivanja u Francuskoj koje je ona izazvala, Prusija je povukla podršku pobunjenicima, baš kao i druge države Trojnog saveza koje su ih podupirale. „U međuvremenu, Brussels je vraćen za samo godinu dana bez ispaljenog hitca.“¹⁶⁹. Car Josip II. tada je već bio mrtav, a njegov brat Leopold na njegovom mjestu, pa se sa novim vladarom i masovnim ukidanjem reformi koje je Josip II. provodio, moglo lakše komunicirati, što je u svakom slučaju bila olakotna okolnost za pobunjenike.

---

¹⁶⁷ Ingrao, 196.

¹⁶⁸ Ingrao 198.

¹⁶⁹ Basset 2015, 181. – „Meanwhile Brussels was retaken a year after it was surrendered without a shot being fired.“

Iako Belgija nije imala velikog upliva na sam Dubički rat, smatram da je nužno promotriti stanje kakvo je u njoj bilo, kako bi se što bole razumjela unutrašnja politika Monarhije. Dio vojnika koji je smirivao stanje u Belgiji, vjerojatno zbog stalne geopolitičke igre za moć ne bi bio raspoređen na istok na bojište sa Osmanlijama, ali bi zasigurno vladaru omogućio i olakšao fokusiranje na isključivo daljnje širenje na jugoistok. Dakako, to se nije dogodilo.

10. Hrvatska i Slavonija – politika i svakodnevnica

Promotri li se zrelo i uzevši u obzir svijest Marije Terezije o krhkosti položaja vladara u kojeg se osobno uvjerila pri dolasku na vlast, razumljivo je njezino inzistiranje na svojevrsnom ekvilibrijumu koji je obilježavao njezinu vladavinu.

„Pošto se povijesni ciljevi i zadaci građansko-kapitalističkog društvenog sistema (kao modernizirajućeg društva) na optimalni način ostvaruju u sklopu nacionalnih zajednica i u teritorijalnom okviru nacionalnih država – habsburški prosvjećeni (reformni) apsolutizam mogao je svoju povijesnu ulogu etatičkog sustava prijelaznog razdoblja uspješno ispuniti samo pod uvjetom da pruži poticaj i podršku samostalnoj afirmaciji progresivnih društvenih snaga u sklopu svih narodnih/nacionalnih zajednica što su bile okupljene pod njegovom vlašću.“¹⁷⁰

Ono o čemu Karaman ukratko govori jest upravo suštinska razlika između Marije Terezije i Josipa II., naime dok je ona dozvoljavala svim reformatorima da rade na dobrobit svojih zemalja imajući na umu njihove vlastite kontinuitete, Josip II. sam je nametao reforme bez suglasnosti sa stanovništvom. Iako su neke od njih bile odlične iz današnje perspektive, one nisu prolazile u još uvijek predmodernim društvima te su izazivale kaos.

Postavlja se pitanje zašto je tome bilo tako. Prvenstveno, na ovo pitanje valja odgovoriti koristeći se metodama kontinuiteta i diskontinuiteta. Habsburzi 18. stoljeća, odnosno, Karlo III. , Marija Terezija i Josip II., stvorili su svojevrsni kontinuitet 18. stoljeća – pokušaje napredovanja državne uprave i jačanja uloge države.

Od sredine 18. stoljeća i konstantnih sukoba sa Prusima, jasno je zašto je Marija Terezija u njihovoj idejnoj zamisli države pronalazila uzor – Prusi su bili administrativno i vojno mnogo napredniji i moderniji, te su zbog jakog državnog aparata mogli bez mnogo teškoća napredovati. Sve je to rezultiralo procesima centralizacije, koje je najviše osjetila zajednica hrvatskih zemalja, kao i Ugarska.

Sve je počelo implementacijom politika za unutrašnje ujedinjenje koje je pokrenula Marija Terezija. Suočena sa izrazitom efikasnošću Prusije, vladarica je odlučila u svojoj državi uvesti sličan činovnički aparat, kako bi čitav posao svojih podanika držala u svojim

---

¹⁷⁰ Karaman 2000, 70.

rukama. Kraljevskim Vijećem u kraljevinama Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji, vladarica je nastojala zadobiti sve zakonodavne funkcije koje su nekada pripadale Saboru¹⁷¹, kako bi zadobila mogućnosti uravnoteženja naslijeđenih zemalja. Valja imati na umu da je Monarhija objedinjavala nadasve različit skup narodnosti, kao i praksi koji su joj otežavali svaku napredniju modernizaciju.

Stoga je Josip II., svojim dolaskom na prijestolje naslijedio majčine pokušaje i stremljenja ka ujedinjenju. Iako je samo Vijeće ukinuto 1779. godine, njegova ideja, odnosno nadređeni autoritet moći Sabora, kao glavnog izvršnog tijela sa vlasti upravljanja čitavim prostorom koji je priznavao njegovu stalešku prevlast, vlast promjenom vladara nije vraćena Sabor, već je ostala u rukama vladarskog apsolutističkog pokušaja ujedinjenja i poravnanja svih krajeva. Iz današnje nam se perspektive čini čudno promatrati takav otpor međutim, nužno se vratiti u ono vrijeme kako bismo potpuno pojмили razmjere u kojima su Habsburgovci promišljali o ujedinjenju.

Na početku, bitno je spomenuti kako je zajednica hrvatskih zemalja pripadala kruni svetoga Stjepana, dakle, Ugarskoj. Zbog konstantnih trvenja između Ugarske i Monarhije, ali i zbog gospodarsko-političkih tendencija, Monarhija je bila u svakome slučaju zanimljiv slučaj. Čitajući literaturu može se uvidjeti uzorak kojem je car Josip II. pokušavao stati na kraj, a to je moć plemstva koja je iz financijske moći proizvodila neposluh. Stoga se car odlučio na radikalne poteze, kao i njegova majka prije njega, ali mnogo radikalnije.

Prvenstveno se car usmjerio na daljnje smanjivanje moći Sabora. „U Ugarsko-Hrvatskom kraljevstvu najjače su odjeknule administrativne reforme. One su težile smanjivanju moći zemaljskih parlamenata kreiranjem jedinstvenog administrativnog sustava u kojem će raditi administracija nadzirana od strane Beča, služeći se njemačkim jezikom i ravnaajući se jedinstvenim zakonom.“¹⁷².

Car je osim toga reformirao sudstvo, te time dodatno oslabio privilegije plemstva. „Naposljetku, ekonomsku moć plemstva car je smanjio agrarnim reformama. On je, naime, odmah po dolasku na prijestolje želio poboljšati položaj seljaka. (...) Daljni udarac za

---

¹⁷¹ Englefeld 2002., 34.

¹⁷² Lovorka Čoralić. *U potrazi za mirom i blagostanjem : Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*. (Zagreb: Matica hrvatska, 2013.), 19.

plemstvo bila je nova porezna reforma. Ona se temeljila na jedinstvenom i ujednačenom oporezivanju sve plodne zemlje te se vezala uz zemlju, a ne uz pojedinca.“¹⁷³.

Car Josip II., nije dakle kmetstvo pokušavao ukinuti, već ograničiti moć plemstva, po uzoru na svoju majku. Prejako plemstvo, značilo je kao i ranije u primjerice Francuskoj Luja XIV., slabiju državu. Josip II. tako nešto nije mogao dozvoliti.

„Reforme Josipa II. ubrzavaju proces kojim se stvarala jedinstvena centralistička država, jedno gospodarsko područje od raznih zemalja habsburškog vladanja. Treći i posljednji po redu progresivni Habsburgovac, Josip II., uvidio je da Habsburgovci – ako se žele održati u sukobu s kapitalistički naprednijim supranicima, Francuskom i Pruskom – moraju centralizirati svoje gospodarske snage. Ratovi obrane na zapadu, a penetracije na istok, reforma države, stvaranje birokratskog aparata tražili su novaca, koje zaostala ekonomija nije mogla dati.“¹⁷⁴. Upravo zato, Josip II. ograničava moć plemstva – kako bi osnažio državu. Čini se kao da Monarhija, kao i u svemu ekonomskom blago kaska za ostatkom Europe.

Dakako, ovakav se razvoj stanja nije nikako sviđao plemstvu, naviklom na ugodan i privilegiran život kojeg je stoljećima, a potvrđivano različitim diplomama i tradicijama poput polovičnog plaćanja poreza uživalo.

Promotrimo li Hrvatsku, kao zajednicu zemalja istoga imena, jasno je da je Hrvatski sabor bio žestok protivnik Josipovih ideja. Može se danas činiti, kako je Sabor ustao protiv provedbe germanizacije zbog očuvanja jezika, vlastite ekonomske opstojnosti i slično, no dakako da nije tako.

Sabor je ustao u vlastitu obranu, a tome tako neposredno svjedoči i građa, tj. spisi Nikole Škrleca kao i iskustvo političke teorije, zbog isključive ljudske sebičnosti, ali i teškoća u plasiranju vlastitih proizvoda. Naime, „Dok je autrijsko i češko plemstvo nalazilo dobru prođu robe sa svojih imanja na razvijenom austrijskom unutarnjem tržištu, ugarski i hrvatski feudanci prodavali su na tržištu samo malen dio svoje proizvodnje.“¹⁷⁵. Hrvatski i ugarski plemići nisu dakle mogli namaknuti novac za plaćanje poreza. Stoga je Josip II. uveo poreze na uvoz iz zemalja pod krunom svetog Stjepana, kojima je pripadala i Hrvatska, kako bi

---

¹⁷³ Ibid. 20.

¹⁷⁴ Engelsfeld 2002, 48.

¹⁷⁵ Engelsfeld 2002., 49.

povećao prihode blagajne koju bi mogao upotrijebiti za razvitak države, manifestiran u vojsci ili državnom aparatu¹⁷⁶. No, sve se to odvijalo uz velike proteste.

Hrvatski i ugarski feudalci, jednostavno mogli shvatiti Josipove težnje za modernizacijom. Nije im pomogao ni sam vladar, obzirom da im je na posredan način štetio novčanim putem. Stoga je Hrvatski sabor, već u razdoblju vlastite nemoći, od 1779. i osnivanja Kraljevskog vijeća, pokušavao opstruirati Josipove želje neposluhom i neizvršavanjem obveza, te pristajanjem u ugarske predstavnike izvršne vlasti te konačno 1790. godine i ujedinjenje kako bi se usprotivilo uravnoteženju Monarhije.

„Na zasjedanju Hrvatskog sabora u svibnju 1790. odlučeno je da će Sabor priznati ingerenciju Ugarskog namjesničkog vijeća sve dok se pod jurisdikciju Hrvatskog sabora ne vrate teritoriji koji su se tada nalazili pod Mletačkom Republikom i Osmanskim Carstvom.“¹⁷⁷.

Hrvatski je sabor 1790. Ugarskom predstavništvu prenio vlasti „... vezane uz najvitalnije pitanje, pitanje financija. (...) Prema navedenom Hrvatski je sabor prenio na požunski (Ugarsko-hrvatski) pravo razrezivanja i ubiranja poreza, jednu od najvažnijih i gospodarski najosjetljivijih funkcija – kao i svoje vrhovno naredbodavno pravo u pogledu hrvatskih županija“¹⁷⁸. Hrvatski se sabor dakle dobrovoljno prepustio ugarskome, a sve na nagovore Nikole Škrleca Lomničkog.

Valja imati na umu da je Nikola Škrlec, iako profesionalni dužnosnik dvora u razdoblju Marije Terezije, kao i dužnosnik u samom Kraljevskom namjesničkom vijeću uz mnoge druge titule i uloge bio kao veliki župan ipak imao odgovornost prema samom Saboru u većoj mjeri negoli prema samome caru. Iako se njegova politika prema ujedinjenju, kojeg je snažno zagovarao kako bi se suzbila moć vladara, proizlazila iz vlastite obrazovanosti i zakonskih i tradicijskih spisa kojeg je čitavog života proučavao, ona bi se na prvu mogla ocijeniti čudnom ili krajnje izdajničkom.

No, Škrlec je radio koristeći potpuno druge premise. Mađari su, prema Engelsfeld, već gotovo 100 godina živjeli u etnički gotovo jedinstvenoj državi, te su bili sasvim oslobođeni svih vanjskih neprijateljskih utjecaja. Hrvati to nisu bili, te su pomoć potražili u Mađarima, kako bi ojačali vlastiti položaj.

---

¹⁷⁶ Engelsfeld 2002, 49.

¹⁷⁷ Čoralić 2002., 21.

¹⁷⁸ Engelsfeld 2002., 53.

Hrvatsko je plemstvo, ali i društvo bilo mnogo više staleški tj. srednjevjekovno orijentirano, te u suradnji s Mađarima i Ugarskom nije nalazilo velikog problema, već je suradnju s Mađarima vidjelo kao zajedničku borbu protiv apsolutizma i starih pravica¹⁷⁹.

Nije dakle, car Josip II. i njegova jozefinistička prosvjećena politika bila prihvaćena na danas razumljiv način ujedinjenja kako bi se postalo jačim, već kao iskaz hegemonije njemačkog i stranog carstva koje je pokušavalo ovladati prostorom Ugarske i hrvatskih zemalja. Plemići hrvatskih zemalja, povezani sa Mađarima, svoju su pripadnost vezali uz njih, koristeći postojeći model i strukturu kojom si je objašnjavalo društvene poretke. Neprijatelj dakle, nisu bili Mađari koji su već polako stvarali nacionalni identitet, već Habsburzi, koji su nastojali "pritisnuti" svo plemstvo kako bi plaćalo poreze, carine i slično te tako punilo blagajne Monarhije.

Iako je hrvatski sabor svoju ingerenciju stavio samo pod privremenu upravu Ugarske, do kraja Monarhije, taj je proces u velikoj mjeri štetio interesima hrvatskih zemalja i hrvatskom plemstvu u kasnijem razdoblju. Čini se kao da je svatko u plemićkom svijetu vukao na svoju stranu sa jasno određenim ciljevima i ekonomskim probitkom na prvome mjestu.

Dakako, nepotrebno je osuđivati hrvatsko plemstvo za svojevrsnu izdaju, jer je važno u obzir uzeti i važne identitetske kontinuitete o kojima govori sva literatura, dakle Čoralić, Engelsfeld i Vranjican.

No, što je bilo sa običnim pukom hrvatskih zemalja? Čini se da on nije u većoj mjeri sudjelovao u ovim razmiricama, te je u svemu vodio uglavnom miran život, čiju je iluziju razbijao jedino sam Dubički rat.

Razvitkom i jačanjem centralne vlasti, hrvatske su zemlje nazadovale u smislu industrije, no procvale su kao transportne zone zbog vladavine Habsburgovaca Vojnom krajinom kao nasljednom zemljom. „Pogledi gospodarske vizije Habsburške Monarhije u 18. stoljeću uvelike su bili usmjereni prema izvozu, prema Jadranu, iskorištavanju poljoprivrednih resursa Temišvarskog Banata i razvoju žitne trgovine.“¹⁸⁰.

---

¹⁷⁹ Prema Engelsfeld 2002., 54.

¹⁸⁰ Čoralić 2013, 270.

Banska je Hrvatska zbog svojeg položaja, i specifičnog izgleda teritorija, bila rastegnuta u smjeru istok zapad, te je njome svakako mogao prolaziti promet. Stoga je i u tom smislu, kako kaže Čoralić, promet bio glavni motivator za razvitak.

Habsburgovci potiču organiziranje naseljeničkih kolonija, kako bi putnici i trgovci mogli što bolje putovati i stvarati profit. Gradnja cesta, koje je započeo još Karlo VI., također je utjecala na ovakav razvitak. Stanovništvo Banske Hrvatske, svoje je gospodarske težnje usmjeravalo i na sajmove koji su se diljem Banske Hrvatske održavali četvrtkom i ponedjeljkom, te je trgovina čini se cvala.

No, utjecaj dvora bio je jako izražen u carinama, te se time ponovno vraćamo na početak. Nikola Škrlec, gospodarski kamen temeljac, druge polovice 18. stoljeća u svojem djelu *Sadašnje stanje javnog gospodarstva, obrta i manufaktura, carine, javnih zaklada i trgovine*, žestoko kritizira nerazvijenost hrvatske prerađivačke industrije, sve u maniri kritike dvora.

Škrlec smatra, a praksa potvrđuje, da je nepravедno poticati neke privatnike i obrtnike, što država radi, na zaštićen, sponzoriran rad koji izrasta u monopol, te bi trebalo općenito u maniri Adama Smitha, težiti korisnosti i razvitku te poboljšanju svih zemalja, pa tako i hrvatskih, u sklopu Habsburške Monarhije, a ne samo razvitku unutrašnjih nasljednih austrijskih zemalja iz kojih Habsburzi mogu posredno izvlačiti profit, kako bi razvijali apsolutističku vlast pod svojom ingerencijom.

Promotrimo li sada zaključno krajeve Banske Hrvatske, vidljivo je da plemstvo, koje je nosilac sviju promjena i gospodarskog razvoja, pod apsolutističkom vladavinom Josipa II. zaostaje i biva marginalizirano, a to se posredno događa i sa ostalim stanovništvom, čime je centralizirana Monarhija zapravo počela uništavati vlastitu periferiju na korist razvijenijeg centra i ne pomislivši na razvoj i dugoročnu korist, sve kako bi i dalje na efektivan i brz način mogla puniti blagajne u vlastitom angažmanu.

To je bio kratki pogled na Bansku Hrvatsku. Što se Vojne krajine u ovom razdoblju tiče, ona je kao nasljedna zemlja Habsburga, u kojoj ingerenciju nema Sabor, već izravno Dvor, u 18. stoljeću služila kao svojevrsna eksperimentalna zona za politike Habsburga, kao što su to na neki način bile sve njihove nasljedne zemlje.

No, da nije sve bilo tako idealno i racionalno provedeno, svjedoči građa, koju spominje i Buczynski u svojim radovima. On se dotiče, ne može ih se drugačije nazvati doli

igricama časnika u Vojnoj krajini, koji su podmetali jedan drugome boreći se za položaje, naklonost vladara te plaćene časničke pozicije.

Najbolji je primjer toga slučaj Johana Geneynea, koji je bio zapovjednik njemačkih kolonizatora, kojima je država pomogla izgraditi i naseliti Slavoniju i Vojvodinu. Uz generala De Vinsa, Geneyne je upravo jedan od najzaslužnijih za Kantonsku reorganizaciju Vojne Krajine kakva je ona trebala postati u cijelosti, da se taj plan nije sa smrću cara Josipa II. u cijelosti ugasio. De Vins je pak dodao svoj obol reorganizaciji kao zapovjednik banskih četa, dok je upravo Geneyne usmjerio svoje napore u bolju raspodjelu zemljišta. Geneyne se nametnuo kao uspješan, posebice financijski upravitelj jedne neklasične vojno krajiške organizacije i jedinice. Zato je u očima Josipa II. ostavio dojam kompetentnog zapovjednika.

Je li Josip II. imao relativno rasističke stavove prema Hrvatima i ostalim Slavenima teško je reći, no svakako je moguće da je tako bilo, uzme li se u obzir njegova zapažanja i bilješke o nevažnosti Hrvata o kojoj čak i u naslovu svoje knjige progovara Buczynski.

Geneyne je tj. njegova pukovnija za razliku od ostalih, poslovala s dobitkom, te je njegova jedinica bila, čini se, najbolje prilagođena. Zato se svakako uspio probiti i zadobiti povjerenje Josipa II. Kasnije se, kako tvrdi Buczynski taj uspjeh pokazao netočnim, jer je Geneyne lažirao financijske izvještaje. Osim toga, njemačke je koloniste financirala sama država, dok starosjediocima nije bila pružena gotovo nikakva pomoć u razvitku. Lako je stoga pretpostaviti, koliko su određeni kolonisti mogli biti napredniji, prvenstveno zbog različitog stupnja obrazovanja i razvijenosti poljoprivrede, a zatim i zbog smanjenih obveza koje su kolonisti imali prema vladaru i državi.

No, u početku je Geneyne ostavljao dojam iznimno uspješnog zapovjednika. Osim toga, preraspodjela posjeda koju je Geneyne razmatrao, bila je racionalno utemeljena. „Osnovna 'mjerna jedinica' na temelju koje je trebala biti provedena preraspodjela zemljoposjeda bila je sesija (Session). Geneyne je predvidio da se svaka sesija sastoji od 24 jutara oranica, 10 jutara livada i 8 jutara pašnjaka. Ovisno o „sastavu porodice i njezinim uvjetima života“ neke bi krajiške kuće dobile jednu, dvije ili tri sesije, a druge bi kuće dobile tri četvrtine sesije ili samo polovicu. Preraspodjela u sesijama koju je predlagao Geneyne jedino se, međutim, ne bi provodila u krajevima gdje je „prevladavalo vlasničko pravo ili

druge važne okolnosti“ i gdje bi trebale biti poduzete druge mjere „koje bi bile primjerenije prirodi, položaju i drugim okolnostima“.“¹⁸¹.

Ovakav racionalan raspored svakako je bio moguć u novoosvojenim naseljeničkim područjima gdje su naseljavani Nijemci, međutim u krajiškim prostorima nije bio sasvim moguć, zbog kupovine zemljišta koje je na specifičan način pripadalo krajišnicima. Geneyne je u sukob sa svojim časnicima, ali i Dvorskim ratnim vijećem došao upravo zbog toga što je zanemario tradicije i zakone o nasljeđivanju i mogućnosti prodaje zemlje, dok je ovaj nakon kritika ublažen način raspodjele bio konačan, o čemu na više mjesta u svojoj knjizi govori Buczynski. Stoga je protiv same reorganizacije bilo mnogo protesta kako od časnika tako i od krajišnika.

Međutim, kantonska je reorganizacija propala sa smrću Josipa II. Geneyne se u Dubičkom ratu nije borio, jer je zbog raznih sukoba sa časnicima bio premješten na sjever, međutim nikada nije bio u nemilosti dvora ili vladara.

Smrt Josipa II. vratila je hrvatske zemlje na nešto lagodniji, no naporniji put kojim su i ranije išle. Kao što sam već rekao, dolaskom Leopolda II., gotovo su sve reforme Josipa II., bile ukinute, pa tako i katastarsko mjerenje za čitav prostor hrvatskih zemalja, različiti planirani zahtjevi za poreznu reformu i svekoliko unaprjeđenje koje hrvatski staleži nisu uspjeli vidjeti u dobrome svijetlu.

Ukratko, smatram kako je politika Josipa II. zaista bila na dobrome putu da stanovništvu olakša život, a plemstvu smanji mogućnosti za iskorištavanje vlastitih seljaka. Iako je Josip II. bio prosvjeđeni apsolutist i ipak vladar neupitne autoritativnosti, praksa koju je iskusio sa pobunom staleža, čijom se krunom nikada nije želio okruniti, mogla je dovesti do većeg uravnoteženja stanja i hrvatskim zemljama, da je sam Josip poživio. Međutim, tome nije bio slučaj.

Njegovom smrću, Leopold II., došao je na prijestolje te se posvetio gašenju velikog požara kojega je uzrokovao Josip, te smirivanju plemstva, ukidanju patenata te umjerenijim politikama za unutrašnje napredovanje. Ugarski i hrvatski sabor umireni su krunjenjem krunom svetog Stjepana, a zatim i potpunim odbacivanjem ideja o ukidanju kmetstva te svima financijskim promjenama koje je Josip II. kanio provesti kako bi Monarhiju modernizirao.

---

¹⁸¹ Buczynski 2011, 59.

Važno je dakako obratiti pozornost i na činjenicu da su Hrvatska i Slavonija, ipak u neznatnoj količini povećale vlastite granice, te da su se time za vladavine Josipa II., utemeljile današnje granice između Hrvatske i Bosne i Hercegovine na suhoj međi.

No, koliko je to bilo korisno teško je govoriti imamo li na umu brojke poginulih vojnika u Dubičkome ratu. Proučena literatura slaže se u potpunosti sa računom od 14 poginulih krajišnika po danu, što je stvorilo visoke gubitke od gotovo 12 000 ljudi. Uzevši u obzir podatke o mobilizaciji vidljivo je da je u Dubičkom ratu poginula petina svih mobiliziranih krajišnika Banske krajine. Ništa bolje nije bilo niti sa vojnicima drugih linijskih pukovnija. Prema literaturi, živote je izgubilo oko 55 000 ljudi, što je petina čitave vojske, mobilizirane za Dubički rat.

Od toga je najveći broj, po krvavoj statistici umro od posljedica ranjavanja u poljskim bolnicama, a tek zatim direktno u sukobima na ratištu. Ostali su gubici gotovo zanemarivi, promotre li se ove brojke. Kraja nevoljama za vrijeme rata nije bilo. Osim ratne svakodnevice koja je teško pritiskala vojnike, u prvoj je godini rata nastupila i bolest tj. najvjerojatnije kuga o kojoj govori i članak Salopek Bogavčić, a koja je pogodila čitav prostor, te u maniri srednjovjekovnog plesa smrti pogađala vojnike i stanovnike obiju strana.

11. Dubički rat – pogled s jugoistoka; osmanska perspektiva

11.1. Bosna

Na početku ovog poglavlja moram reći da ovaj diplomski rad ne pokušava prikazati pristrano ili na bilo koji drugi način ovaj posljednji sukob Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Njime se bavim na ovome mjestu jer želim postići preglednost i sistematičnost pa sam prvo prikazao habsburšku stranu, dok na ovom mjestu dolazi osmanska strana. Zbog manje obrađenosti ove teme u historiografiji tj. osmanistici, i opseg ovog poglavlja biti će tekstualno manji, no nadam se sadržajno sažetiji i pitkiji.

U njegovu prvom djelu biti će riječi o razlozima ulaska Osmanskog Carstva u rat i zašto je iz njihove perspektive Dubički rat bio nužan u širem kontekstu sukoba sa Rusijom i Habsburškom Monarhijom.

Drugi dio govorit će o općenitom smještaju Bosne i Srbije u vrijeme 18. stoljeća te će se pokušati ukratko opisati i faktografski prikazati stanje na terenu kakvo je bilo u doba prije samog Dubičkog rata te za vrijeme njegova trajanja. Ovdje ću također obrađivati klasičnu podjelu timarskog sustava na izmaku, kako ju obrađuje referentna literatura. Osim toga, u tom djelu pisati o vladarima i njihovim idejama za tada već izrazito zaostalo i reformama nepodložno Carstvo, kakvo je bilo posebice u Bosni, a u nešto manjoj mjeri u Srbiji.

Obzirom da govorimo o predmodernom razdoblju, dok je Osmansko Carstvo još uvijek zemlja bez tradicionalnog političkog modela suverene države, ali svakako jest zemlja koja sadržava tradicije arapskih civilizacija, Bizanta i Europe sve do 18. stoljeća, teško je govoriti o ulasku Osmanskog Carstva u Dubički rat kao o modernoj zemlji koja ulaskom u rat brani svoju teritorijalnu cjelovitost i suverenitet.

Unatoč tome, promatrano realističkim očima, cilj svake države jest povećanje svoga teritorija ili barem zadržavanje u trenutnim granicama u maniri *status quo* kako je on promoviran u mnogim prilikama tokom povijesti. Prateći kontinuitete i još uvijek aktivan timarski sustav, Osmanlije su svakako željele barem zadržati, ako već ne proširiti svoj teritorij.

Stoga ne treba čuditi, da je Osmansko Carstvo, grčki plan Katarine II. doživjelo kao prijetnju svome integritetu. „Tako se Porta našla ponukanom na preventivni udar: 1787.g. otpočela je protiv Rusije rat, također motiviran vraćanjem Krima.“¹⁸². „Glavne pripreme za rat vršene su u Sevastopolju. Ova nova pomorska baza na jugozapadu krimskog poluotoka izgrađena je nakon aneksije Krima. Na udaljenosti od svega dva dana plovidbe od Carigrada bila je od neizmjerne strateške važnosti. Dominantnu poziciju u Crnomorskom području donekle joj je ograničavala luka Akkerman koju su Rusi doduše zauzeli u prethodnom ratu, ali su je mirovnim sporazumom iz 1774. morali vratiti. Katarina II i Josip II nisu krili svoje planove o napadu na Osmansko Carstvo, tako da sultanu Abdulhamidu I (1774.- 1789.), ohrabrenom od Britanaca i Prusa nije preostalo ništa drugo doli da prvi objavi rat Rusiji.“¹⁸³.

Osmansko Carstvo nadalo se najavom rata postići iznenađenje, jer iako su znali da se njihovi neprijatelji zaista dobro pripremaju za rat, bilo je neočekivano da još uvijek "zdravo" Carstvo, napadne prvo. Osmanlije su preuzeli inicijativu i u početku rata provalili u Banat, stvorivši tako svojevrсни klin između Rusije i Austrije. No, ubrzo je na površinu isplivalo stvarno stanje osmanske vojske kada je na čelo zapovjedništva habsburških snaga došao Laudon.

„Inferiornost svoje državne, društvene i ekonomske, a naročito vojne organizacije u odnosu na razvoj Zapada, Osmanlije su mogli da jasno uvide u toku dugotrajnih, nesretnih ratova koje su vodili sa susjednim zapadnim silama krajem XVII i početkom XVIII stoljeća. Tek poslije toga Osmanlije su postepeno počeli jasnije uviđati da nije moguće otkloniti negativne pojave u državi i da se ona ne može spasiti od posvemanšnje propasti obnavljanjem starih degeneriranih ustanova, nego da treba provoditi korjenite reforme, i to ne samo u vojsci nego u cjelokupnom državnom uređenju i upravi. (...) Neke mjere u tom pravcu bile su poduzete još u doba vladavine sultana Mahmuda I (1730-1754), Mustafe II (1757-1774) i Abdul-Hamida I (1774-1789)... (...) Međutim, ti prvi pokušaji reformi u toj najranijoj etapi evropeizacije nisu mogli dati očekivane rezultate.“¹⁸⁴.

Još od Požarevačkog mira i početka 17. stoljeća u kojem se kotač sudbine okrenuo na dolje za Osmansko Carstvo, postalo je jasno da se Osmanlije moraju pozabaviti obranom vlastitih osvojenih teritorija i njihovim zadržavanjem. Pobjede Eugena Savojskog i jačanje

---

¹⁸² Josef Matuz. *Osmansko Carstvo*. Preveo Nenad Moačanin. (Zagreb: Školska knjiga, 1992.), 130.

¹⁸³ Milorad Pavić. *Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću: od pada Carigrada do Svištovskog mira*. (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014.), 233.

¹⁸⁴ Ahmed S. Aličić. *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*. (Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, 1983.), 9.

Rusije na vojnom su planu unazadile Osmanlije, no mnogo je gore bilo sa svakodnevnim životom, pristupom radu i drugim novotarijama koje je prosvjetiteljstvo polako sve više promatralo kao datost i normu šireći svoje ideje u Europi. Jasno je da je osmanska država htjela modernizirati sebe po uzoru na zapad, međutim, jake struje konzervativnih političara i još konzervativnijih vjerskih poglavara, održavale su staro stanje i odbijale promjene.

Jednostavno, osmanski je sustav bio prevelik, pretrom i okružen sa previše neprijatelja i vlastitih unutarnjih problema i kontinuiteta, da bi se tako lako promijenio. No, do toga ću se vratiti kasnije u ovom poglavlju kada budem opisivao Bosnu kakva je bila 1785. godine pred sami Dubički rat.

Iako je Abdulhamid I. zaista bio sultan u vrijeme izbijanja samog Dubičkog rata, Osmansko je Carstvo mnogo više obilježeno idućim vladarem iz dinastije Osmana, njegovim nećakom Selimom III., koji je rat naslijedio i dočekaio sklapanje mira u Svištovu kao sultan osmanske države. „Premda je Carstvo, u trenutku kada je stupio na prijesto, preživljavalo teške trenutke zbog rata sa Austrijom i Rusijom, Selim III. je, uprkos svih teškoća, pristupio razradi i ostvarivanju svojih reformnih planova, koje je bio počeo stvarati još kao prestolonasljednik. Te reforme poznate su u istoriografiji pod nazivom *nizami dżedid* što znači "novo uređenje" ili "novi poredak" ili je možda najispravnije "nova vojska".“¹⁸⁵.

Selim III. gotovo bi se mogao nazivati osmanskim Josipom II., jer se u svojoj vladavini usmjerio na temeljitu reformu Osmanskog Carstva. Ukratko, Selim III. želio je ukinuti janjičare, poboljšati financijski sustav, iskorijeniti korupciju i centralizirati državu¹⁸⁶.

Međutim, mladi je sultan, kao i Josip II. krenuo provoditi svoju politiku dobronamjerno, ali prenamjerno i naivno. „Stanje je, međutim, bilo takvo da su mjere koje je poduzimao izgledale gotovo buntovničke. Ni mnogi njegovi bliži saradnici nisu prihvatili niti pridavali poseban značaj željama i naredbama "uzvišenog gospodara" i "cara careva". (...) Smatrajući da treba zavesti red na svim područjima političkog i društvenog života, on je pored osnivanja nove vojske, tzv. *nizami dżedid*, pokušao da zavede red i u državnoj upravi.“¹⁸⁷.

Selim III. odlučio je posmjenjivati nesposobne valije i mutesarife, kao i guvernera, te u provincijama uvesti sposobne zapovjednike, reformirati vojsku i općenito vratiti osmansku

---

¹⁸⁵ Ibid. 11.

¹⁸⁶ Prema ibid. 11.

¹⁸⁷ Ibid. 12.

državu njezinim starim meritokratskim korijenima. Međutim, 1807. godine Selima III. ubili su janjičari, kojima nije odgovarala njegova politika.

Sada, kada sam ukratko opisao opće stanje osmanske države koja je u periodu Dubičkog rata proživljavala duboku unutarnju krizu, ali je ipak vidjela pute reformi i modernizacije, opisat ću prostor Bosne koju su ova previranja donekle mimoišla.

„Osnovna misao i cilj akcija Selima III, stvaranje nove vojske, nije se odnosilo na Bosnu. Prema njegovoj ličnoj naredbi u Bosni je trebalo riješiti pitanje vojske onako kako najbolje odgovara ovoj zemlji. Prema onome što se može utvrditi na osnovu arhivske građe, organizacija vojske u Bosni ostala je potpuno po starom. (...) U Bosni nije vođeno računa o sandžacima (livama) nego Bosni kao cjelini, kako je bio ustaljeno od vremena zavođenja odžakluka.“¹⁸⁸.

Kako je to izgledala, prvo upravno, a zatim i geografski Bosna? Prvenstveno, nužno je shvatiti timarski sustav i njegove odrednice kako bi se shvatilo Bosnu 18. stoljeća. „... osmanski društveno-ekonomski sistem bio [je] vojničkog karaktera, što znači da su njegovu osnovu činili vojnici i to uglavnom sitne spahije, odnosno sitni feudalci koji su bili vezani za vojnu službu uživanjem sitnih feudalnih posjeda-timara.(...) Međutim, ne bi se moglo reći da su navedeni feudalci predstavljani i jedini vid vojne organizacije u Carstvu, odnosno jedinu vrstu vojnih snaga. Jer, pored spahija postojale su i druge vojne formacije koje imaju određeni značaj za razvoj Carstva i ukupnih odnosa u njemu. Prije svega, to su janjičari. Što se tiče same Bosne mora se istaći da je njihov značaj bio samo u nekim mjestima posebno izražen. Zahvaljujući svome geografskom i strateškom položaju, u Bosni je bio općenito daleko više izražen značaj tvrđvanskih posada koje su predstavljale posebno vojnu formaciju u ovoj zemlji.“¹⁸⁹.

„Porta, kao i Bošnjaci, dobro je znala da se Austrija kao ni Venecija neće zaustaviti na granicama Bosne, što su bile povučene nakon mira u Karlovcima, i zbog toga se odmah pristupilo radu oko što boljeg utvrđenja i što boljeg čuvanja novih granica.(...) Grade se novi, prepravljaju stari i popravljaju davno napušteni gradovi i formiraju se novi agaluci i kapetanije. Ne utvrđuju se samo granice nego i putevi koji vode u unutrašnjost ove zemlje.“¹⁹⁰.

---

¹⁸⁸ Ibid. 18.

¹⁸⁹ Ibid. 144.

¹⁹⁰ Hamdija Kreševljaković. *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*. (Sarajevo: Svjetost, 1980.), 18.

Kao što sam prikazao, a kako je potvrdila i teškoća osvajanja teritorija u Bosni, ove su mjere očito rezultirale izvanrednim uspjehom i sprječavanjem napredovanja snaga Monarhije.

Janjičari i spahije već i u Bosni u sve manjoj mjeri, točnije u sve manjem broju, ratuju sa Habsburškom Monarhijom. Aličić navodi kako je početkom 18. stoljeća u Bosni oko tri tisuće spahija tj. oko sedam tisuća uživatelja timara, dok je broj janjičara izvan dohvata historiografije. Aličić, međutim, navodi kako je „Značaj janjičara u Bosni sa stanovišta vojnih efektiva i odbrane Bosne bio vrlo velik.“¹⁹¹, no ne zna se njihov točan broj.

Mnogo je veći utjecaj, a s time se slaže sva literatura, bio utjecaj posada tvrđava tj. serhata i kapetanija koji je u ratovima 18. stoljeća odigrao veliku ulogu. U krajnjoj liniji i Dubički je rat ime dobio po opsadi Dubice, jednog od sjedišta kapetanije koje je bilo opsjedano kroz dugi petomjesečni period, uz teško ratovanje i opsadne radove klasične za ratove druge polovice 18. stoljeća.

Recimo nešto ukratko i o kapetanijama, koje su uglavnom bile središta upravo tih tvrđavskih posada i iz kojih se razvila ideja obrane po uzoru na Krajinu. „Kapetanije su postojale samo u Bosni, pa su tu stvorile i društveno-političku strukturu kojom se Bosna razlikovala od svih ostalih balkanskih zemalja. Ta je institucija, kad je dobro funkcionirala, bila velik napredak naspram prvobitnog osmanlijskog poretka. Ljudi više nisu bili izručeni na milost i nemilost pohlepnim sandžak-begovima dovedenim izvana (...) nego su imali lokalne upravljače kojima su osobni probici ležali u dugoročnom blagostanju na svom području.“¹⁹². One su bile upravne jedinice nastale oko strateški važnih mjesta uz rijeke ili općenito puteve, a koje su u kasnijem razdoblju okrupnile i vlastiti utjecaj i teritorij. Pavić navodi kako su se zbog defanzivnog karaktera Osmanlije u 18. stoljeću krenuli u osnivanje novih kapetanije te se tako njihov broj popeo do 39, kao što navode i Aličić i Kreševljaković.

Prednost kapetanija, bila je njihova vojna multipraktičnost, jer osim što su imale gotovo feudalni karakter i nasljedne vladare, tj. kapetane, sadržavale su sve rodove moderne vojske odnosno „... 1. farisi ili konjanici, 2. azapi ili azebi, stražari, 3. mustahfizi, gradski čuvari, 4. pasbani, noćni čuvari, 5. topčije, 6. džebedžije, oklopnici, 7. martolozi, 8. donulije, dobrovoljci.“¹⁹³.

---

¹⁹¹ Aličić 1983, 145.

¹⁹² Noel Malcolm. *Povijest Bosne-Kratki pregled*. Prijevod Zlatko Crnković. (Zagreb: Erasmus Gilda, Novi Liber, DANI, 1995.), 122.

¹⁹³ Kreševljaković 1980, 22.

Po tome su se kao institucija razlikovale od drugih rodova osmanske vojske, jer su spahije bili isključivo konjanici koji su u rat vodili i prateće pješake, dok su janjičari bili pješaci. Kapetanije su na neki način nudile specijalizaciju vojnika. U svakom slučaju, kapetanija je zbog svojih mogućnosti bila izrazito korisna, dok Aličić u tvrđavama navodi brojeve od nekoliko tisuća stanovnika tj. posadnika¹⁹⁴.

Osim toga, tvrđavske su posade bile isplaćivane u novcu, dok su spahije uživale u mirijskoj zemlji. O ozbiljnosti ove službe svjedoče i pravila koja su zabranjivala odlazak sa mjesta u tvrđavi, a koje donose Aličić i Kreševljaković. Važno je spomenuti i da su kapetanije postale *de facto* osmanski pandan austrijskoj vojnoj krajini jer su imale vrlo sličan model stalno naseljenog stanovništva koje je uvijek spremno za rat, a koje zbog toga dobiva neke povlastice.

Što se same Bosne geografski i realno tiče, Osmanlije su koristile njezin brdoviti prostor kako bi se zaštitile, jer su ga pri osvajanju također teško dobile upravo zbog terena. Sjever Bosne, a posebno interesantni pravci od Kozare do Banja Luke teško su prohodni unatoč naseljenosti i gustoći osmanskih gradova i mjesta.

„Interesovanje Austrije za podjelu turskih posjeda u Evropi postalo je življe od rusko-turskog rata 1768-1774 g., kada se pokazala nemoć i unutarnja razrivenost Turske carevine. (...) Austrija u doba Josipa II vršila je vrlo opsežne pripreme za rat protiv Turske i u sklop tih priprema spadalo je ispitivanje terena budućih operacija u Bosni i Srbiji. Trebalo je upoznati teren, puteve, rijeke, mostove, privredu, gradove, varoši i najzad raspoloženje hrišćanskog stanovništva.“¹⁹⁵. Habsburgovci su zato poslali više špijuna kako bi na osmanskom teritoriju promotрили stanje.

Najpoznatiji od njih svakako je Antun Božić koji je uz pomoć biskupa Augustina Botoša-Okića, proputovao krajevima Bosne i zapadne Hercegovine, te ostavio prvi opširniji opis Bosne, usmjeren dakako na vojno važno stanje. „Da se ne bi ponavljao, dajući opis pojedinih gradova i mjesta, on je dao opšte napomene koje vrijede gotovo za čitavu običenu oblast. (...) Za bosanske puteve kaže da su u vrlo rđavom stanju, da su jedino upotrebljiviza konje, a u ravnici bi se dali urediti i za kola. Na izvjesnim mjestima putevi su kaldrmisani. Na

---

¹⁹⁴ Aličić 1983, 146.

¹⁹⁵ Hamdija Kreševljaković. *Vojno-geografski opis Bosne pred Dubički rat od 1785. godine*. (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1957.), 5.

putevima su smetnju činili uski mostovi. U građenju gradova, trgovišta i sela u Bosni preovlađuje drvo a u Hercegovini kamen.“¹⁹⁶.

Čitajući opis Bosne, vidljivo je da je to još uvijek ekonomski zaostala zemlja, loše povezana putevima, u kojoj bi se austrijska vojska poprilično namučila pri kolonizaciji, posebice što se tiče logistike. Upravo su zato i interesantni Božićevi opisi, ali i putevi kojima se pokušalo napadati Bosnu.

No, mnogo je zanimljiviji odnos franjevacu prema zadaćama koje su im, poučeni ranijim ratovima i njihovim ulogama, dodijelili pripadnici Dvorskog ratnog vijeća. „Franjevci su se bojali turskih vlasti, pa su takvo držanje zauzeli i za vrijeme rata 1788-1791. Međutim, današnje poznavanje izvora daje sasvim drukčiju sliku. Veze nekih bosanskih franjevacu i cara Josipa II dovele su do znatnih usluga koje su neki franjevci učinili austrijskoj politici prema Bosni.“¹⁹⁷. Kreševljaković tako navodi Božićev put po Bosni, gdje je Božić zahvaljujući franjevcima proputovao Bosnu obučen u franjevca ili u par slučajeva odjeven u trgovca. Također, Kreševljaković navodi i to da se Božić očigledno krio i od nekih franjevacu jer je radio poslove samostanskog slugu.

Pogledaju li se dostupni ljetopisi franjevačkih samostana iz Bosne, jasno je da nema spomena Božića, međutim oni o ratu pišu vrlo negativno. Tako primjerice ljetopis kreševskog samostana ne donosi nikakve podatke o Božićevim pohodima, što je razumljivo, dok općenito donosi i vrlo malo podataka o biskupu Okiću. No, možda je najbolji opis stvarnog stanja franjevacu upravo prvi navod iz 1789. godine iz ljetopisa kreševskog samostana. „Odmah na početku opominjem štioća da će ova godina veoma biti jadona, kakonti u vrime rata Jozipa II, cesara rimskog, s carom turskim. Zaradi toga, odmah u februaru, okrenoše Turci u musevede različite, osobito da je pokojni hadžija Tomić zaradi toga i otišo u Madžarsku da podusa cesara na Bosnu. Koju davu dok smjerismo, štokomu dadosmo oko 120 groša.“¹⁹⁸. Iz ljetopisa se vidi da su franjevci sve godine doživljavali kao relativno loše, kad god bi morali davati određenu svotu novca, a zapisi se uglavnom odnose na taj financijski dio.

Drugi konzultirani ljetopis je ljetopis sutješkog samostana¹⁹⁹, no on završava u ranijem razdoblju tj. 1785. godine, bez spomena ratovanja. No, on je dobar izvor za prikaz, ipak

---

¹⁹⁶ Kreševljaković 1957, 9.

¹⁹⁷ Ibid. 6.

¹⁹⁸ Marijan Bogdanović. *Ljetopis kreševskog samostana (1765-1817)*. (Sarajevo: Veselin Masleša, 198..), 179.

¹⁹⁹ Bono Benić. *Ljetopis sutješkog samostana*. Priredio i preveo Ignacije Gavran. (Zagreb; Sarajevo: Synopsis, 2003.)

jednostran, života katolika pod osmanskom vlašću. Također, njegova građa, pisma vezirima i drugi prilozi, posebice karta podjele Bosne na Fojnički, Sutješki i Kreševski distrikt franjevačke provincije, može bolje predložiti i putovanje Antuna Božića. Ljetopis Fojničkog samostana nije dostupan za ovaj rad, pa ga se neće ni obraditi.

No, kako sve ne bi ostalo samo na franjevačkim zapisima i prikazima katoličkog svećenstva koje Habsburgovce barem nominalno doživljava kao osloboditelje, treba konzultirati i druge ljetopise koje donose nešto drugačije poglede.

Jedan od njih je svakako ljetopis Mule Mustafe Ševkija Bašeskija koji je bilježio važne događaje u Sarajevu, a koji je svakako izvor uz koji bi se valjano shvatilo stanje uma bosanskog, muslimanskog stanovništva koje živi u središtu zemlje u Sarajevu, u jednu ruku daleko od bojišta.

Mula Mustafa Bašeskija, rođen 1731. ili 1732. godine u Sarajevu, bio je sarajevski pisar, koji se po tradiciji osmanskog obrazovanja, školovao u medresi i prvo postao imam i hatib, a zatim i pisar 1763. godine. Bašeskija je također stupio u derviški red, te se dodatno obrazuje o astronomiji i šerijatskom pravu. Više se puta selio, no većinu života proveo je u Sarajevu. U svojim zapisima, Bašeskija je ostavio prikaz života običnog čovjeka u osmanskome Sarajevu u razdoblju druge polovice 18. stoljeća. Mula Mustafa Bašeskija umire 1809. godine²⁰⁰.

Kroz čitavo trajanje Dubičkog rata, Bašeskija donosi realnosti i svakodnevicu Sarajeva. Svoje ratne zapise počinje ovako: „Austrija je navijestila rat što je oglašeno pismom. Stanovništvo pograničnih krajeva povuče se s imetkom i čeljadi u tvrđave u unutrašnjosti. Očekivala se neprijateljska navala koja bi mogla nanijeti hiljadu jada i nevolja, uslijed čega se svijet bio uplašio. Međutim, nije se dogodilo ono što je svijet očekivao. Doduše, neprijatelj je na tri-četiri tvrđave navalio s topovima, ali su ih serhadlije, dočekali i svugdje im uništili predstraže. Zato svijet malo odahnu i prestade strahovati.“²⁰¹.

Bašeskija donosi kronološki, zbog same žanrovske odrednice, događaje koji su obilježili rat – opsadu Dubice, Šapca i Novog, zatim Gradiške, Cetina i Kladuše, kao i glasine koje je oslobođeno stanovništvo donosilo pri povratku iz zarobljeništva. Također, vrlo kritički

---

²⁰⁰ Prema Mula Mustafa Ševki Bašeskija. *Ljetopis (1746-1804)*. Prijevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović. (Sarajevo: Veselin Masleša; 1987.), 6.

²⁰¹ Ibid. 265.

obrađuje sve informacije koje su mu dostupne, kritizira zapovjednike koji nastupaju prenaplo i naivno te gotovo viteški priznaje Austriji kada je zaista vojno bolja.

Bašeskijin svijet, postaje sve više svijet rata. „U Sarajevo je stiglo tri stotine tovara municije koja je otpremljena na Serhad. U Sarajevu je većina dućana bilo zatvoreno, jer je iz našeg Šehera na vojnu otišlo 3.000 ljudi ili nešto malo manje, a nikako više od tog broja.“²⁰².

Što se same opsade Dubice tiče, Bašeskija tvrdi da su za njezin pad krivi upravo vojnici osmanske strane, jer su se opustili čekajući akcije Austrijanaca. Dio vojnika otišao je kući, jer nisu bili vezani plaćom s obzirom da su se sami opremali za rat i stupili pod janjičarske zastave, dok je dio čekao kada su Austrijanci napali i odbacili osmansku vojsku u unutrašnjost.

Također, Bašeskija svjedoči i o lošoj koordiniranosti osmanske vojske s obzirom da nisu upotrijebljeni topovi. Također, 03. srpnja tj. 15. srpnja 1789. obzirom da se Bašeskija pri navodima kršćanskih mjeseci otprilike orijentirao prema julijanskome kalendaru, Bašeskija donosi i proglas o općoj mobilizaciji stanovništva²⁰³, a iduće godine i o općoj mobilizaciji Sarajeva, nakon smrti Josipa II.

Bašeskija se čitavo vrijeme rata žali na skupoću i neimaštinu u Sarajevu, bilježi glad koja se pojavljuje širom Bosne i sve druge nedaće kojima je pogođen grad – požare, krađe i redovita novačenja svake godine. Također, Bašeskija marljivo svake godine vodi bilješke o poginulima i umrlima, ne samo u ratu nego i u samom gradu. Svoje bilježenje ratnih zbivanja Bašeskija unosi kao zadnji događaj 1791. godine. „26. zilhidže 1205 (26. VIII 1791) godine ili 8. agistosa, pucali su u Sarajevu topovi u znak primirja s Austrijom. O tome je stigao i pročitani ferman. To se dogodilo u petak.“²⁰⁴.

Bašeskijin je svijet svakako drugačiji od onog franjevačkog, jer on vojnike Monarhije doživljava isključivo kao neprijatelje, dok se u njegovom prikazu novačenja može iščitati identitetsko svrstavanje na stranu osmanske države u punom smislu te riječi. Također, na više mjesta Bašeskija spominje šehide, ratnike koji su poginuli za obranu vjere prema islamskoj tradiciji, kada govori o borbama sa Austrijom, pa se može vidjeti da, kao i na suprotnoj strani, Bašeskija zapravo Dubički rat doživljava kao vjerski rat tj. džihad.

---

²⁰² Ibid. 267.

²⁰³ Ibid. 278.

²⁰⁴ Ibid. 292.

Konačno na umu trebamo imati i stanovništvo koje je u manjoj mjeri negoli u Srbiji, rado dočekalo Austriju kao osloboditelja te im se pridružilo – bosanske kršćane. „Tijekom 1788. austrijske vojne vlasti nikako nisu mogle pronaći pravo rješenje za problem vojnog angažiranja kršćanskog stanovništva koje im je prilazilo nakon povremenih uspješnih ratnih operacija. Konačno, u jesen te godine, Josip II. donio je odluku da se kršćani iz sjeverne Bosne ne uvrštavaju u redovne graničarske jedinice, nego da se od njih osnivaju frajkori, koji će imati polulegalni status. (...) Za Austrijance je ovo bilo naročito povoljno jer su oni u slučaju turskog napada bili pošteđeni siline prvog udara, pošto su se tijekom cijelog rata sa svojom glavinom nalazili na lijevoj obali Une. Srbi i malobrojni Hrvati koji su tada živjeli na prostoru oko Kozare dobili su relativnu slobodu djelovanja, ali su morali izdržavati prvi udar turskih napada koji su u nekoliko navrata dolazili iz pravca Prijedora i Kozarca. Najznačajniji primjer stvaranja frajkora na samoj teritoriji Bosanskog pašaluka bilo je osnivanje „Prosarske i kozarske milicije“ 1. listopada 1788. godine.“²⁰⁵.

Jasno je da je kršćansko stanovništvo osvajanje Austrije vidjelo kao priliku za oslobođenje, koje je krenulo krajem 17. stoljeća, no zatim se Banjalučkim bojem, zaustavilo. Stoga su navodi nekih starijih autora o zajedničkoj kršćansko-muslimanskoj obrani protiv Austrije očito barem djelomice pogrešni. Ipak, muslimansko je stanovništvo očito bilo protiv takvih akcija unatoč upućenim jamstvima.

„U proglasu muslimanskom stanovništvu obećavalo se da niko ko se bude držao mirno prilikom ulaska habsburških trupa u oblasti južno od Une, Save i Dunava neće biti na bilo koji način uvrijeđen, ponižen ili fizički napadnut.“²⁰⁶.

Smatram da uzrok tome treba tražiti u tradiciji države, vladavni šerijata koji je Bosnu doživljavao kao prostor rata, ali i odredbama šerijata da se muslimani moraju povući sa teritorija koji osvoje kršćani. Također, u perspektivi Banjalučkog boja koji je stvorio ideju samodostatne Bosne koja štiti samu sebe, muslimansko je stanovništvo našlo svoj identitetski oslonac, pa su i zbog toga pokušaji Austrije da ih uključi u pobunu protiv centra ostali bez većeg uspjeha.

Uz to, valja reći i da je struktura kapetanija u kojoj je muslimansko stanovništvo našlo svoje zaposlenja i izvor prihoda, također otežavala pokušaje, jer su pripadnici tvrđavskih

---

²⁰⁵ Boro Bronza. Habsburška perspektiva modernizacije prostora BiH. *Spomenica Josipa Adamčeka*, Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest, Zagreb 2009: 351-369. 361.

²⁰⁶ Ibid. 360.

posada bili nitko drugi doli lokalni stanovnici. Osim toga, kapetanije su, kao i pukovnije na sjeveru nudile strukturu i sigurnost koju je uvijek teško odbaciti.

11.2. Srbija

Kada se priča o ratovanju u svim sukobima, Osmanlija i Habsburgovaca ne može se zaboraviti niti druge Bosni susjedne zemlje poput Srbije. Iako sam o njoj već govorio, potrebno je spomenuti Srbiju i na ovom mjestu, jer je ona tehnički pripadala Osmanskom Carstvu i bila njegov legitiman teritorij.

Ovaj rad neće ulaziti u Prvi srpski ustanak, jer on nije tema ovog rada, ali će događaji i stvaranje Kočine krajine posredno do njega dovesti. Također, unatoč velikom valu izbjeglica koji su se smjestili na teritorij Monarhije, krajem Dubičkog rata definitivno se mijenja stanje na Balkanu jer Srbi u sve većoj mjeri počinju pozicionirati Ruse na prvo mjesto zaštitnika Srba na Balkanu, odbacujući s tog mjesta Austriju kao dosadašnjeg zaštitnika. No, kako bi se shvatio srpski kontinuitet nužno se vratiti u nešto ranije razdoblje.

„Mirom u Požarevcu 1718. Austrija je dobila pojas na južnoj obali Save u Bosni, preostali dio Srijema, Temišvarski Banat, Olteniju („Mala Vlaška“) te sjevernu Srbiju. Na području sjeverne Srbije, na jugu do Zapadne Morave, a na istoku do utoka rijeke Timok u Dunav Austrijanci su formirali kraljevinu Srbiju.“²⁰⁷.

Međutim, jug Srbije ostao je pod osmanskom upravom, u klasičnom osmanskome sustavu timara, bez kapetanija jer su one bile bosanska posebnost. Rat koji je izbio 1736. godine, označio je u početku oslobođenje Srbije sve do Niša, no porazom Habsburške Monarhije vraćen je sjever i jug Srbije Osmanlijama. „Gradove je zaposjela osmanska vojska, osmanska je uprava ponovno uspostavljena, a muslimani su se mahom vratili na ranija prebivališta.(...) Razdoblje koje je uslijedilo bilo je u znaku restauracije osmanske vlasti.“²⁰⁸.

Početak vladavine Josipa II. „... započeto je spremanje i organizovanje izviđačke službe koja se ticala Bosne i Srbije.“²⁰⁹. Kao i za Bosnu, Habsburgovci su se odlučili prvo utvrditi stanje na terenu, a tek onda napasti. No, za razliku od Bosne u kojoj nisu našli toliko

---

²⁰⁷ Pavić 2014, 280.

²⁰⁸ Ibid. 281.

²⁰⁹ Kreševljaković 1957, 6.

širok odaziv stanovništva, Srbi su se rado priključili austrijskim frajkorima. Razlog tome leži u društveno-ekonomskoj realnosti Srbije.

Naime, „Nakon ponovnog povratka spahija na prostor Srbije, njima je bilo u interesu da timarski sustav što prije profunkcionira. U svom nastojanju često su dolazili u sukob s janjičarskim zapovjednicima gradskih posada.(...) Zapovjednici ovih janjičarskih posada, iskorištavajući slabost središnjih vlasti, s vremenom su se osilili te nastojali politički i ekonomski zagospodariti područjem sjeverne Srbije. Upravo se pod njihovim pokroviteljstvom najvećim dijelom i odvija čiflučenje. Oni su iz gradskih garnizona dolazili na selo te tjerali seljake da im postanu čifčije u zamjenu za zaštitu koju su im obećavali.“²¹⁰.

Jasno je da ta zlostavljanja nisu prolazila dobro kod seljaka, jer su se oni ovim potezima našli između dvije vatre feudalnih prisila. Razdoblje mira sa Austrijom i ovakvih previranja u Srbiji, trajalo je 50 godina, što je u svakom slučaju olakšalo austrijsku politiku angažiranja domaćih gerilskih snaga koju su pokušavali primijeniti na čitavom području Balkana, zbog očitog zlostavljanje srpskih seljaka. Iako im u Bosni to nije u većoj mjeri uspjelo, zbog stabilnosti koje su pružale kapetanije, Srbija je sa svojim unutarnjim problemima bila plodno tlo za ovakve poteze.

„Sukobe na srpskom teritoriju obilježilo je učešće srpskih dobrovoljačkih odreda (frajkor), na koje je austrijska strana dosta računala i podupirala njihovo osnivanje. Glavni njihov zapovjednik bio je Mihajlo Mihaljević, obavještajni časnik austrijske vojske, koji je i sam radio na agitaciji među Srbima za podizanje ustanka. Prvu polovicu ratne 1788. godine obilježilo je djelovanje srpskih odreda, među kojima se posebno istakao Koča Anđelković. On je sa svojim snagama oslobodio nekoliko gradova, te napadao osmanske konvoje na širem prostoru od Smedereva do Jagodine i Kragujevca na moravskom pravcu.“²¹¹.

Sve ovo nije bilo dovoljno za osvajanje Srbije jer je austrijska vojska čekala angažman Rusa. Iduća je godina bila nešto bolja, jer je zauzet Beograd, „...a za njim čitav teritorij od Kruševca po cijeloj širini Srbije.“²¹². Iako se stanje u Srbiji stabiliziralo i iako je velik dio Srbije bio osvojen od Osmanlija, završetkom rata Monarhija se morala povući iz Srbije.

---

²¹⁰ Pavić 2014, 284.

²¹¹ Pavić 2014, 282.

²¹² Ibid, 283.

„Srbija je pretrpjela nova ljudska stradanja i materijalna razaranja, a još početkom rata na austrijsku je stranu izbjegao dio srpskog stanovništva.“²¹³.

Sve u svemu, Srbija je vidljivo bila plodno tlo za anarhiju, a osmanska je država u njoj zbog decentralizacije i jakih sukoba na razini lokalnih feudalnih gospodara bila u kaosu. Zato je i austrijska politika imala toliko učinka, pa je i razmjer ustanka naroda u Srbiji bio mnogo veći nego što je to bio u Bosni. Osim toga, stanovništvo je bilo izrazito kršćansko, te se orijentiralo na Monarhiju kao zaštitnicu. „Seosku populaciju su mahom činili kršćani. (...) U 17. stoljeću dolazi do promjena koje će dovesti do toga da će do sredine 18. stoljeća muslimanska većina biti prisutna tek u Beogradu.“²¹⁴.

Konačno, zlostavljanja seljaka, porezi, ideje o slobodi i borbi protiv Osmanlija pronošene kroz graničarsku epiku i općenito loše stanje života srpskih seljaka, bile su datosti koje kao da su tražile manifestaciju za pobunu, koja je zatim kanalizirana željom Monarhije za frajkorima i dodatnim ljudstvom. Zbog vlastitih pravila, šerijata i nemogućnosti da ikako ograniči samovolju spahija i janjičarskog čiflučenja, osmanska država nikako nije mogla doprijeti do svojih srpskih podanika te ih zadržati da se bore za nju.

11.3. Ostale balkanske države pod osmanskom vlasti – Crna Gora i Albanija

Nakon Šćepana Malog i njegovih pokušaja ujedinjenja Crne Gore, na vlast dolazi Jovan Radonjić. On je 1778. posjetio Rusiju i Habsburšku Monarhiju tražeći pomoć za oslobođenje od Osmanlija no bez većeg uspjeha. Tek je 1782. godine, nakon sporazuma o suradnji sa Rusijom, Josip II. poslao vojnu delegaciju u Crnu Goru, no to savezništvo je također propalo. 1785. godine skadarski paša Mehmed Bušatlija, napao je Crnu Goru²¹⁵.

„Osmansko-rusko-austrijski rat (1787. - 1792.) koji je počeo objavom rata Osmanskog Carstva, zainteresirao je Austrijance i Ruse za Crnu Goru, te su obje zemlje poslale svoju delegaciju. Vladika se pritom morao nevoljko složiti s guvernadurom o potpori Austrijancima. (...) Među Crnogorcima je nastala podjela, budući da ih je većina bila proruski orijentirana, a dosta je bilo i onih za prekid neprijateljstava kako se ne bi ponovilo osmansko pustošenje iz 1785. Negativne konotacije crnogorskog nejedinstva došle su do izražaja u ratu gdje su Crnogorci, boreći se 1788. – 1789. na austrijskoj strani, nisu istakli.“²¹⁶.

---

²¹³ Ibid, 283.

²¹⁴ Ibid 283.

²¹⁵ Ibid. 290

²¹⁶ Pavić 2014, 291.

Crnogorci su bili bliži Rusiji i nju su vidjeli kao prvog zaštitnika svojih interesa, prvenstveno zbog vjere, dok su svi crnogorski vladike sa Rusijom održavali dobre odnose i od tamo nabavljali potporu za borbu protiv Osmanlija. Po završetku rata, Leopold II. Crnogorcima je poslao pomoć u municiji, kojom su 1797. hametice potukli Mahmuda Bušatliju i stekli svoju slobodu²¹⁷.

O djelovanju Filipa Vukasovića u Crnoj Gori i njegovoj ulozi u potencijalnom odvlačenju osmanskih snaga sa bojišta na sjeveru, već sam govorio u ranijem poglavlju.

Albanija je s druge strane specifična, posebice zbog toga što je Bušatlija koji je na čelu Albanije bio kao nasljednik svog oca, bio izrazito zanimljiv i politički osviješten vođa, kao i njegov otac i brat prije njega. „Slabljenje Osmanskog Carstva u političkom i gospodarskom pogledu i promjene u timarskom sustavu, u prvom redu stvaranje nasljednih posjeda i njihovo okrupnjavanje, omogućilo je tijekom 18. stoljeća izdvajanje nekoliko obitelji unutar osmanske pokrajinske uprave. U situaciji u kojoj je Osmansko Carstvo bilo ugroženo izvana predstavnici takvih obitelji koji su mogli održavati zakon i red unutar lokalne uprave i na terenu, bili su poželjni te su imali gotovo neograničene ovlasti.“²¹⁸.

Vidljivo je da je vlast Bušatlija i Tepelenija, zapravo bila albanski model bosanskih kapetana, pa je osmanska vlast vrlo vjerojatno, zbog nikad mirnih Crnogoraca, dozvoljavala ovakvu nespecifičnu praksu.

No, kao što se može vidjeti, Kara Mahmud nije odlučio stati ovdje. „Separatističke težnje Kara Mahmuda podržavale su strane sile Austrije i Rusije koje su se na taj način nastojale domoći posjeda, pa je suradnja propala. Zbog svojih pretenzija za stvaranjem neovisne albanske države sukobio se s centralnim osmanskim vlastima te dvaput uspio odbiti opsadu Skadra.“²¹⁹.

Upravo jedan navod iz Bašeskijina ljetopisa, bolje opisuje Bušatlijino vođenje politike. „Naime, na Bušatliju Mahmut-pašu, koji je sa svojih 50-60 ljudi bio pet-šest zatvoren u tvrđavi, navaljivalo je oko 150.000 vojnika i ispaljeno je na njega stotinu hiljada topovskih taneta i kumbara; jurišano je na njega nekoliko puta, ali je sve to bilo uzalud, jer ga neprijatelji nisu mogli nikako pobijediti nego su ostali poraženi. Bušatlija je konačno izašao iz tvrđave a u pomoć mu je stigao i Hasan Hot i porazio rumelijskog pašu Ajdosliju. Bošnjake je

---

²¹⁷ Ibid, 291.

²¹⁸ Ibid., 265.

²¹⁹ Ibid., 265.

Bušatlija pomilovao i izdao naređenje da im nitko ne smije ni najmanje štete ni nasilja učiniti. Čauševića, koji je imenovan za skadarskog zapovjendika, Bušatlija pogubi. Kad o tome stigoše vijesti u Sarajevo, siromašni se svijet obradova, kao i ljubitelji pravde, odnosno cjelokupno stanovništvo Bosne, i muško i žensko.“²²⁰.

Ovaj se događaj dogodio 1788., prije samog Dubičkog rata, ali pokazuje koliko je decentralizacija uzela maha, jer se sarajevski pisar, inače odan sultanu, veseli pobjedi separatističkog Bušatlije, kojeg u kasnijem razdoblju kritizira, kao i sultana, za nepravovremeno reagiranje u ratu²²¹. Vidi li se i u tome izdvojenost Bosne o kojoj je i Selim III. govorio, teško je reći, no to je svakako zanimljivo pitanje. Postavlja se pitanje, jesu li osmanske elite na teritoriju Bosne i Albanije, bile u dosluhu ili su zasebno separatistički planirale potražiti sreću izvan utjecaja Porte.

Još jedan akter ove albanske separatističke zavrzlane svakako je bio i Ali-paša Janjinski. „Vrlo brzo se iz Janjine proširio na područje Epira, Tesaliju, jugozapadnu Makedoniju (grčka pokrajina) i čitavu južnu i središnju Albaniju, do teritorija kojim je vladao Kara Mahmud Bušatlija s kojim je bio u dobrim odnosima.“²²². Albanija je tako bila podijeljena na dvije velike cjeline, a tek je Mehmed II. stao na kraj Ali-paši.

---

²²⁰ Bašeskija 1987, 263.

²²¹ Ibid., 283.

²²² Pavić 2014, 266.

12. Rusija i njezina sfera utjecaja

Kao trećeg člana ovog velikog sukoba, svakako bi trebalo obraditi i Rusiju, koja je sa Osmanskim Carstvom imala uzajaman osjećaj Drugosti, kao i Habsburška Monarhija. Ovo će poglavlje promatrati akcije Katarine II. Velike, ali ipak ne toliko detaljno kao što je to bio slučaj sa Habsburškom Monarhijom i Osmanskim Carstvom, isključivo zbog opsega ovoga rada. Međutim, bez jasne perspektive koju nudi povijest Rusije i njezin odnos u ratu, a koja je rat tehnički prva i planirala, te Austriju još jednom iskoristila kao saveznika kako bi razvukla frontu Osmanlijama, nemoguće je uopće govoriti o Dubičkom ratu.

Za početak, nužno je shvatiti Rusiju onakvom kakva ona i jest bila – zemlja sredine, veliki svjetski otok što je u svojim kasnijim radovima odlično elaborirao Halford John Mackinder, a zatim i njegov idejni nasljednik Karl Haushofer. Rusija je, dakle, zemlja koja se nalazi između Zapada i Istoka, zemlja koje objedinjuje sve ideje, te je, sa zaleđem teritorijalnih osvajanja, i krajem 18. stoljeća mogla biti nazvana Heartlandom, kako je na zvana i kasnije u 19. i 20. stoljeću. Kopnena masa i široke mogućnosti koje je Rusija imala i ima, obilježile su njezinu povijest od stvaranja carstva do danas.

„Geopolitika je samo jedno objašnjenje za carski uspjeh i osmanski poraz. S kolapsom Mongola i njihovih nasljednika, u velikom vakuumu otvorenom između Urala i Tihog oceana Rusija je našla teritorij na kojeg će se proširiti. Djelom tog vakuuma, primjerice, postala je uralska metalurška regija, ključ ruskog pozicioniranja kao vodećeg proizvođača željeza u Europi osamnaestog stoljeća.“²²³

Ukratko, Rusija se nestankom Mongola snašla mnogo bolje od Osmanlija, jer su se mogli proširiti u svim smjerovima, osim na zapad gdje je postojala europska struktura država, do gotovo neograničenih razmjera na istok i sjeveroistok. Dok su Osmanlije u tome sprečavali Perzijanci, Rusiju, već modernu europsku silu, sibirski plemena nikako nisu mogla zaustaviti. Osim toga, Lieven navodi kako je okrenutost inovacijama stajala Osmanlije njihovog širenja jer se njihovo društvo, za razliku od ruskog, počelo sve više zatvarati stranim utjecajima.

---

²²³ Dominic Lieven. *The Cambridge history of Russia. Vol II Imperia Russia, 1689-1917*. (New York: Cambridge University Press, 2006), 15. – „Geopolitics was one explanation for tsarist success and Ottoman failure. With the collapse of the Mongolian Empire and its heirs, a vast vacuum of power opened up between Urals and the Pacific which Russia easily filled. Part of that vacuum, for example, became the Urals metallurgical region, the key to Russia's position as Europe's premier iron producer for much of the eighteenth century.“

Nakon što je za i poslije vladavine Petra Velikog, opća europeizacija i modernizacija Rusije uzimala sve više maha, na pozornicu političkog utjecaja stupa Katarina II. Velika.

„Katarina se ubrzo pokazala jednim od najboljih diplomata vremena, a ako se u obzir uzmu i materijalni dobici, prvakinja širenja u čitavom razdoblju. Ne slijedeći nikakve čvrste ideje niti razmišljajući o ruskim interesima, Katarina je bila ne uvijek uspješan oportunist.“²²⁴.

Jedna od klasičnih prosvjećenih apsolutista usmjeren ka daljnjoj modernizaciji zemlje i njezinom napretku, Katarina II. Velika svakako je bila primjer impozantne vladarice koja je u borbi za prijestolje od njemačke princeze postala ruska carica. Njezinu vladavinu obilježili su ratovi i stjecanje teritorija, kao i suradnja sa francuskim prosvjetiteljima, te je po uzoru na druge europske države Katarina udarila temelje razvoju Rusije u svjetsku silu²²⁵.

Prvenstveno se Katarina usmjerila na rješavanje tekućih problema i unutarnje politike, a onda na Poljsku kako bi ondje zaštitila svoje interese i održala slabu Poljsku bez utjecaja na stabilnost Rusije. Zatim se u sukobu 1768., okrenula ka Osmanlijama i iz njega izašla kao pobjednica, potpisavši mir u Kučuk Kajnardžiju 1774. godine osiguravajući tako „... samostalnost Krima, pravo na slobodnu trgovinsku plovidbu Crnim morem i tjesnacima, veliku osmansku odštetu, pravo da utvrdi Azov i Tagantor, aneksiju crnomorske obale između Dnjestra i Buga te pravo na zaštitu kršćana u Osmanskom Carstvu.“²²⁶. Katarina se dvije godine prije potpisivanja mira, umalo sukobila i sa Šveđanima, no to se nije dogodilo. Njezina spremnost na akciju i tvrdoglavost bile su izvanredne.

Ragsdale također govori o uspjesima na međunarodnoj sceni, gdje je Katarina II. uspješno izbjegla sukob sa Prusijom i Habsburškom Monarhijom pri sukobu oko bavarskog nasljeđa, te pri izbijanju američkog Rata za neovisnost kada je zagovarala slobodnu trgovinu na očito neodobranje Britanije (tvoreći tako prvi sukob Heartlanda i morske sile), koja je već tradicionalno polagala pravo na monopol trgovanja čak i sa Rusijom. Nakon ostvarivanja ovih uspjeha, Katarina se okrenula ka jugu.

---

²²⁴ Ibid., 508. – „Catherine soon emerged as one of the master diplomats of the time and perhaps, in terms of material achievements, the grand champion of the competition for aggrandisement in her era. Proceeding evidently neither by a blueprint nor without some distinct conception of Russian interests, she was a consummate opportunist, not always without mistakes certainly.“

²²⁵ Hrvatska enciklopedija. S.v. Katarina II. Velika.

²²⁶ Lieven 2006, 510. – „...the independence of Crimea; the right of free commercial navigation on the Black Sea and through the straits; a large Turkish indemnity; the right to fortify Azov and Tagantor; annexation of the Black Sea coast between the Dniepar and the Bug; and ill-defined, controversial rights to some kind of protection of Christians in the Ottoman Empire.“

U svojem minucioznom poglavlju o ruskoj vanjskoj politici, Ragsdale problematizira okret ka jugu kao čisto ekonomsku računicu, jer bi izlaskom na toplo Crno more, Katarina dobila još jednu trgovačku rutu i tako manje ovisila o utjecaju Britanije na sjevernom moru. „Na jugu je, također, zemlja bila bogatija, naseljiva, sezona uzgoja žitarica trajala je dulje, dok su antičke grčke luke pružale mogućnost trgovanja na regionalnom planu.“²²⁷. Osim toga, Ragsdale Katarinu prikazuje kao tvrdoglavu i upornu vladaricu, koja je despotski određivala što i kako činiti bez suglasnosti svojih ministara, a na njihovo veliko nezadovoljstvo, o čemu svjedoči i diplomatska prepiska koju donosi Ragsdale. Osim toga, mir u Kučuk Kajnardžiju i slabljenje Osmanlija, samo je udarilo temelj daljnjim sukobima sa Osmanlijama.

Kao što sam u prethodnom poglavlju prikazao, Osmanlije su iz predostrožnosti odlučili napasti prvi kako bi zadržali efekt iznenađenja, a sve zbog prijetnje koju ime je pružala ruska flota u Sevastopolju. Je li nagovor na rat kojeg su Britanci i Francuzi izveli bio osvetnički čin za trgovinske ustupke Rusiji? Svakako bi se o tome dalo raspravljati.

Poveden prilikom, Gustav III., švedski kralj 1788. proglasio je rat Rusiji, no ponovno bez većeg uspjeha, pa rusko razvlačenje na dvije fronte nje ostvareno. Poljaci su 1791. uzdajući se u pomoć Šveđana i Prusa, također planirali napasti Rusiju, no bez većeg uspjeha, jer su Šveđani potpisali primirje 1790. godine, dok su se Prusi okrenuli na zapad budno pazeći na Francusku revoluciju i potpisujući primirje sa Rusima i Habsburškom Monarhijom. Katarina je tako dobila teritorij Poljske u njezinoj drugoj podjeli, samo godinu dana nakon potpisivanja sporazuma u Jašiju.

Sam Rusko-turski rat morao se prekinuti unatoč ruskim uspjesima. Prvenstveno, zbog stanja u Europi i pritisaka Trojnog saveza, o kojem je bilo riječi u poglavlju o Habsburškoj Monarhiji. Nakon toga, potpisan je mir u Svištovu, a „Rusija se kao i tijekom rata 1736. – 1737. našla izigrana od strane istog saveznika i sama u sukobu s Osmanskim Carstvom.“²²⁸. „Kampanja protiv Osmanlija bila je zaustavljena revolucijom u Austrijskoj Nizozemskoj, smrću Josipa II. i diverzijom austrijskog interesa prema izazovu Francuske revolucije. Katarina se tako morala zadovoljiti sa mnogo manjom ekspanzijom, negoli što je to predviđao grčki projekt. Sporazum u Jašiju, omogućio je Rusiji da priključi Očakov i teritorij između

---

²²⁷ Ibid., 512. – „In the south, moreover, the land was richer, it was sparsely settled, the growing season was longer, and the ancient Greek ports in the area illustrated clearly enough the commercial possibilities of the region.“

²²⁸ Pavić 2014, 234.

Dnjestra i Buga, te da anektira Krim.“²²⁹. „Crno je more najnovijim proširenjima duž crnomorske obale praktički postalo rusko jezero,...“²³⁰

Što se njenih rezultat tiče Ragsdale ih je sažeo na ovaj način: „Referirajući se na prevladavajuće standarde doba, Katarinina vanjska politika bila je enorman uspjeh. Pokorila je oko 518 000 kilometara četvornih teritorija (200 000 kvadratnih milja), te proširila rusku populaciju sa 19 na 36 milijuna stanovnika.“²³¹.

Osim toga, na Balkanu su pravoslavne države sa istoka, Rusiju čitavo 18. stoljeće doživljavale kao zaštitnika.

„Ruske su snage imale mnogo više uspjeha u sukobima s Osmanlijama, naročito na crnomorskom ratištu. Zauzele su preostali prostor do Dnjestra te okupirale veći dio Moldavije.“ . Manji dio Moldavije i Bukovine zauzeli su Habsburgovci, kao i Vlašku koju su okupirali uz pomoć Rusa, no nakon potpisivanja mira u Jašiju, Rusi se povlače iz Vlaške i Moldavije. „Time je Moldavija duž čitave istočne granice dobila Rusiju za susjeda, a Rusiji se otvorio put još većem utjecaju na podunavske kneževine.“ .

Što se Bugarske tiče, ona je već u planovima Petra Velikog trebala biti oslobođena, no to se nije dogodilo sve do rata 1768. godine. „Pomalo zatečeni turskom objavom rata Rusi su preko svojih agitatora nastojali podići narode jugoistočne Europe na ustanak kako bi smanjili vojni pritisak na Rusiju. Kako je rat odmicao ruske su snage postupno preuzimale inicijativu na kopnu te su 1773. ušli u Dobrudžu i na bugarski teritorij. (...) Mirom u Kucuk Kaynarci Rusi su stekli pravo zaštite pravoslavnih kršćana, ali je bugarski teritorij ostao neoslobođen. (...) Rusko-osmanski rat koji je izbio 1787. ponovno je probudio optimizam Bugara. Uspjesi ruske vojske s kopna i mora natjerale su Osmanlije na daljnje ustupke mirom i Jašiju neposredno nakon mira u Svištovu s Austrijom. Nažalost po Bugarsku, rusko napredovanje nije se odrazilo na poboljšanje stanja bugarskog naroda pod osmanskom vlašću. Bugari su postali taocem ruske vanjske politike na tom prostoru i područjem sukoba interesa stranih sila kroz nadolazeće razdoblje.“ .

---

²²⁹ Lieven 2006, 513. – „The campaign against the Turks was hampered by a revolt in Austrian Netherlands, the death of Joseph II and the diversion of Austrian attention to the challenge of the French Revolution. Catherine thus had to content herself with much less than her dreams of the Greek Project. The Treaty of Jassy (January 1792) enabled Russia to annex Ochakov and the territory between the Dniester and the Bug and recognised the annexation of the Crimea.“

²³⁰ Pavić 2014, 235.

²³¹ Lieven 2006, 514. – „By reference to the standards prevailing in the age, the foreign policy of Catherine was a great success. She conquered 200,000 square miles of the new territory and expanded the Russian population from 19,000,000 to 36,000,000.“

Što se tiče Grčke o njoj bi se moglo pisati mnogo, no nakon rusko-osmanskog sukoba 1768. sa Grcima su se Osmanlije obračunali koristeći albansku vojsku te su ih suzbili njihove napore za oslobođenjem. Uz to, nacionalna svijest i oslobođenje Grčke moralo je još pričekati jer se u Grčkoj nije razvila tolika nacionalna svijest zbog konstantnog represivnog djelovanja, kako Osmanlija, tako i pravoslavne crkve koja se bojala sekularnog djelovanja.

„... u to je vrijeme stav Crkve [Carigradske patrijaršije] bio proosmanski i antinacionalni. On je najbolje izražen u djelu Očinska pouka (Didaskalia Patriki) jeruzalemskog patrijarha Antima 1798., u kojem se tvrdi da je "Osmansko Carstvo Bogom dana institucija stvorena da osigura vjersku slobodu pravoslavnih i da ih sačuva od zapadnjačke hereze".“ .

Kao moderna država, ojačana Rusija je mogla nastaviti čekati povoljnije prilike za napad na Osmanlije i svoje daljnje širenje nauštrb teritorija Osmanskog Carstva, kao što će pokazati povijest u kasnijem razdoblju.

Zaključak

Obzirom da se prvo pitanje u uvodu odnosilo na sami tijek rata, važno je uputiti na samo tijelo teksta. Izvori koji su korišteni, ljetopisi i same pjesme, daju nam uvid u prvenstveno ljudski, individualni pogled na rat, dok se historiografija i literatura koja je korištena u većoj mjeri na znanstven način bavi ovim pitanjem. Prikazao sam tijek rata, kao i perspektivu, nadam se što objektivniju obje sukobljene strane.

Drugo se pitanje odnosilo na korisnost epskih pjesama kao izvora za modernu historiografiju. O ovom slučaju i za potrebe ovog diplomskog rada, vjerujem kako su epske pjesme, u nešto manjoj pjesmi graničarske zbog vlastitog formata, itekako koristan izvor za historiografiju.

Kapucinova *Epska trilogija*, u sebi je za potrebe ovog rada doprinijela na način da mu je dala strukturu te da je služila kao svojevrsni korektiv za ponekad nejasne podatke. Također, preporučam svakome da se usmjeri na *Epsku trilogiju* kao izraz kajkavske književne kulture jer je jezik kojim je pisana prekrasan, iako ponekad naizgled teško razumljiv. Međutim, ovo kapitalno djelo, i samo je u svojim bilješkama poslužilo kao izvor, što je jasno iz samog tijela teksta, jer je donijelo u ovaj rad informacije koje nisu pronađene nigdje drugdje – različite datume, brojeve i duh novina na čijem je predlošku i nastalo.

Generaliziranje je gotovo uvijek loše, ako se uzima bez doze zdrave sumnje, stoga bih o epici u historiografiji kratko htio zaključiti kako ona svakako može poslužiti kao izvor, ali je treba uzeti upravo poput bilo kojeg drugog izvora, kritički je promotriti i stvarati.

Treće pitanje problematiziralo je odnos prema ratu u geopolitičkim razmjerima iz više centara moći, ali uglavnom iz perspektiva Habsburške Monarhije, Osmanskog Carstva i Rusije, kao i njihove unutarnje kontinuitete.

Smatram da se sličnosti mogu pronaći mnogo više između prve dvije strane negoli ijedne od njih sa Rusijom. Novi vladari reformatori, počeci novih razdoblja, ali i zametak raspada i slabljenja utjecaja na Balkanu, obilježavaju jednako Habsburšku Monarhiju i Osmansko Carstvo. Dodamo li tome unutarnje nemire, pobune na drugim krajevima carstva i sveopću zbrku na lokalnim planovima Bosne i Hrvatske, prostora uz granice pod utjecajem rata, vidljivo je da se među ovim carstvima mogu povući mnoge paralele.

Rusija je s druge strane, u ovom ratu još u svome usponu i zamahu koji je dobila početkom 18. stoljeća. Ona je akter pokretač akcije, dok su Osmanlije i Habsburzi isključivo strane koje su se u sukobu našle kao pasivni akteri. Upravo je takav angažman Rusije izazvao i druge europske sile: Prusiju, Nizozemsku, Englesku i Francusku na angažman u diplomatskim ili ratnim misijama, kako bi se Rusiji u usponu stalo na kraj.

Snaga koju je Rusija pokazala, napustivši pregovore i ratujući sa Osmanlijama još gotovo čitavu godinu, a zatim ponovo i ponovo, vrijeme u kojem je kasnije sudjelovala stavši na kraj i Napoleonu, svakako je Rusiju usmjerilo prema poziciji svjetskog aktera u geopolitičkom smislu.

I konačno, posljednje veliko pitanje ovog rada, kako su Hrvatska i Slavonija gledale na ovaj rat te kakav je bio povijesni tijek tog društvenog kontinuiteta i konstrukta historiografije. Kao i tijekom čitava razdoblja ranog novog vijeka, hrvatske su zemlje bile razjedinjene, kako teritorijalno i upravno tako, naizgled i vrijednosno.

Banska je Hrvatska, kao i Slavonija i Vojna krajina, ali i korpus etnički mješanog prekograničnog stanovništva koji je tu zajednicu promatrao kao osloboditeljsku, pozdravljao akcije bečkog dvora koje su išle u smjeru protuosmanske rekonkviste teritorija i pripajanja istog kruni hrvatskih zemalja, dakle zemljama krune svetog Stjepana.

No, Hrvatski je sabor oštro stao u opoziciju Josipu II., svrstavši se uz mađarska predstavnička tijela, jer je reformama sklon vladar kršio njihova prava i zanemarivao želje sabora, ali i drugih predstavnika plemstva i vlasti drugdje na teritoriju Monarhije. Iako je Josip II. imao dobre želje, gledamo li u široj slici i današnjim očima, jasno je da staleži takav razvoj događaja u datom trenutku nisu mogli prihvatiti.

Stav građanstva, koji nije mnogo zastupljen u ovome radu što se tiče hrvatskih zemalja nije se pretjerano razlikovao, ako je suditi po raširenosti kritika usmjerenih prema Josipu II., dakako u razini pristojnosti i opsega koje su bile dozvoljene.

Stav krajišnika, koji je u ovom radu zastupljen kroz epiku, izgleda da je bio nešto bolji. No, o tome je teško govoriti znajući da su krajišnici bili pod stalnom upravom vojnog zakona i ratnog prava, koje je na kritike moglo gledati kao na pobunu. Osim toga, ogromni broj mrtvih i ranjenih u žrvnju rata, svakako nije mogao utjecati pozitivno na stav krajišnika prema centralnoj vlasti. No, nedostatak egodokumenata običnih vojnika, manjak uvida u taj

svijet i nepismenost čiji je on rezultat, svakako su problemi za svakog povjesničara odlučnog u nakani bavljenja krajiškom poviješću.

Graničarska epika, koja je proučavana u ovom radu, uglavnom se kao kritikom jedino referira na problem regrutacije mladića kao takve, dok o bitkama govori u herojskim narativima bez žaljenja i emocionalnosti u vlastitom izričaju, veličajući vlastitu važnost, hrabrost i heroizam kroz crno-bijelu prizmu romantiziranog pjesništva. Epska je trilogija s druge strane nešto više realna, te se dotiče stvarnosti rata na mnogo više načina, nazivajući određene bitke katkada i nepotrebnima.

Ostali zaključci koji su proizašli iz ovog rada, a na koje se u početku nisam usmjerio svakako su podijeljena vjernost bosanskih podanika Osmanskog Carstva, kao i svojevrsna ideja samodostatnosti koja je čini se zanosila bosansku elitu, zbog stava samog sultana koji je Bosnu držao za posebno područje sa posebnom upravom, koje se trebalo uglavnom održati vlastitim snagama opravdavajući tako kapetanije i koncept serhata. Također, aktivnost bosanskih franjevaca kao dvostrukih agenata, odanijih ipak Austriji također je zanimljiv podatak na koji sam naišao čitajući izvore.

Vratimo se na dio o interpretaciji i propagandi, iako je o njima gotovo sve rečeno ranije. Model profesora Šibera kojim je obrađena proučena građa, prilagođen vremenu dakako, potvrdio je da se radi o djelima sa izrazitom propagandnom ulogom. No, važno je reći da se čitajući književne izvore svakako može reći kako to možda i nije njihov jedini ili opravdavajući cilj, već da je riječ o vremenu dijametralno suprotnom propagandi današnjice. Ipak, korištene izvore dakako nije uputno koristiti pojedinačno, već bi ih trebalo koristiti u kombinaciji sa drugom literaturom.

Teoretski govoreći, u ovome sam radu zastupao tabor interpretacije i njezine dijaloške mogućnosti, nasuprot foucaultovske škole misli o nemogućnosti spoznaje interpretativnim modelima.

Zaključno, Dubički je rat sukob koji je oblikovao današnju granicu Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koji je proširio teritorij Monarhije za manje dobitke, te koji je označio početak dugog devetnaestog stoljeća bogatog ratovima i sukobim imperijalnih težnji svih velikih carstava. U njemu je živote izgubila gotovo petina krajišnika koji su bili mobilizirani, kao i ogroman broj vojnika koji je sudjelovao u linijskim pješaćkim i konjičkim pukovnijama.

To je rat koji je primjer početka habsburškog tj. austrijskog *bandwagoning*-a koji je obilježio čitav period. Osim toga, rat je doveo do krajnjih granica unutarpolitički *status quo*, kojeg je pokušavala održati austrijska kruna, sa svojim multietničnim carstvom i plejadom naroda koje je sadržavala. Francuska revolucija koja je buknula za vrijeme njegova trajanja, postala je katalizator ovih promjena.

Dubički je rat tako prekretnica između dva svijeta. On označava kraj jednog starog apsolutizma, te početak novog razdoblja imperijalizma i kraj ranog novovjekovlja u europskim razmjerima.

Što se tiče hrvatskih zemalja, Dubički je rat za njih također bio početak promjena na vrijednosnom planu jer ga se može smijestiti u kontinuitet pojave i rasta ugarske samosvijesti i želje samostalnosti, koja će se u 19. stoljeću pokazati kao problem za Hrvatsku, ali i kao proces kojim je zajednica hrvatskih zemalja zadržala svoj razjedinjeni i zaostali kontinuitet provincije u borbi za municipalna prava.

Sažetak

U ovom radu nastoji se komparirati različita viđenja Dubičkog rata, posljednjeg sukoba Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva u 18. stoljeću, koji je trajao od 1788. pa sve do 1791. godine, kada je završio potpisivanjem Svištovskog mira. Prisutni su pogledi Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva kroz ljetopise i tradicionalna historiografska djela, ali i pogled kajkavskog književnog kruga zastupljenog u spjevu Gregura Kapucina, kao i štokavski oblici graničarske epike nastali djelovanjem narodnih pjesnika. Na taj način, rad promatra jedan povijesni događaj na tri razine: osobno-graničarskoj, izvještajno-građanskoj i historiografskoj sa odmakom. Rad se zbog svojeg komparativnog pogleda temelji uglavnom na objavljenim izvorima, a analitička struktura i aparat usmjereni su na reprezentacijske modele i komparativno književni diskurs. Dubički rat je svojim izrazito krvavim ishodom označio početke različitih povijesnih kontinuiteta i diskontinuiteta, kako na globalnom tako i na lokalnom planu. Osim toga, rat je u historiografiji poznat kao rat koji nije donio veće teritorijalne dobitke unatoč višestruko jačoj vojnoj sili, koju je Habsburška Monarhija angažirala. Rad također obrađuje položaje Rusije i Prusije, kao interesnih strana koje su na geopolitičkom planu bile pokretači ovoga rata. Također, u ovome se radu književna djela promatraju kroz prizmu predmoderne propagande, te se prilagođenim modelima 20. stoljeća, pokušava razlučiti propagandno od informativnog djelovanja samih djela. Osim globalne razine, rad se bavi i lokalnom poviješću, te u razdoblju vladavine Josipa II. pokušava iščitati i lokalne, interese hrvatskih zemalja u široj političkoj slici Habsburške Monarhije, kao i položaj zemalja Balkanskog poluotoka pod utjecajem Osmanskog Carstva.

Summary

The goal of this master's thesis is to compare different historical views on the last Austro-Turkish war that lasted from 1788 to 1791, when it ended with the Treaty of Sistova. Through traditional historiography and through the use of annals, but also on rarely used source kajkavian epic poem by Gregur Kapucin and epic poems of frontiersmen this master thesis is trying to find out is there in a specific overlap something new to be found. In a way, the axis of master thesis work on a three levels: a) personal one of frontiersmen, b) Zagreb citizen/cleric point of view of war far away from him; and finally c) historic one of modern day historians. Based primarily on the published sources due to the comparative nature of the thesis, it also heavily relies on representation theories and mutual connections between the representation and historical experience. Although war itself ended with heavy casualties, it wasn't remembered in common historical memory as successful due to its minor territorial engrandisement. It was remembered as shameful war, that even through greater numbers of Habsburg Empire couldn't lead to the victory and taking of Bosnia and Serbia. For a deeper understanding of the geopolitical situation in 18th century, this master thesis also focuses on Russian and Prussian policies on retaining a geopolitical *status quo* that lead to the war itself. There is also use of enhanced and adjusted models for detection of theoretical propaganda in the epic poems that this thesis relies upon. Also, as a part of Croatian historiography, thesis focuses on the continuity of Croatian noble struggle for their rights and shifting toward the Hungarian centre of interest. Being comparative this thesis does the same analysis for other Balkan peninsula nations to become that are under the influence of Ottoman imperial power.

Dodatak

Tijek Dubičkog rata²³²

1782.

10.9. – Grčki plan Katarine II. stiže u Beč

1787.

10.9. – Josip II. zapovijeda mobilizaciju; pripreme za rat, dolazak postrojbi

2.12. – Osmanlijama najavljen rat

1788.

16.1. - zapovjeden otkup pšenice

9.2. – napad na Dubicu, napad na Mitrovicu

10.2. – napad na Drežnik i Šturlić

12.2. – napad na Orsovu, osvojen Drežnik

25.3. – Josip II. preuzima zapovjedništvo nad vojskom

...3. – Vukasović odlazi u Crnu Goru

22.4. – otvaranje vatre na Dubicu, početak opsade Šapca,

25.4. – osvojen Šabac, prvi juriš na Dubicu, dizanje opsade

3.5. – 5000 Osmanlija napada Bežaniju, odbijeni

11.5. – osmanski prepadi na austrijskoj strani Une

9.6. – Osmanlije vrše napade na logore na Uni

..6. – Franjo II. obilazi krajinu od Zemuna

11.6. – obranjen mostobran kod Dubice od Osmanlija

23.6. – zaustavljeni Osmanlije koji pljačkaju žetvu

29.6. – nema vjernika jer daju podvoz za rat u Iloku

27.7. – početak opsade Novog

---

²³² Ovaj popis važnijih događaja, sastavljen je prema konzultiranoj literaturi, kako bi se što preglednije moglo prikazati Dubički rat i njegov tijek.

Sredinom 7. – Lichtenstein bolestan, zapovjedništvo prelazi De Vinsu

9.8. – juriš na bedeme Dubice

11.8. – juriš na bedeme Dubice

18.8. – Laudon dolazi pod Dubicu

26.8. – osvojena Dubica

8.9. – Laudon započinje opsadu Novog

21. 9. – prvi juriš na Novi

24. 9. – Osmanlije došli do Pančeva, Josip II. se povlači

3.10. – osvojen Novi

...10. – Laudon postrojbe seli u zimske tabore

18.11. – Josip II. predaje zapovjedništvo Hadiku

...12. – kuga, stočna bolest, zima, malarija i denterija

1789.

Prepadi i čarke

23.6. – pređena Sava kod Berbira

8.7. – pad Berbira

23.7. – prepad 1200 Osmanlija kod Doberlina

..8. – Laudon postaje vrhovni zapovjednik

11.9. – pripreme za osvajanje Beograda, prelazak Save

8.10. – osvojen Beograd

..10. – poplave Dunava

10.11. – osvojen Bukurešt

1790.

20.2. – umire Josip II; Leopold II. postaje car

14.7. – umire Laudon

20.7. – osvojen Cetin

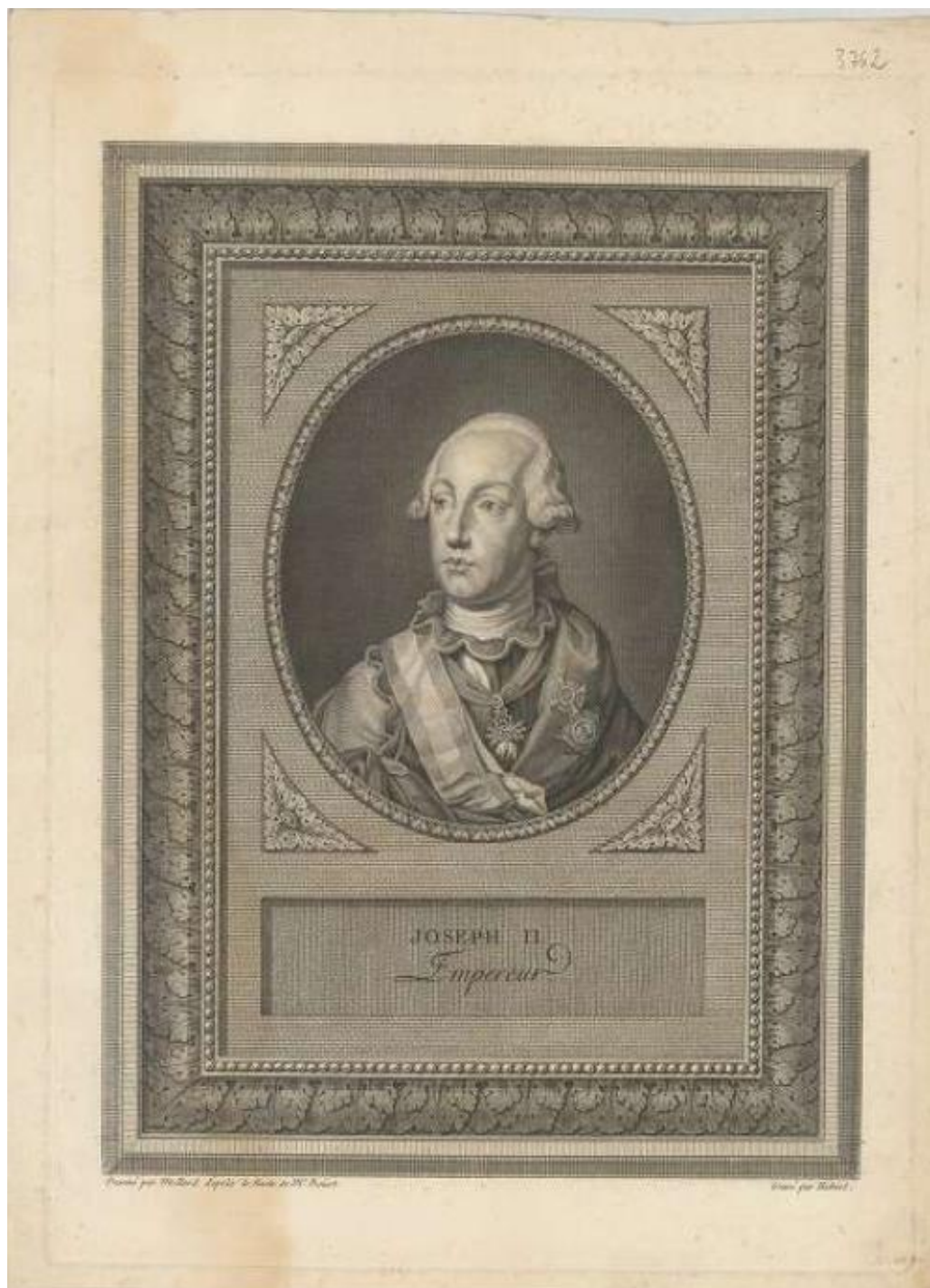
27.7. - Reichenbaška konvencija

23.9. – potpisano primirje sa Osmanlijama

1791.

4.8. – mir u Svištovu; razgraničenje do 1795.

Slike, karte i grafike o Dubičkom ratu

Slika 1. Grafika Josipa II.²³³

²³³

<https://gallery.hungaricana.hu/en/EKGrafika/2852/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJEQVRBQkFTRSI6IFsiR1JBUEhJQyJdfSwgInF1ZXJ5IjogImpvc2VwaCBJS4gIn0&img=0>

Slika 2. Prikaz generala Gideona Ernsta Laudona. Zanimljiv je prikaz karte osvojenih gradova koju drži orao, na kojem se jasno vide imena Beograda, Berbira, Novog i Dubice.²³⁴

²³⁴

<https://gallery.hungaricana.hu/en/EKGrafika/3038/?list=eyJxdWVyeSI6ICJnZWRIb24gbGF1ZG9uIn0&img=0>

Slika 3. Karta Dubice. Karta je "naopaka", pa se tako Turska Dubica nalazi na onome što bi tradicionalno bio položaj sjevera. Na karti je vidljiv položaj Agino Brdo, kao i raspored trupa.²³⁵

Slika 4. Karta Srijema.²³⁶

²³⁵ <https://maps.hungaricana.hu/en/OSZKTerkeptar/218/view/?bbox=-1316%2C-3389%2C6363%2C62>

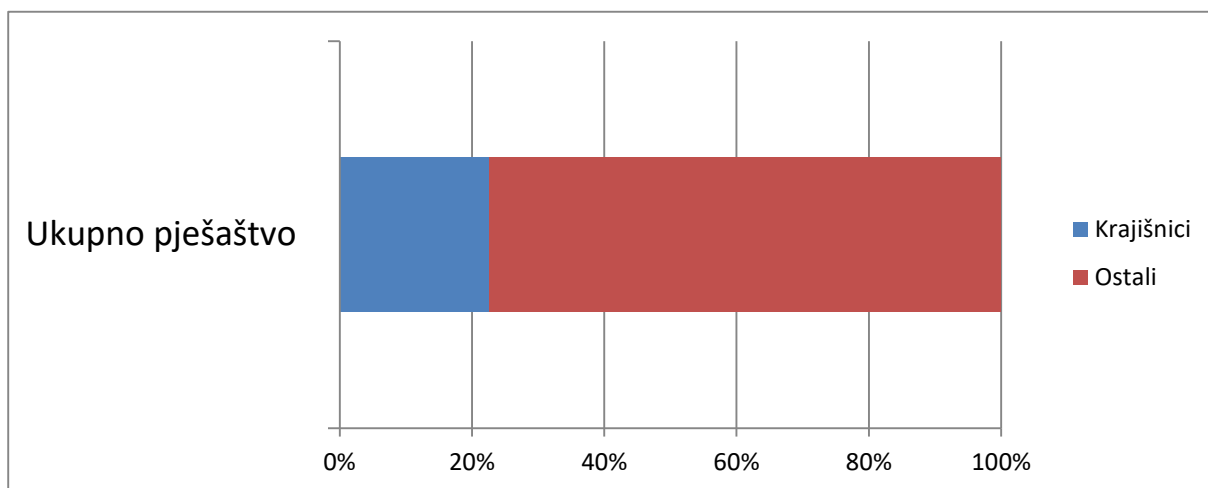
²³⁶ <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/4448/view/?bbox=-802%2C-5313%2C12113%2C492>

Slika 5. Položaji Habsburške Monarhije.²³⁷

²³⁷ <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/25484/view/?bbox=-1353%2C-2335%2C4077%2C105>

Slika 6. Udio krajišnika u pješaštvu carske vojske u Dubičkom ratu.²³⁸

²³⁸ Prema Drago Roksandić. Vojna Hrvatska: krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809-1813). Zagreb: Školska knjiga, 1988. – 2 sv.

Slika 7. Smrtnost krajišnika.²³⁹

²³⁹ Prema Roksandić 1988, 14.

Bibliografija

Izvori

- Barbarić, Josip. *Ljetopis franjevačkog samostana u Šarengradu*. Šarengrad: Franjevački samostan, 2003.
- Bašeskija, Mula Mustafa. *Ljetopis : (1746-1804)*. Prevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović. Sarajevo : "Veselin Masleša", 1987.
- Benić, Bono. *Ljetopis sutješkog samostana*. Priredio i preveo Ignacije Gavran. Zagreb; Sarajevo: Synopsis, 2003.
- Bogdanović, Marijan. *Ljetopis kreševskog samostana (1765-1817)*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1989.
- Ilić Oriovčanin, Luka. *Lovorike gradiškog narodnog graničarskog puka br. 8 opijevaju narodne pjesme*. Zagreb: tiskom Dragutina Albrechta, 1874.
- _____. *Izabrana djela*. Vinkovci: Privlačica, 1994.
- _____. *Narodni slavonski običaji*. Novska: Gradsko poglavarstvo grada Novske, 1997.
- Maljevac, Juraj. (Gregur Kapucin). *Epska trilogija ili Nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje za leto : 1788., 1789., 1790*. Zagreb : Hrvatska kapucinska provincija, 2010.
- Taube, Friedrich Wilhelm von. *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema*. Predgovor, njemački tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski Stjepan Sršan. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2012.

Literatura

- Aličić, Ahmed S. *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, 1983.
- Bassett, Richard. *For God and Kaiser: The Imperial Austrian Army, 1619-1918*. New Haven: Yale University Press, 2016.
- Buczynski, Alexander. *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.
- _____. *Gradovi Vojne krajine*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.
- Bronza, Boro. *Austrijska politika prema prostoru Bosne i Hercegovine 1699-1788*. Banja Luka: Filozofski fakultet Banja Luka, 2012.
- _____. „Habzburška perspektiva modernizacije prostora Bosne i Hercegovine 1780-1830“. *Spomennica Josipa Adamčeka* (2009): 234-261.
- _____. The Habsburg Monarchy and the Projects for Division of the Ottoman Balkans, 1771-1788. 2010: 51-62.
- Burke, Peter. *Što je kulturna povijest?*. Prijevod s engleskog Zdravko Židovec. Zagreb: Izdanja Antibarbarus d.o.o., 2006.
- Carr, Edward Hallet. *Što je povijest?*. Preveo Danijel Vojak, stručna redakcija Snježana Koren. Zagreb: Srednja Europa 2004.
- Čoralić, Lovorka. *U potrazi za mirom i blagostanjem Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska, 2013.
- Dukić, Davor. *Sultanova djeca: predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*. Zadar: Thema, 2004.
- _____. *Usmene epske pjesme I*. Priredio Davor Dukić. Zagreb: Matica hrvatska, 2004.
- Engelsfeld, Nada. *Povijest hrvatske države i prava: razdoblje od 18. do 20. stoljeća*. Zagreb: Pravni fakultet, 2002.
- Fališevac, Dunja. *Hrvatska epika do preporoda*. Priredila i predgovor napisala Dunja Fališevac. Zagreb: Erasmus naklada 1998.
- _____. *Stari hrvatski pisci i njihove poetike*. Zagreb: SNL, 1989.
- _____. *Kaliopin vrt studije o hrvatskoj epici*. Split: Književni krug, 1997.
- Fras, Franz Julius. *Cjelovita topografija karlovačke vojne krajine*. Prevela Zlata Derossi; prijevod redigirao, preveo latinske tekstove i prepjevao njemačke stihove Anton Benvin. Gospić: Biblioteka Ličke župe, 1988.

- Gažević, Nikola. *Vojna enciklopedija*. Beograd : Vojnoizdavački zavod, 1970-1976.
- Hall, Stuart. *Representation Cultural Representations and Signifying Practices*. SAGE Publications: London, 2003.
- Howard, Michael. *Rat u europskoj povijesti*. Zagreb: srednja europa, 2002.
- Hrvatska enciklopedija. S.v. Katarina II. Velika
- _____. S.v. Luka Ilić Oriovčanin
- Hrvatski leksikon. S.v. iskustvo. (<https://www.hrleksikon.info/definicija/iskustvo.html>) (pristupljeno 30.12.2017.)
- _____. S.v. medij (<https://www.hrleksikon.info/definicija/medij.html>) (pristupljeno 30.12.2017.)
- Hungaricana. (<https://maps.hungaricana.hu/en/OSZKTerkeptar/218/view/?bbox=-1316%2C-3389%2C6363%2C62>) (pristupljeno 30.12.2017.)
- _____. (<https://gallery.hungaricana.hu/en/EKGrafika/3038/?list=eyJxdWVyeSI6ICJnZWRIb24gYGF1ZG9uIn0&img=0>) (pristupljeno 30.12.2017.)
- _____. (<https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/4448/view/?bbox=-802%2C-5313%2C12113%2C492>) (pristupljeno 30.12.2017.)
- _____. (<https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/25484/view/?bbox=-1353%2C-2335%2C4077%2C105>) (pristupljeno 30.12.2017.)
- _____. (<https://gallery.hungaricana.hu/en/EKGrafika/2852/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJEQVRBQkFTRSI6IFsiR1JBUEhJQyJdfSwgInF1ZXJ5IjogImpvc2VwaCBJS4gIn0&img=0>) (pristupljeno 30.12.2017.)
- Ingrao, Čarls (Charles W.). *Habzburška monarhija: 1618-1815*. Preveo Gojko Mišković. Novi Sad: Centar za regionalizam; Beograd: Zadruga Res Publica, 2014.
- Karaman, Igor. *Hrvatska na pragu modernizacije: (1750-1918)*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2000.
- Kekez, Hrvoje. *Bitke prekretnice kroz hrvatsku povijest*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2010.
- Klaić, Bratoljub. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990.
- Kljajić, Josip. „Vojnokrajiški čardaci u Slavonsko-srijemskom Posavlju u 18. i 19. stoljeću.” *Povijesni prilozi* 21 (2002): 131-158.
- Kljajić, Josip. „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću.” *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 6 (2001): 193-222.

- Kreševljaković, Hamdija. *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo : Svjetlost, 1980.
- _____. *Bitka pod Banjom Lukom 4. VIII. 1737. : uz dvjestagodišnjicu*. Sarajevo, 1936.
- _____. *Vojno-geografski opis Bosne pred dubički rat od 1785. godine*. Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, 1957.
- Kuenzl, Rudolf. *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješačke pukovnije*. Prevela: Danijela Marjanić. Bjelovar: Državni arhiv u Bjelovaru, 2008.
- Lieven, Dominic. *The Cambridge history of Russia. Vol II Imperia Russia, 1689-1917*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Malcolm, Noel. *Povijest Bosne: kratki pregled*. Preveo Zlatko Crnković ; izrada karata Božidar Feldbauer. Zagreb : Erasmus Gilda : Novi Liber ; Sarajevo : Dani, 1995.
- Maticki, Miodrag. *Srpskohrvatska graničarska epika*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1974.
- Matanović, Damir. *Grad na granici : slobodni vojni komunitet Brod na Savi od sredine 18. do sredine 19. stoljeća*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008.
- Matuz, Josip. *Osmansko Carstvo*. Preveo Nenad Moaćanin. Zagreb: Školska knjiga, 1992.
- Pavić, Milorad. *Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću : od pada Carigrada do Svištovskog mira*. Zadar : Sveučilište u Zadru, 2014.
- Roksandić, Drago. *Vojna Hrvatska: krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809-1813)*. Zagreb: Školska knjiga, 1988. – 2 sv.
- Salopek Bogavčić, Iva. „Prilog istraživanju događanja na gradiškom području tijekom rata 1788.-1791.“ *Scrinia slavonica* 7 (2007): 161-201.
- Simms, Brendan. *Europa. Borba za nadmoć od 1453. do danas*. Zagreb: MATE d.o.o., 2016.
- Stojanović, Mijat. *Sgode i nesgode moga života*. Priredili Dinko Župan, Stanko Andrić i Damir Matanović. Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje ; Zagreb : Hrvatski školski muzej, 2015.
- Stojanović, Trajan. *Balkanska civilizacija*. Beograd: Centar za geopolitiku, 1995.
- Šiber, Ivan. *Osnove političke psihologije*. Politička kultura, Zagreb: 1998.
- Waltz, Kenneth N. *Čovjek, država i rat: teorijska analiza*. Preveo Damir Grubiša. Zagreb: Barbat: Institut za međunarodne odnose, 1998.